

ΣΕΛ. 753-761

Στό τεύχος αυτό:

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ;

Πολιτική ανάλυση
του Κ. ΠΑΠΑΠΑΝΟΥ 768

ΗΡΑΚΛΗΣ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ, 'Από το «Ελληνικό Μυθιστόρημα» του Ρόντε	762
ΜΕΤΕΩΡΟΣ, <i>Μετεωρισμοί</i> : Πώς επιβιώνει ιστορικά η ομάδα. — 'Η κρίσιμη σημασία του πνευματικού πολιτισμού. — Ποιό είναι το υπ' αριθ. 1 «έθνικό θέμα» του 'Ελληνισμού;	765
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΣΣΙΑΣ, <i>Εκκλήση</i> (ποίημα)	764
Μ. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΥ — ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ, <i>Πρέπει να βρούμε</i> (ποίημα)	767
ΤΑΚΗΣ ΣΚΑΝΑΤΟΒΙΤΣ, <i>Bestia seriosa</i> (ποίημα)	772
Δρ Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, <i>Ελληνική φιλοσοφία και Ιατρική</i> (ιστορική ανάλυση)	773
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛΤΑΙΟΣ, <i>Τεράρρηση και αλήθεια</i> : 'Ο κατήφορος της νοήσεως και η εξουσιαστική δογματοποίηση της αλήθειας	776
ΔΑΜΠΡΟΣ ΚΟΪΡΑΝΗΣ, <i>Ένδον...</i> (ποίημα)	779
ΕΜΜ. Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗΣ, <i>Έλληνες ή Έλινες</i> : 'Ενώ όλα τὰ έθνη περιφρουρούν την πολιτιστική τους παράδοση, τὸ έλληνικό τήν αλλοιώνει και τήν καταστρέφει επίσημα	780
ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΠΑΠΠΑΣ, <i>Οιδίποδα, γύρισε πίσω</i> (ποίημα)	782
ΕΛΕΝΗ ΕΦΡΑΙΜΙΔΟΥ, <i>Επιστροφές</i> (ποίημα)	782
ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ, <i>Περί «Προοδεντισμού»</i> : 'Εν όνόματι της προόδου ή κρατούσα τάξη πραγμάτων οδηγεί τήν ανθρωπότητα στην παρακμή	783
ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΚΟΡΟΒΙΤΣ, <i>Εικόνες</i> (ποίημα)	786
ΠΟΠΗ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ, <i>Τρέμουν τὸ φῶς</i> (ποίημα)	786
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ ΚΑΡΦΙΑΣ, <i>Μεταξύ σοβαροῦ και άστείου</i> (σχόλια)	787
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΕΖΑΝΤΕΣ, <i>«Έδω Δελφός»</i> : Φωνή από τὸ παρελθόν	788
ARNALDO MOMIGLIANO <i>Η έλληνική αντίληψη περί Ιστορίας</i> (τὸ τελευταίο άρθρο τὸυ μεγάλου ιστορικού για τήν κλασσική και μετακλασσική περίοδο της ελληνικής ιστοριογραφίας)	789
ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ, <i>Ο Άκρίτας</i> (ποίημα)	793
Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ (κριτική και παρουσίαση νέων βιβλίων και έντύπων)	794
ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΔΑΜΠΡΟΥ, <i>Απώλεια ή κρίση ταυτότητας</i> (ιδεολογικό κύριο άρθρο) ..	779

ΡΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Ἡ Ἀναρχία

I

Ἀναρχία, κι ὄχι ἀναρχισμός. Τὸ δεύτερο εἶναι ὄρος δοσμένος ἀπὸ μὴ ἀναρχικούς σὲ κάτι ποὺ δέν εἶν' οἱ ἴδιοι, καὶ φτιαγμένος στὰ δικά τους μέτρα, στὰ μέτρα τῶν συστημάτων τους καὶ τῶν λογῆς-λογῆς *ισμῶν* τους ἐν γένει. Συστηματικοὶ καὶ δογματικοί, ἀντιμετωπίζοντας ὅ,τι κατεξοχήν διάφορο κ' ἐναντίο τους, τὸ ἐντάσσουν ἤδη μὲ τὸν ὄρο αὐτόν στὰ δικά τους, προσδίδοντάς του ὅ,τι ἴσα-ἴσα δέν ἔχει καὶ δέν εἶναι· μόνο σύστημα δέν εἶν' ἡ Ἀναρχία, κι ἀκριβῶς σύστημα τὴν ἐμφανίζει ἐξαλλοιωτικά τῆς καίρια τὸ *ισμός* ποὺ τῆς κολλᾷνε. Διακρίνεται δὲ ἀμέσως ὁ μὴ ἀναρχικός ποὺ μιλάει γι' Ἀναρχία τάχα, πρωτίστως ἀπ' αὐτό: ἀπ' τὸν ὄρο ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ δηλώσῃ στάση ποὺ δέν τὴν ἔχει καὶ δέν τὴν ξέρεي καὶ τὴν ἀπωθεῖ.

Ἡ πρώτη ἀλήθεια γιὰ τὸ θέμα εἶν' αὕτη: ποὺ ἀφορᾷ στὴ λέξη, στὸν ὄρο, στ' ὄνομά της.

Κ' ἡ δεύτερη ὅτι:

Ἐπάρχουν τόσες Ἀναρχίες ὅσοι καὶ ἀναρχικοί. Ἀκριβῶς γιατί ἡ Ἀναρχία δέν εἶναι σύστημα, δέν εἶναι κλειστή ἰδεολογία, δέν εἶναι συγκεκριμένη ἰδεολογία κἄν, παρὰ στάση μέσα στὸν κόσμον, τάση πνεύματος καὶ συνείδησης, ὄχι ποτέ κατάστασις ἢ πεποίθησις ἀπηρτισμένη ἢ *κώδικας* σκέψης ἢ πράξης προσυγκροτημένος κ' ἐπιτακτικός, ὅπως ὅλες οἱ ἰδεολογίες ἢ πίστεις. Αὐτὸ τοῦτο δηλαδή: δέν εἶναι πίστις. Εἶν' ἀντιπίστις. Ἀπιστία. Καὶ ἀπιστία ὄχι παθητική, παρὰ ἐνεργός: ἀνατινακτική, καὶ μὲ σκέψη καὶ μὲ πράξι, τῶν πίστεων πρωτίστως.

Εἶναι χαρακτηριστικό, ἐν προκειμένῳ, τὸ γνωστό: ὅτι ἀναρχικός, τὸν περασμένο αἰῶνα, ρίχνει βόμβα σὲ συνέδριο ἀναρχικῶν. Καὶ τοῦτο γιατί: συνέδριο ἴσον πρώτῃ μορφῇ ἐξουσίας βεβαιότατα, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε κιόλα: τῆς ὑπατίας καὶ τῆς πιὸ πυρηνικῆς συνάμα - τῆς *συντακτικῆς*, τρόπον τινά, ἐξουσίας, ἀπ' τὴν ὁποία πάντ' ἀπορρέουν (πάντ' ἀπὸ κάποια τέτοια) ὅλες οἱ ἄλλες.

II

Εἶναι μιὰ στάσις «ἀρνητική», λέν πάντα, κατ' ἀρχήν, οἱ ἀντίπαλοί της, κ' ἐν γένει οἱ ἐνοχλούμενοι ἀπ' αὐτήν.

Τὸ πρῶτο ποὺ λέν εἶν' αὐτό: «ἀρνητική».

Ἀλλά, γιὰ νὰ δοῦμε:

Πρῶτα-πρῶτα, ἔστω πῶς εἶναι ἀρνητική. Καὶ λοιπόν; Ποῦ, πότε, καὶ μὲ ποιά ποιότητα σκέψης, ποιά σοβαρότητα συνείδησης, συζητήθηκε, καὶ μὲ ποιο ἀποτέλεσμα, ποιά ἐκβασις, ποιο συμπέρασμα καὶ καταστάλαγμα πειστικό, πῶς ἡ Ἀρνησις εἶναι, νὰ ποῦμε, «τὸ Κακό», καὶ ἡ Θέσις «τὸ Καλό», στὸ Ἐγὼ καὶ στὸ Μὴ-ἐγὼ, στὴ «συνείδησις» καὶ στὸν «κόσμον», στὸ «ὑποκείμενον» καὶ στὸ «ἀντικείμενον»;

Δέν συζητήθηκε ποτέ. Καὶ δέν κατάληξε σοβαρὴ συνείδησις ποτέ σὲ τέτοιο συμπέρασμα. Ἀντίθετα, οἱ πιὸ βαθυστόχαστοι καὶ γενναιότεροι ἐρευνητικοί, στὸ ἀντίθετο συχνά κατέληγαν, ἔστω καὶ μ' ἐπιμέρους σκέψεις καὶ ἀναλύσεις. Πέρα ποὺ καὶ λογικά — καὶ ἀριστοτελικά λογικά, μὲ τὴν τυπικὴ λογικὴ τοῦ Ὀργάνου (κι ὁ Ἀριστοτέλης ἦταν πάντως τοῦ «ἐξουσιαστικοῦ» καὶ τοῦ ἀνέκαθεν «κατεστημένου» χώρου) — ἡ ἀρνησις ἀρ-

νὰ δεχτῇ τίποτ' ἀπόξω της σὰν «ἐπιταγή», σὰν «ἀλήθεια», σὰν «ἀρχή» (σ' ὅλες τις σημασίες τῆς λέξης). Ἀλλὰ μαζί — θὰ πρόσθετα — κ' ἡ ἄρνηση τῆς ἴδιας συνείδησης νὰ δεχτῇ οὔτε κἄν δικιά της «ἀρχή», «κατάληξη» προηγούμενης στιγμῆς της, σὰν «ἐπιταγή» ἀπὸ μέσα της. Ἡ ἄρνηση δηλαδή τῆς συνείδησης νὰ ὑποτάσσει τὸ διαρκές παρόν της σὲ κανέναν «παραελθόν» της. Ἄρα: ἡ ἀπόλυτη ἀπελευθέρωση, διαρκῶς, τῆς συνείδησης, μέσα στὸ ἀκατάπαυτο γίνεσθαι τοῦ παρόντος της, τῆς στιγμῆς της. Καὶ δέν εἶναι καὶ σωστή ἔκφραση οὐτ' ἡ «ἀπελευθέρωση» ἀλλ' ἡ «διαρκὴς ἐλευθερία τῆς συνείδησης» κι ἀπὸ τὸ «ἔξω της» κι ἀπ' ὅ,τι δικό της ποὺ δέν εἶναι δραστικά παρόν της.

Ἄρα ὁ ἀναρχικός — πάντα: κατὰ κάποιον ἀναρχικό, μὲ καθόλου ὑποχρεωτικὴ σκέψη ἢ ἀξίωση γιὰ κανέναν ἄλλο — θέτει, ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὁ πρῶτος σπινθήρας τέτοιας τάσης ἀνάβει μέσα στὴ συνείδησή του, κάθετὶ ποὺ ἔρχεται ἀπόξω: ὑπὸ τὴν κρίση του· τὴν ἀπόλυτα προσωπικὴ καὶ ἀδέσμευτη κρίση. Αὐτονόητο ἄρα ποὺ δέν παραδέχεται «ἀρχή» σὲ καμμιά σημασία τῆς λέξης, πνευματικὴ εἴτε πρακτικὴ καὶ πολιτικὴ - ὅποιαδήποτε. Οἱ ἰσχυρισμοὶ ὁποιοιδήποτε — ἀτόμων ἄλλων εἴτε κοινωνιῶν εἴτε καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης (ἂν ἦταν δυνατοί, ἢ καθίσταντο ποτέ, τέτοιοι κοινοὶ καθολικοὶ αὐθεντικοὶ ἰσχυρισμοί) — πῶς τάχα «ὀφείλει» τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, νὰ κἀν αὐτὸ ἢ τὸ ἄλλο, νάχη αὐτὴν ἢ τὴν ἄλλη θέση, στάση, πολιτεία ἐν γένει· ὅλες αὐτὲς οἱ ἀπόξω ἐρχόμενες αὐθεντικὲς ἀπαιτήσεις, ἢ «ἐπιταγές», ὁποιοιδήποτε, τοῦ προκαλοῦν γέλιο ἢ σαρκασμὸ ἢ ὀργή κ' ἐπιθετικὴ ὀρμή, ἐπαναστατικὴ πράξη κ' «ἐξανάσταση» ἐν γένει. Στὴ συνείδησή του δέν ἰσχύουν, μὲ κανένα κύρος, ὅποιοιδήποτε «θέσεις» ἢ «ἐπιταγές» ἢ «ἀρχές ἀπόξω». Τίποτ' ἐν τέλει ποὺ δέν παράγεται ἀπ' τὴ δικιά του προσωπικὴ συνείδηση δέν ἰσχύει στὴν κρίση της, καὶ στὴν αὐτοκρισία της. Ἀλλ' ὅμοια ὁ ἀναρχὸς καὶ γιὰ δικές του προηγούμενες σκέψεις, στιγμές, ιδέες ἢ καταλήξεις ὅποιοιδήποτε: τις θεωρεῖ κι αὐτὲς σὰν «ἀπόξω» ἐπίσης, κι ἄρα «ἀπορριπτέες κατ' ἀρχήν», δηλαδή «ἐξεταστέες πάλι ἀπ' τὴν ἀρχή, τὴν ὥρα», ἐφόσον δέν εἶναι παρούσες τῆς συνείδησής του.

Κ' ἐδῶ μόνο διαφέρει ὁ ἀναρχὸς ἀπ' τὸν αὐταρχο: σ' αὐτὴ τὴν ἀποδοχή ἢ ἀπόρριψη τῶν «ἔσωθεν ἀρχῶν». Ὁ αὐταρχὸς ἔχει «ἀρχές» — κι ἀποτελεῖ ἄλλωστε γι' αὐτὸ κι ὁ ἴδιος αὐτοδύναμη ἀρχή κ' ἐξουσία (ὅποιου βαθμοῦ ἢ δύναμης) —, σ' ὅλες τις σημασίες τῆς λέξης, δικές του. Εἶναι ὁ προσωπικὸς του κώδικας, ποὺ τὸν τηρεῖ μάλιστα σκληρότατα, καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό του καὶ γιὰ ὅσους ὑφίστανται τὴν ἐπιβολή του. Κ' οἱ «ἀρχές του» αὐτὲς δέν εἶναι παρὰ οἱ ἐπιταγές μέσα του τῶν προηγούμενων στιγμῶν τῆς συνείδησής του, οἱ ἐπιταγές ἀκριβῶς τοῦ παρελθόντος του - θάλεγα: ἡ ἀκατάπαυτη δεοντολογικὴ αὐτονέκρωσή του, αὐτοδέσμευσή του, ἀνελευθερία του δηλαδή.

Ὁ ἀναρχὸς, αὐτὸ ἴσα-ἴσα δέν ἔχει: αὐτονέκρωση δεοντολογικὴ ἀπὸ μέσα του. Κάθε στιγμή ξαναρχίζει τὸ ἀντίκρουσμα τοῦ κόσμου, ξανασκέφεται γιὰ ὅλα, ξαναυποφέρει νὰ βρῇ! νὰ πράξη ἐλεύθερα, ἐκφραστικά του, ἐκφραστικά ὅσο γίνεται περισσότερο τῆς ζωντανῆς καὶ δρώσας στιγμῆς του.

Γι' αὐτὸ κ' οἱ περισσότεροι ἀναρχικοὶ ὑπῆρξαν δημιουργοί. Ἀλλὰ κ' οἱ περισσότεροι δημιουργοὶ δέν ἦταν ἄλλο ἀπὸ ἀναρχικοὶ στὴν οὐσία τους.

Κι ὄχι ἀπλῶς οἱ περισσότεροι, παρὰ οἱ σημαντικότεροι, οἱ ἐλευθερωτικώτεροι τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης στοὺς αἰῶνες.

Δέν ἔχει ὥστόσο σημασία — μὴν ἀποδίδετε περσότερη ἀπ' ὅση κι ἀπ' ὅποιαν ἀκριβῶς ἔχει: τῆς ἑλξης πού ἀσκεῖ πάντα τὸ γνήσιο καὶ στὰ σκάρτα — ὅτ' οἱ τάχα «τάξεις τῆς» βρίθουν κι ἀπὸ πλανημένους κι ἀπὸ ἄφρονες κι ἀπ' ὅλως ἄλλες ιδέες ἢ τάσεις διεπόμενους, κι ἀπὸ διαλυμένους κ' ἐκφυλογενεῖς, ἢ βαλτούς ἀπ' τοὺς ἀντιπάλους τῆς ἴσα-ἴσα. "Ὀλ' αὐτά, ναί, συμβαίνουν. Ἀλλὰ καὶ τίποτα δέν κατισχύει, ἐν τέλει, ποτέ, ἀληθινῆς ροπῆς πανίσχυρης καὶ ἀπελευθερωτικῆς ριζικά τῆς συνείδησης.

"Ἀλλωστε, γιὰ σκεφτῆτε: τί ἦταν δηλαδὴ ὅσοι — πλήθη! — ἀκολούθησαν ποτέ ὅ,τι τὸ γνήσιο καὶ δυνατὸ κι ἀπελευθερωτικὸ; "Ἀγιοι; "Ἡ, «σωσμένοι» τάχ' ἀπὸ πρὶν, ἀκολουθοῦν «σωτῆρες» καὶ «σωτηρίες»; "Ἡ, ἐλευθεροὶ τάχ' ἀπὸ πρὶν, ἀκολουθοῦν ἐλευθερωτές κ' ἐλευθερωτικά ἐν γένει;

Δοῦλοι κι ἀπογνωσμένοι ἀκολουθοῦν, μαζί μ' ἥρωες κι ἀποφασιστικούς αὐτοθυσιαστικούς - ἀνάμικτοι!

Ὁμοιογενεῖς εἶναι κατεξοχήν σὲ χορεῖες νεκρῶν, ὄχι ζωντανῶν.

Καὶ γιὰ ἐλευθερία εἶναι μόνο οἱ ζωντανοί, ὄχι οἱ νεκροί.

VI

"Ἀς ξαναγυρίσουμε ὅμως στὴν οὐσία τῆς Ἀναρχίας, πού εἶναι κ' ἡ κυριώτατη δημιουργικὴ ἀξία τῆς σὰν τῆς μόνῃς πράγματι ἐλευθέρῃς — κατὰ τὸν ἀναρχικὸ — στάσης καὶ τάσης τῆς προσωπικῆς συνείδησης στὸν κόσμο, καὶ σ' ὅλες τὶς ἐποχές. Γιατὶ βέβαια εἶναι καὶ πανάρχαιη ποιότητα τῆς ζύψιας συνείδησης, τῆς ἐν ἐργηγορσεὶ διαρκῶς, ἢ Ἀναρχία, κι ἃς μὴν εἶχε τ' ὄνομα ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ Ἡράκλειτου ἢ τοῦ Ἐμπεδοκλῆ ἢ τῶν μεγάλων σοφιστῶν ἢ τῶν μεγάλων Σκεπτικῶν καὶ τῶν Ἀγνωστικῶν. Στὸν Πλάτωνα μέσα ὑπάρχουν ὅλες οἱ πάμφωτες καὶ σαφέστατες εἰδοποιήσεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν ἰσχυρότατη δρᾶση τῆς σὰν ροπῆς ἐμπνευστικῆς τῶν κατεξοχήν ἐλευθερόφιλων συνειδήσεων: πλεῖστοι ἥρωες τῶν πλατωνικῶν διαλόγων, ἀντισωκρατικοὶ σὲ πολλὰ, καὶ σ' ἄλλα σωκρατικώτατοι, ὅπως κι ὁ ἴδιος ὁ Σωκράτης ἄλλωστε, σὲ πλεῖστα «ἀναρχίζων», καὶ σὲ θεμελιωδέστατα, παρά τ' ἀναμφισβήτητα ἀντιφερόμενα κι ἀντιφατικά του ἄλλα, πού ἐκφράζουν κ' ἐναντίες τάσεις.

Γιὰ τὸν ἀναρχικὸ — κάποιον ἀναρχικὸ ἐπαναλαμβάνω (καὶ ὀφείλω, γιὰ λόγους οὐσίας, παρά τὴ δεοντολογία τοῦ λιτοῦ λόγου, νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνω, σταθερά· εἰδάλλω γιὰ ποιὰν Ἀναρχία πράγματι ὁ λόγος;) — ὅλα ὅσα γιὰ τοὺς ἄλλους (κ' ἐδῶ νοοῦνται ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἄτομα καὶ ομάδες καὶ τάξεις καὶ κοινωνίες ὅλες καὶ πολιτείες καὶ καταστάσεις πολιτικές ἢ ὅποιες ἄλλες) εἶναι «Ἀρχές», «θέσφατα», κώδικες παντοίων συμπεριφορῶν ἢ χειρισμῶν· δηλαδὴ ὅ,τι λέγεται «Κοινότης», «Πατρίδα», «Κράτος», «Δικαιοσύνη», «Τάξη», «Ἀγώνας», «Ἐπανάσταση», «Σοσιαλισμός», «Ἀντισοσιαλισμός», «Κομμουνισμός», «Φασισμός», ὅ,τι θέλετε ἀπ' ὅλ' αὐτά· κι ὅ,τι θέλετε μαζί ἀπ' ὅ,τι λέγεται «Δημοκρατία», «Κοινοβούλιο», «Κυβέρνηση», «Διοίκηση», «Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία», «Νομοθετικὴ Ἐξουσία»· καὶ συνάμα ὅλ' οἱ τρόποι καὶ συστήματα διαδικασιῶν, ὅλα τὰ «ιερά» καὶ τὰ «ὅσια», τὰ «κρατοῦντα» καὶ τ' «ἀπαράβια», τὰ «ταμποῦ» καὶ τὰ περιβεβλημένα «κῦρος» ἀπόλυτο (καὶ μὲ ἀπειλές «ποιῶν», «διορθωτικῶν» ἢ «παραδειγματικῶν» ἢ ὅ,τι ἄλλο φαρισαϊκὸ ἐξίσου ἢ περσότερο ἢ λιγώτερο), ὅλα, ὅλ' αὐτά, καὶ τ' ἀνάλογά τους, γιὰ τὴ συνείδηση τοῦ ἀναρχικοῦ εἶναι μὴ δέν! "Ὅ,τι οἱ ἄλλοι ὅλοι, οἱ φορεῖς καὶ λειτουργοὶ αὐτῶν, θεωροῦν «ὑπέρτατα», «ἀπρόσβλητα», «ἀπόλυτα», «ὑ-

περάνω κρίσεως» τάχα, και τὰ ρέστα, γιὰ τὸν ἀναρχικό εἶναι, ἀπλῶς: «τὰ δικά τους»! Δηλαδή αὐτὰ ποὺ οἱ «ἄλλοι», οἱ μὴ ἐλεύθεροι, ἔχουν ἀνθαίρετα θεσπίσει καὶ «ὀσιώσει», ἔχουνε στήσει ὡς δῆθεν «ἀπόλυτα», «ἀνυπέρβλητα» κι «ἀνυπέρβατα», ποὺ ἡ παραβίαση ἢ ἡ παράβαση τῶν ἀπ' αὐτὰ ἀπορρεουσῶν «ἐπιταγῶν» συνεπάγεται ὄχι μόνο «ποινές» παρὰ καὶ «ὄνειδος», καὶ «ντροπή», καὶ «αἰσχος» γιὰ τὴν κοινὴ συνείδηση, καὶ ποὺ ὡστόσο, ὅλα, γιὰ τὸν ἀναρχικό, δέν ἔχουν καμμιάν ἀξία, δέν πιάνουν τὸν παραμικρότερο τόπο στὴν ἐλεύθερη συνείδησή του, καὶ ἀνετώτατα μπορεῖ, εἴτε νὰ τ' ἀπορρίπτει, ὅλα, καὶ φανερά, εἴτε καὶ νὰ μὴν τὸ δηλώνει (ὅπως καὶ νὰ τὸ δηλώνει), ἀλλὰ νὰ τὰ χρησιμοποιοῖ, κι ἀκριβῶς: κυνικά, ἐναντίον τους!

Φανταστῆτε μὴ μωαμεθανό πῶς νιώθει τάχα σὲ μωαμεθανικό τέμενος ἢ ἐναντι τῆς ἀπαγόρευσης τοῦ Χαμεϊνὶ νὰ κατουράει κατὰ τὴ Μέκκα! Ὑἑ, ἔτσι νιώθει, κι ὅμοια ἀδιάφορα σ' ὅλο της τὸ βάθος ἢ συνείδηση τοῦ ἀναρχικοῦ ἐναντι ὧν αὐτῶν ποὺ οἱ «ἄλλοι», οἱ μὴ ἐλεύθεροι, οἱ κατεξουσιαζόμενοι ἀκόμ' ἀπ' τ' ἀνυπόστατα ὅλ' αὐτά, «σέβονται» καὶ «τηροῦν» καὶ θεωροῦν «ἁγίες» καὶ τρέμουν πράγματι τὴν ἀθέτησή τους οἱ πλείστοι.

Ὁ ἀναρχικός μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ σύμφωνος, καὶ ὄχι, μὲ ὅ,τι φρονεῖ ἢ ὅ,τι σκέφτεται ἢ ὅ,τι νιώθει ἢ ὅ,τι σχεδιάζει ἢ ὅ,τι κάνει ἢ ὅ,τι προτίθεται. Δέ δεσμεύεται! Ὁ,τι ὁ ἴδιος κρίνει, πανελεύθερος πάντα μέσα σὲ κάθε του στιγμή, κι ἀδιάφορος ἀπόλυτα γιὰ ὅ,τι κι ἂν φωνάζουν, ἀπαιτοῦν, θέλουν ἢ δέ θέλουν, ἐπαπειλοῦν οἱ ἔξω του.

Καὶ τοῦτο ἀνοίγει δρόμους καὶ πρὸς τὴν τελείωσή του ὅσο καὶ πρὸς τὴν αὐτοκαταστροφή του... ἐξαρτᾶται!

Ἐξαρτᾶται ἀπ' τὶς βαθύτερες προσωπικὲς του ποιότητες καὶ οὐσίες - ποὺ αὐτές πιά δέν εἶναι στὸ χέρι του, ἀφοῦ εἶναι ἀκριβῶς τὰ *καταβολικά* του στοιχεῖα κι αὐτουνού, δηλαδή: *φύση* του· κ' ἡ *φύση* (ὅποια *φύση*) δέν ὑπόκειται ποτέ σὲ κανένος τὴν κρίση· κι ὁ αὐτοκτόνος ἀκόμα, μόνο νὰ τὴν ἀναιρέση μπορεῖ μὲ τὴν αὐτοκτονία του - ὄχι νὰ τὴν ἀλλάξει!

Ἀλλὰ γι' αὐτὸ καὶ πολλοὶ ἀκραῖοι ἀναρχικοὶ μηδενιστὲς ἐγωτικοὶ αὐτοκτονοῦν.

Κι αὐτὸ εἶν' ἡ ὑπατὴ ἐκφραση τῆς αὐτοτελείωσής τους: τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας τους κ' ἐναντι ἀκόμα τῆς ζωτικῆς ὁρμῆς τους!

Μὰ γιὰ τοῦτο κι ὅσοι σκέφτονται στέκουν εὐλαβικά σὲ τέτοιους αὐτοκτόνους - κι ἄς διαφωνοῦν μὲ τὶς ιδέες τους καὶ τὸν ἐγωτικὸ μηδενισμό τους: Γιατ' εἶναι τραγικοί, πράγματι, ποιότητων ὑψηλότατων προσωπικῶν-συνειδησιακῶν *καύσεων*, τέτοιοι αὐτοκτόνοι, καὶ κανεὶς *ζωντανός ἀκόμη* δέ δύναται μὲ τὴν κρίση του νὰ ὑπερβῇ τ' αὐτοανααιρετικά τῆς ὅλης ὑπαρξῆς τους φτασίματά τους αὐτά μὲ τὸν ἴδιο τους τὸ θάνατο. [Σ' ἐσχατὴ ἀνάλυση, γι' αὐτὸ σεβόμαστε τοὺς αὐτοκτόνους Καρυωτάκηδες, ἐδῶ στὰ μικρά μας νεοελληνικά μεγέθη, καὶ τοὺς αὐτοκτόνους Περικλῆ-Γιαννόπουλους, ἢ ὅποιους ἄλλους Κρυλώφ ἤρωες τῶν *Δαιμονισμένων* τοῦ Ντοστογιέφσκι, ἢ ὅποιους Ἐμπεδοκλῆδες (ἂν πηδῆξαν ὄντως μὲς στὴν Αἴτνα), ἢ ὅποιους ἄλλους τέτοιους, ποὺ ξεπέρασαν γιὰ τὴν Ἐλευθερία τους τὴν ἀπόλυτη (τὴν παραφρενικὴ πιά) καὶ τὴ «Λογικὴ» τῆς ζωῆς καὶ τὴ Ζωὴ τὴν ἴδια!]

Αὐτονόητο ἄρα καὶ τὸ πόσο «ἐπικίνδunami» εἶν' οἱ ἀναρχικοὶ γιὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς μὴ ἀναρχικοὺς καὶ τὶς κοινωνίες τους, τὶς πολιτείες τους, τὶς ψευδοδημοκρατίες καὶ τὶς ψευτοπατρίδες τους, τὶς ψευτοϊδεοῦλες καὶ τὶς

ψευτοεπαναστάσεις τους τις κατεξουσιαστικές επίσης και «του γλυκού νερού» και της χοντρής απάτης των μαζών και των «ευκολοπίστευτων και πάντα καταπροδομένων» λαών. «'Επικίνδυνοι» — φυσικά — «και έξοντωτέοι», τι άλλο; Όπως κ' οί άστοί δά τους εξόντωναν άνέκαθεν, και τους έξοντώνουν, κι όπως κ' οί ψευτοεπαναστάτες, οί κομμουνιστές τάχα, τους έξόντωσαν και τους κατεξοντώνουν άνήλεα κι άπροσχημάτιστα, με ώμές και κυνικές δολοφονίες, καθαυτό «σάν τά σκυλιά!», όπως ρεαλιστικώτατα κι άληθινώτα τόν ήρωά του Γιόζεφ Κάππα ό ευθύτατος Κάφκα στη Δίκη του.

VII

· Η συνειδητή να τη λέγαμε 'Αναρχία — σε διάκριση από μιá φυσική τροπονινά, του παιδιού ή του πρωτόγονου ή του τρελλού ή των έναρκτηκών σπινθήρων ένορμητικών επαναστατικών έκρήξεων, ή καταβολικών λαϊκών ροπών που παράγουν κι άναπαράγουν διαρκώς πρωτογενείς μορφές ριζικά άπολιτικές (κατ' άρχήν) *άνταρσίας* κ.λ. — προϋποθέτει βαθύτατη προσωπική καλλιέργεια και στοχασμό, πάνω σε τραγικό βιωματικό προβληματισμό. 'Αμόρφωτοι, στη σωστή σημασία της λέξης, κι *άνυποψίαστοι* της δραματικής πάντα προβληματικής της 'Ελευθερίας — των ούσιών, των ποιότητων, των *έχεγγύων* της ή μή, των τρομερών άδιεξόδων της (και μάλιστα της προσωπικής *έν κοινωνία*, οϊαδήποτε, σ' όλους τους καιρούς και σ' όλους τους τόπους, γι' αυτό και σωστά έν πολλοίς ό έγωτικός άναρχικός θεωρήθηκε από κάποιους, κι άκόμα καταγγέλλεται συχνά, σάν καθαυτό *άντικοινωνικός* και μισητής του *όμαδικού* έν γενεί) — μπορεί να τó θέλουν, να τó νομίζουν πώς τόφτασαν και να τó διαδηλώνουν με λογής-λογής εκφράσεις έντυπωσιακές, ή και (συνήθως βίαιες όσο κι άστόχαστες ή κι άπάνθρωπες) «επαναστατικές» πράξεις, άναρχικοί όμως πράγματι δέν είναι. 'Εγωτικός άναρχικός, έξ άλλου, θάλεγε, πώς ό μάδες γενικά δέν μπορούν παρὰ να λειτουργούν κοινωνικά, κι άρα μόνο άναρχικές δέν είναι, άφού στις όμάδες πάντα παράγονται, αυτόματα ή κ' ένσυνείδητα (είτε «ύστεροσυνείδητα»), θεμελιώδεις και καθαυτό *συντακτικοί* πυρήνες 'Εξουσίας — όχι (και πώς άλλωστε;) «άντεξουσίας» — που φέρνουν έντέλει — παρὰ κάθε άντίθετη τυχόν ροπή (που δέν άποκλείεται άρχικά να έμπνέ κάποια μέλη τους) — σε καταστάσεις βεβαιότατα έξουσιαστικές-κατεξουσιαστικές, διόλου διάφορες από κείνες κατὰ των όποιών πρωτοξεσηκώθηκαν κι άγωνίστηκαν.

VIII

· Ο γνήσιος άναρχικός δέν προπαγανδίζει. Και γιατί δέν πιστεύει — τὰ λεγόμενα του τύπου: «πιστός της άπιστίας του» είναι σοφίσματα των *άνυποψίαστων* «άντιπάλων» του — αλλά και γιατί μισεί την ποιότητα του *όπαδού*, του *έξαρτημένου*, του *δουρορρήματος* άλλου. Αυτό τουτο την πειθώ θεωρεί έξυπαρχής μορφή βίας - κ' έχει άδικο; Πολύ περισσότερο την προπαγάνδα: την από πρόθεση μάλιστα για δημιουργία όπαδών πειθώ (τί άλλο είναι;) Κι άλλο βέβαια πειθώ, άλλο πειστικότητα. Πειστικός μπορεί να είναι, άν είν' άληθινός και σωστός. 'Αλλ' ή πυρηνικά έλευθερώτατη κ' έλευθερωτικώτατη για όλους φυσική τάση του είναι πάντα πρὸς τόν άλλο: *Γένοι' οίος έσσί'* — «Γίνε όποιος είσαι!» —, που δέ θάτανε και τόσο ούσιαστικό λάθος να τó παρακούη κανείς νοητικά σά νάτανε με ύψιλον τὸ *έσσί'*: έσύ! «Γίνε

1. Πίνδαρος, *Πυθιονίκοι*, II, 72: *γένοι' οίος έσσί μαθών*. 'Ο Νίτσε, παραλείποντας τὸ *μαθών*,

αὐτός πού εἰς' ἐσύ!»

Δέν προπαγανδίζει λοιπόν· καί γιατί δέ νιώθει «σωτήρας, καί γενικά, ἐξ ἄλλου, δέν πιστεύει σέ κανένος εἶδους ψευτοσωτηρίες - ἀλλά καί γιατί, πρωτίστως, δέ θέλει νά δεσμεύη, κανέναν, ὅπως οὔτε τὸν ἑαυτό του· ἴσως ὁμως καί γιατί, κατὰ βάθος, ἐμπιστεύεται, *φυσιοκρατικά* τροποντινά, τὴν αὐτόματη δύναμη τῆς Ἐλευθερίας μέσα στὸν καθένα: ὅτι βρίσκει αὐτὴ τὸ δρόμο ἐν τέλει νά τὸν βγάλῃ, τὸν καθένα μόνο του, στὸν πηγαῖο κ' ἐλεύθερο προσωπικό ἑαυτό του. Αὐτός ἴσα-ἴσα ὁ μῦθος τῆς πρώτης ἐσωτερικῆς μοναχικῆς *αὐτεργασίας* τῆς προσωπικῆς συνειδήσεως, πού ἐμπνέει καί τὸ Νίτσε ἐνορμητικά — *Ὁ Ζαρατούστρας, πάνω στὸ ἄνθος τῆς νιότης του, ἀνεβαίνει στὶς κορφές τοῦ βουνοῦ τῆς πατρίδας του* (τὰ ἴδια ὁ Μπράντ τοῦ Ίψεν, τ' ἀνάλογα ὁ Φραγκίσκος τῆς Ἀσσίζης, μὲ τὴ χειροποίητη ἐκκλησιά του στὴν ἐρημιὰ κ.λ.π.), κ' ἐκεῖ, *μόνος, βρίσκει ἀπομέσα του τὸν ἑαυτό του καί τὴν ἀλήθεια του* —, μῦθος τῆς ἀναχωρητικῆς *προσωπικῆς αὐτοπραγμάτωσης*, πανάρχαιος, καταβολικός τῆς σκέψεως καί τῆς μυθολογίας ὄλων τῶν λαῶν, δέ λέει ἄλλο ἀπ' αὐτό βασικά. Κατὰ τοῦτο δέ, τὸ τόσο ἀξονικό τῆς συνειδήσεως, ὁ ἀναρχικός βρίσκεται φυσικά στὴν καρδιά τῶν πρῶταρχικῶν *ὀρμέμφυτων* τῆς φιλοσοφίας ὅσο καί τῆς θρησκείας, τοῦ Λόγου ὅσο καί τοῦ Μύθου.

IX

Τὸ καιριώτερο ἐρώτημα πού τίθεται συνήθως κατὰ τῆς Ἀναρχίας ἀπὸ μέρους τῶν μὴ ἀναρχικῶν εἶναι τὸ *τί ἀντιπροτείνει;*

Ἐννοοῦν: *Ἄν ὁ διεπόμενος ἀπὸ τὴν Ἐξουσία ἐν γένει κόσμος εἶναι ἀνατρεπτός, ποῖόν κόσμο, ποιά κατάστασις πραγμάτων εἶναι ἱκανὴ τάχα ἢ Ἀναρχία νά στήσῃ καλύτερο;*

Τὸ ἐρώτημα ὁμως εἶναι πολιτικό, καί ἡ Ἀναρχία δέν εἶναι πολιτική. Ἡ πολιτικὴ ἀποτελεῖ «ἐπέμβαση ἀπέξω» στὰ πράγματα· ἡ Ἀναρχία εἶναι ἄμεση μεταβολὴ τῆς συνειδήσεως, δηλαδή ὅ,τι πῶς ἄλλο κάθε εἶδους «ἐπέμβασης» σὲ «φυσικὴς τάξεις πραγμάτων»· εἶναι: ἀκριβῶς τὸ *μὴ ἐπέμβατικό*, τὸ *μὴ ἐξωγενές*, τὸ *ἀπομέσα* - καί γι' αὐτὸ ἴσα-ἴσα καί τὸ *ἐλεύθερο*.

Ὁ ἀναρχικός (ἕνα εἶδος ἀναρχικοῦ ἐννοῶ) δέν πιστεύει, πρωτίστως, στὴν πολιτικὴ. Ἄν ἡ πολιτικὴ πιστεύει στὴν Ἐξουσία σάν «μέσο», καθὼς ἰσχυρίστηκαν ἀνέκαθεν ὅλες οἱ πολιτικὲς στὸν κόσμο, γιὰ τὴ χειραγώγησι τῶν ἀνθρωπίνων, ὁ ἀναρχικός αὐτὸ ριζικὰ ἀπορρίπτει, θεωρῶντας προσηματισμό ἀκριβῶς τῆς πάντοτε *αὐτοσκοπικῆς* Ἐξουσίας ὅλο τὸν πολιτικὸ αὐτὸ ψευτοσυλλογισμό. Τὸν θεωρεῖ ἀπάτη! Ἡ Ἐξουσία, γιὰ τὸν ἀναρχικό, χρειάζεται, ἀπλῶς, τὴν πολιτικὴ, τὴν παράγει καί τὴν χρησιμοποιεῖ σάν καλύπτρα, δῆθεν γιὰ τὴ «χειραγώγησι τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων»· πράγματι ὁμως ἡ Ἐξουσία εἶναι καρκίνωμα τῶν κοινωνιῶν - καί τ' ἀνθρώπινα μόνο βλάπτονται ἀπ' ὅποιαδήποτε πολιτικὴ χειραγώγησή τους ἐκ μέρους τῆς. Γιὰ τὸν ἀναρχικό, ὅλ' αὐτὰ εἶν' ἡ *μάσκα* τῆς καταδυνάστευσις ἀνθρώπου ἀπὸ ἀνθρώπο.

τόχε σάν ἐμβλημά του, καί μαζί μὲ τὸν Ρόντε, νεαροὶ φίλοι μὲ κοινὲς πεποιθήσεις, τὸ χάραξαν κάποτε σ' ἕνα βράχο, στὸν Ἰταλικὸ κῆπο, στὸ Ρόζενταλ, κοντὰ στὴ Λειψία, σὲ μιὰν ἀπόμειρη σκιωτικὴ γωνιά ὅπου πῆγαιναν καί κουβέντιαζαν. (Βλ. Ch. Andler: *Nietzsche, sa vie et sa pensée*, τ.β', *La jeunesse de Nietzsche*, β' ἐκδ., σ. 90-91.)

Οί ἐπικριτὲς τῆς ‘Αναρχίας μὲ τὸ πολιτικό τοῦτο «ἐρώτημα» στὸ χέρι δὲν εἶναι παρὰ βαθύτατα διαβεβρωμένοι ἀπ’ τὶς προφάσεις αὐτὲς τῆς ‘Εξουσίας. Εἶν’ οἱ «ταῖσμένοι» μὲ τὴν ψευτοφιλοσοφία τῶν κατεξουσιαστῶν, ποὺ ὅλες τους οἱ κατηγορίες κ’ οἱ προσλαμβάνουσες παραστάσεις εἶναι προχαραγμένες ἀπ’ τὴν κατεξουσιαστική «ἀγωγή» καὶ *κουλτούρα* ἔτσι ὥστε νὰ μὴν ἀναζητοῦν παρὰ λύσεις πάντα πολιτικές, ἄρα πάντα τοῦ χειριοῦ τῆς ‘Εξουσίας κι ὅποιων «φορέων» τῆς. Τὸ ἐρώτημα *τί ἀντιπροτείνεις;* δὲν μπορεῖ ἀπ’ τὸν ἀναρχικό νὰ λάβῃ, κατ’ ἀρχὴν, ἀπάντησὴ ἄλλῃ ἀπ’ τό: *Τίποτα!.. Τίποτα ἐγὼ γιὰ σένα!.. Κανεῖς ποτέ τίποτα γι’ ἄλλον!.. Σὺ θὰ βρῇς γιὰ σένα!* Ἀντιπροτείνω: *Σὺ πάντα νὰ ψάχνῃς καὶ νὰ βρίσκῃς, ἢ ὄχι, γιὰ σένα!* Ἀλλ’ ὄχι ἄλλοι νὰ σοῦ ὀρίζουν καὶ νὰ σοῦ ἐπιβάλλουν!..

Εἶναι, ἀκριβῶς, ἡ τρομερὴ διαφορὰ μεταξύ οὐσίας τῆς συνείδησης, ποιότητάς τῆς ὅλως ἄλλης, καὶ σκευωρημάτων κάθε λογῆς τῶν συστημιατικῶν βιασμῶν τῆς. Ἡ διαφορὰ, ἐξ ἄλλου, μεταξύ μασκαρεμμάτων τῆς ἐπιφάνειας, ἀλλαγῶν στὸ χρῶμα τῶν κατεξουσιαστικῶν πολιτικῶν χαπιῶν, καὶ πραγματικότητάς τῆς *ἄμεσα* κι *ἀπομέσα* τῆς, μὲ τὶς ἴδιες τῆς δυνάμεις κι αὐτενέργεια, ἀπελευθερωνόμενης προσωπικῆς συνείδησης. Εἶν’ ἡ διαφορὰ, σ’ ἐσχάτη ἀνάλυση, μεταξύ τοῦ *ὀργανικοῦ* καὶ τοῦ *ἀνοργανικοῦ* - τοῦ *παρὰ φύσιν*. Κατὰ τοῦτο, ἡ συνείδηση τοῦ ἀναρχικοῦ *διωσμύνεται* καὶ μὲ τοῦ *ποιητῆ* καὶ μὲ τοῦ *θρήσκου* — τοῦ *θρήσκου*, ὄχι τοῦ πιστοῦ ὁποιασδήποτε θρησκείας — κ’ ἐν γένει μ’ ὅ,τι τὸ *irrationnel*, τὸ *ἀμεσώτερα* ἀποκριτικό πρωτογενοῦς «ψυχικῆς» οὐσίας ἢ τάσης, ὅσο καὶ μ’ ὅ,τι τὸ ἐνορμητικώτερο, τὸ *καταβολικό* τοῦ εἶδους. Συνέπεια δὲ τούτου: ὅτι σ’ ἀπλούστερους βρίσκει πρὶν πηγαῖα ἀνταπόκριση - κι ὄχι γιατί παραπεῖθι, ἀλλὰ γιατί συγγενεῖ στὰ πρὶν πηγαῖα κι ἀπωθεῖ ὅσο κι ἀπωθεῖται ἀπ’ τὰ ψευτοπολιτισμικά κατεξουσιαστικά μολέματα.

ΡΕΝΟΥ ΗΡΑΚΛΗ & ΣΤΑΝΤΗ
Α Η Θ Σ Τ Ο Α Ι Δ Η

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ

Πλήρες Corpus — Τόμοι ἑπτὰ — Σελίδες 3820

Τὸ καλύτερο δῶρο σὲ φίλους ποὺ διαβάζουν. Χαρίστε τὸ πρὶν νεοελληνικό πνευματικό ἔργο, ποὺ θὰ μείνῃ καὶ θὰ μορφώσῃ κι ἄλλες νεοελληνικὲς γενεές.

Ποιητικὴ

Τόμοι 3, σελίδες 1746. Ἀπὸ τὸ Μεσαίωνα, ὡς τὶς μέρες μας, ἀνθολογημένη ὅλη ἡ λόγια καὶ δημοτικὴ ποίηση τριῶν αἰώνων.

Διηγήματος

Τόμοι 4, σελίδες 2074. Διηγήματα 137, διηγηματογράφων 97, τὰ ἄριστα ἑνὸς αἰῶνα Διηγηματογραφίας μας, ὡς τὶς μέρες μας.

Εἶναι ἡ πρὶν ἀντικειμενικὴ κάτοψη τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, ἀπολύτως ἀνεπηρέαστη ἀπὸ ἰδέες καὶ πολιτικὲς θέσεις ἢ παρατάξεις καὶ προπαγάνδες.

Ὁ τόμος: *δρχ* 1800 στὰ βιβλιοπωλεῖα, 1600 ταχυδρομικῶς, καὶ 1550 ἀπὸ *Μηθύμνης* 43 (πλατεῖα Ἀμερικῆς) διὰ χειρός. Ταχυδρομικὲς ἐπιταγές: *Κυρίαν Βίαν Ρ.* Ἀποστολῆς, *Μηθύμνης* 43, Ἀθῆναι, τ.τ. 823. Τηλέφωνα 8646977 καὶ 8676053.

ΗΡΑΚΛΗΣ ΡΕΝΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ

Ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Μυθιστόρημα τοῦ Ρόντε

—Βασικά ἀποσπάσματα—

Σὲ μιὰν ἀφηγηματικὴ δημιουργία, ποὺ ἀπὸ ἔμμετρα ποιήματα στρέφεται πρὸς πεζὴ γραφὴ κι ἀπὸ λογοτεχνικὴ μετάπλαση δεδομένων λαϊκῶν θρύλων πρὸς ἔργα προσωπικά, ἂν δὲν πρόκειται μόνο γιὰ *χάλαση* παλιότερων τρόπων πλάσης, γεννιοῦνται βέβαια ἐντελῶς νέα προβλήματα: τόσο θεματικῆς ἐπιλογῆς ὅσο καὶ ὑφολογικῆς ἐπεξεργασίας τῆς ὕλης. Ἡ πεζὴ μορφή, ἐξ ἄλλου, *προσγειώνει* τὸν κατ' ἀρχὴν ἀνθιστάμενο δέκτη, ἀπὸ κόσμο φανταστικὸ κ' ἰδεαλιστικὰ παρουσιασμένο σὲ μιὰ *ρεαλιστικὴ* ἀντιμετώπιση τῆς πραγματικότητος καὶ τοῦ *καιροῦ* ποὺ περικλείνει τὸ δημιουργό. Ὡς οὕτως, ἡ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ, οὐσιαστικά, μόνο σὰν ἔκφραση τοῦ *ψυχικοῦ βίου* τῆς ἐποχῆς τῆς. Ἐνῶ, λοιπόν, στοὺς παλιότερους καιροὺς, ἡ *ἐξωστρεφὴς* ζωὴ συνιστοῦσε μιὰν ἀναγκαῖα κι ἀκριβῆ ἀποτύπωση τῆς *ἐσώτερης*, κ' ἔτσι μπορούσε ν' ἀποτελῇ τὸ κύριον ἀντικείμενον τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, στοὺς μεταγενέστερους, ἀντίθετα, *συνεσφιγμένους* τροποντίνᾳ, λόγῳ καὶ τεχνητῶν πολιτισμικῶν συνθηκῶν (καιροὺς ὅπου ἀνήκει πάντα μιὰ τέτοια ἀφηγηματικὴ πεζογραφία) ἡ ἐσωτερικὴ ζωὴ σημαντικῶν ἀνθρώπων εἶναι πολὺ πλουσιώτερη καὶ πιὸ κινημένη ἀπ' ὅσο ἀφήνει νὰ συλλάβουμε ἡ ἐξωτερικὴ ἐντύπωση τῆς δραστηριότητάς τους, τόσο παρεμποδισμένης ἄλλωστε πρὸς μιὰ ζωντανή κ' ἱκανὰ ἐκφραστικὴ τους *αὐτοπραγμάτωση*. Κατὰ τὴ *διάλυση* αὐτῇ, ἀπὸ μιὰν ἀψυχὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον *ἐξωτερικότητα*, ἀφ' ἐνός, καὶ μιὰ σταθερά *ἐκ βαθέων* ἀπηχούμενη σὰν *πνιχτή* — σχεδὸν ἀνεπαίσθητα μαντευόμενη ἀπόξω — *βοή ὑπεδάφους*, ἀφ' ἑτέρου, ὁ γνήσιος ποιητὴς διαλέει χωρὶς δισταγμό. Σωστά παρατηροῦν, ὅτι τὸ σύγχρονον μυθιστόρημα, στὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ δείγματά του, εἶναι, καθὼ *ψυχολογικὸ* ἔργο τέχνης, τόσο φτωχὸ σ' *ἐξωστρεφῆ* ζωὴ ὅσο πλούσιο σ' *ἐσώτερη* (καὶ πλουσιώτερο σὲ τέτοια ἀπὸ παλιότερα γραμματολογικὰ εἶδη). Πῶς ὁμως διαμορφώθηκε ἀπ' τὸν ψυχολογικὸ παράγοντα ἓνα ὕψος τόσο διάφορον τοῦ ἐπικοῦ προτύπου, δὲν θὰ ἐξεταστῇ ἐδῶ εἰδικά· ἄς σημειωθῇ μόνο μιὰ οὐσιαστικὴ ιδιότης τοῦ ὕψους αὐτοῦ: ἡ *ἐκτένεια*. Σὲ κάθε πεζογραφικὴ ἀφήγηση, ἀντίθετ' ἀπ' τὴν ποίηση, κι ἀκριβῶς γιὰτ' εἶναι πεζό, μιὰ κάποια ἔκταση εἶναι ὀργανικὴ καὶ λειτουργικὴ, ἀφοῦ στὴν πεζογραφίᾳ ἀποκλείεται ὁ ἀσύγκριτα πιὸ *ἐντατικὸς* ἐκφραστικὸς τρόπος τῆς ποιητικῆς *συγχορδίας*. Ἐξ ἄλλου, στὸ μυθιστόρημα, ἡ σχέση τοῦ *πλάστη* πρὸς τὴν *ὑλὴ* τοῦ ἄγεται ἀναγκαῖα πρὸς εὐρύτερη ἐπεξεργασία παρ' ὅσο στὸ ἔπος· ἐκεῖ ὁ θρῦλος πόριζε τὴν *ὑλὴ*, ποὺ μιὰ ὅπως οὖν ἐπικοινωνοῦν τὸν ποιητὴ καὶ τοὺς σύγχρονους-συμπατριῶτες τοῦ *αἰσθησῆ* καὶ *τρόπος* ἐμψύχωναν σὲ διαπλοκὴ μὲ μιὰν *ὑπόθεσιν*, τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πραγματικότητα τῆς ὁποίας ὁ ἀπὸ πολὺς γενιὲς πίσω δραστήριον δημιουργημένος ποιητικὸς βίος δὲν ἄφησε ποτέ ν' ἀμφισβητηθῇ. Ὡστόσο, γιὰ τὴ μετάπλαση μιᾶς φανταστικῆς δημιουργημένης ὕλης, ἀπὸ ἀπλή *ὄνειροφαντασίαν* σ' ἐκείνη τὴν *ἐνάργεια* καὶ *πραγματικότητα* ποὺ καὶ μόνο τὴν καθιστοῦν καθαυτὸ *ἔργο τέχνης*, χρειάζεται πολὺ μεγαλύτερη προσπάθεια καὶ πολὺ πειστικώτερη λεπτοδουλειὰ στὴ μορφή.

Πάντως, τὸ ἑλληνιστικὸ μυθιστόρημα — καθ' ὅσο μπορούμε νὰ συλλάβουμε τὴν ποιητικὴ πολυμορφία τοῦ ἀπ' τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔργου, σὰ μιὰ συγκεκριμένη κι αὐτοκαθωρισμένη ἰδιορρυθμία — ἐμφανί-

ζει μιὰ φυσιογνωμία οὐσιαστικά διάφορη τοῦ συγχρόνου μυθιστορήματος. Κ' ἔχει μὲν κοινὴ τὴν χαρακτηριστικὴ τοῦ εἶδους *ἐκτένεια*, ἀλλ' ἡ ιδιότητα αὐτὴ στὸ ἐλληνιστικὸ μυθιστόρημα πολὺ ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ μπορῇ νὰ θεωρηθῇ, ὅπως στὸ σύγχρονο μυθιστόρημα, ἀναγκαῖο ἐπακόλουθο τοῦ *ἐσωστρεφοῦς* «ψυχογραφικοῦ τρόπου» τῆς νεώτερης *ἀφηγηματικῆς* λογοτεχνίας. Πράγματι πρόκειται γιὰ *ἐκτένεια* κατασπαταλητικὴ, ἐπισυσσωρευτική καὶ μόνο, τῶν πιὸ ἐπιφανειακῶν «βιωμάτων», ποὺ διόλου δὲν ὑπηρετεῖ τὴν ὅλη *πλάση*, παρὰ τὸ πολὺ σὰν *ὑποκατάστατο*.

Ἐδῶ ἔγκειται δέ, πιθανῶς, καὶ ἡ κυριώτερη ἀδυναμία τοῦ ἐλληνιστικοῦ μυθιστορήματος: στ' ὅτι ἐγκατέλειψε μὲν τὸ *θρῦλο* καὶ τὰ ποιητικὰ μέσα τοῦ *ἐπους*, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ φτάσῃ καθαυτὸ στὴν *ψυχολογικὴ πλάση*, ὅπου καὶ μόνο θὰ μπορούσε νὰ καρποφορήσῃ. Τὸ βασικὸ τοῦ θέμα, ἡ μοῖρα ἑνὸς ἐρωτικοῦ ζευγαριοῦ, θὰ μπορούσε νὰ παράσχω ἓνα τέτοιο ψυχολογικὸ ὕλικό, μὲ μεγάλες προσφορότητες γι' ἀνάπτυξη. Ἀλλὰ νὰ ποῦ τὸ βασικὸ αὐτὸ θέμα κατὰ τὸν Ἑλληνισμό τὸ ἐπεξεργάζονται ἐντελῶς στερεότυπα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, κατὰ δεδομένα κι ἀποκλειστικὰ πρότυπα. Καὶ βέβαια οἱ μυθιστοριογράφοι αὐτοὶ θὰ δυσκολεύονταν νὰ προσθέσουν σὲ μιὰ κατὰ βάσιν τόσο ἀπλὴ σχέση, δυὸ ἀνθρώπων π' ἀγαπιοῦνται, τόση δύναμη καὶ βάθος καὶ γνήσιο πάθος, ὥστε ν' ἀποσπάσουν τοῦ ἀναγνώστη διαρκὴ καὶ πλήρη συμμετοχὴ, καθαυτὸ νὰ τὸν *συναρπάσουν* καὶ νὰ τὸν κρατήσουν μόνο μὲ τὴ διήγηση τοῦ πῶς γεννήθηκε καὶ προχώρησε μιὰ τέτοια σχέση. Διὸ καὶ κοιτᾷ πῶς «νὰ πολύνουν» τὸ ἰσχνὸ ὕλικό μὲ πλημμυρίδα ξενόφερτων στοιχείων, ὥστε τὴν ἐλλείπουσα *ἐνταση* μὲν νὰ ὑποκαταστήσουν μὲ τὸ μάκρμα τῶν περιστατικῶν, καὶ τὴν ἀπουσία *εἰς βάθος δραστηκῶν βιωμάτων* μὲ μιὰν «ἀνήσυχη» ἐπιπολὴς «ζωντάνια», περιπίπτοντας ὅμως ἔτσι βέβαια στὴ «φάμπρικα» ὄλων τῶν ἀνήμερων «δημιουργῶν»: νὰ «ποιοῦν» στὴ θέση τοῦ *ἀξίου* τὸ «ἀσυνήθιστο» καὶ τὸ «περιπετειῶδες». Ἡ συνήθης πορεία τῶν ἱστοριῶν τους εἶν' ἡ ἐξῆς: οἱ *ἐρώμενοι* συναντιοῦνται, καὶ κατόπιν συντόμου συνεννόσεως ἐκτινάσσονται μακριὰ: μέσῳ ἀνηκούστων περιπετειῶν ἀποσπῶνται ἑκάτερος ἑκατέρου, ἐκσφενδονίζονται ἀνὰ γαίης καὶ θάλασσας, καὶ κατόπιν μυρίων ὧσων δοκιμασιῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐμμονῆς τῶν εἰς ἀλλήλους ἐπανευρίσκονται — τέλος — εἰς εὐτυχὴ συνένωσιν. Τὸ μεσοδιάστημα, ἀπὸ τὴν ὅλο ἐλπίδες ἀρχὴ ὡς τὴν πλήρη ἱκανοποίησιν τοῦ τέλους, παραγιομίζουν οἱ πιὸ ἀπίθανες περιπέτειες.

Ἀλλὰ κι αὐτὰ τὰ ἔντονα διαδραματιζόμενα ὁ ἐλληνιστικὸς μυθιστοριογράφος σπάνια μόνο καταφέρνει νὰ τὰ δέσῃ σὲ βάθος ὀργανικά μὲ τὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν *ἐσώτερη ζωὴ* τοῦ ζευγαριοῦ του. Ὅλες αὐτὲς οἱ λαμπρὰ σκιαγραφημένες περιπέτειες θὰ μπορούσαν ἐξίσου λαμπρὰ νὰ εἶχαν συμβῇ καὶ σὲ κάθε ἄλλο ζευγάρι· μ' ὅλη τους τὴν ἀπιθανότητα εἶναι προωρισμένες, καὶ μόνο, γιὰ ν' ἀπασχολήσουν τὴ φαντασίαν τοῦ ἀναγνώστη. Μὲ μιὰ προσεκτικώτερη μάλιστα θεώρηση διαπιστώνει κανεὶς, πῶς τὸ σῶμα τῶν περιπετειῶν ἀπ' αὐτὰ τὰ μυθιστορήματα συντίθεται μηχανικῶς μόνον, ἀπὸ τὴν ἐρωτικὴ ἱστορία καὶ τὴν ἀνὰ γαίης καὶ θαλάσσης περιπετείας, ὡς ἀν ἀπὸ δύο ὅλως ἄσχετα ἀναμεταξύ των μέρη. Σαφέστερα δὲ τοῦτο ἐμφανίζεται στὰ παλιότερα γνωστά μας μυθιστορήματα, ὅπου καὶ διαυγέστατα ἀναγνωρίζει κανεὶς, ὅτι τὸ περιεργὸ αὐτὸ «σύνολο» τοῦ ἐλληνιστικοῦ μυθιστορήματος δὲν σχηματίστηκε νωρίτερα ἀπ' τὴ μηχανικὴ συγκόλληση ἀπομιμήσεων τοῦ ἤδη ἐξ ἐλληνιστικῶν «ρομάντζων» *κατατεθειμένου* «προτύπου» *ἐρωτικοῦ* στοιχείου, μὲ μιὰ ἰδιότυπα *περιπετειώδη ταξιδιωτικὴ* μυθοπλασία.

ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΣΣΙΑΣ

Ἑκκληση

Ἐφησέ μας, Θεέ μου·
νὰ κάνουμε τὸ μπαροῦτι νερομπογιὰ
καὶ τὰ ντουφέκια ἄρπες,
νὰ ζωγραφίζουμε ἡλιαχτίδες κι' ἀστέρια,
ἴσαμε τὸ τέλος τοῦ κόσμου, νὰ τραγουδάμε.

Ἐφησέ μας, Θεέ μου·
νὰ θερίζουμε τοὺς μόσχους τῆς Γῆς,
νοιώθοντας τὴν ἀγιοσύνη τοῦ ἡλίου,
τὴν ἱερότητα τοῦ κρασιοῦ καὶ τῆς ἐληᾶς.

Ἐφησέ μας·
νὰ πλέκουμε τὰ φουστάνια τῆς ἀνοιξης,
στοὺς ἀργαλειοὺς τῆς ροδαυγῆς.

Ἀπάλλαξέ μας·
ἀπὸ τίς μηχανές,
τοὺς τεχνοκράτες καὶ τοὺς μαστροπούς,
Κάνε μας·
νὰ χαιρόμαστε τὴν ἄδολη Σιωπή,
στὸ κατώφλι τῆς Νύχτας·
καὶ στὰ Προπύλαια τοῦ ὄνειρου, τὴν ὥρα,
ποὺ ὁ Ἀποσπερίτης
σημαδεύει τὸ γέρμα τῆς Μέρας.

Φόρεσέ μας·
τὴν πανοπλία τῆς καρτερίας
νὰ χαρακώνουμε λέξεις καὶ στίχους
ὥς τὴν ὕστερη μέρα,
ὥς τὴν ὕστατη νύχτα.

Δόσε μας·
ἐκεῖνο ποὺ εἶχαμε τότε,
χωρὶς Πολιτισμοὺς καὶ Εὐρέσεις,
ἀδιάβλητοι νὰ γευώμαστε
τὴν ἡχὴ τῶν Ἑσπερινῶν σου,
τυλιγμένοι στὸ ἱερὸ ντύμα τῶν δειλινῶν.

Ἐφησέ μας·
νὰ τραγουδάμε,
κρατώντας στὶς χοῦφτες, μιὰ ξύλινη κούπα,
ὥς τὰ χεῖλια γιομάτη, καθάρια ρετσίνα...

Τὸ τραγούδι νὰ φτάνει,
ὥς τὸ τέρμα τοῦ κόσμου,
ἴσαμε τ' ἄκρο τῆς Γῆς.

Μ Ε Τ Ε Ω Ρ Ι Σ Μ Ο Ι

Η πνευματική «περιουσία» τῆς ἀνθρώπινης ομάδας ἀποτελεῖ τὴ μοναδική προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιβίωσή της, τὴ συνέχιση τῆς παρουσίας της στὴν ἱστορία. Ἡ ὕλική «περιουσία» — ἔδαφος, πολεμικὴ ἰσχὺς, ὀργάνωση, πλοῦτος, βιομηχανία, τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη —, ποὺ κατὰ κανόνα θεωρεῖται κοινὴς σὰν ἀπόδειξη δυναμισμού καὶ βιωσιμότητας τῆς ομάδας, ἡ μοναδική ἴσως ἀπόδειξη, εἶναι στὴν πραγματικότητα, ἀπὸ ἄποψη φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, ἓνα μηδέν, ἓνα ἀπόλυτο μηδέν, χωρὶς κανέναν ἀπολύτως ρόλο, καμμὴν ἀπολύτως ἐγγύηση διάρκειας, συνέχειας. Ὅλοκληρὴ ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπὸ ὀριστικὰ ἐξαφανισμένες, ὀριστικὰ πιά *ἱστορικὰ νεκρές* «ἐθνότητες», πού, ὅταν ἤκμασαν, ἀπὸ ἄποψη ὕλικης ὑποδομῆς, στρατιωτικῆς ὀργανώσεως, πλούτου καὶ ἐδαφικῆς ἐξαπλώσεως, ξεπέρασαν πλεῖστα, ἂν ὅχι ὅλα τὰ γνωστὰ ἱστορικὰ ἔθνη. Εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ περιπτώσεις διαφόρων πανίσχυρων στρατιωτικῶν καὶ ὀργανωτικῶν αὐτοκρατοριῶν, ἀπὸ ἐκείνες τοῦ Τιμούρ-Λένγκ, τοῦ Τσεγκίς-Χάν καὶ πολλῶν ἄλλων ἀσιατικῶν δυνάμεων μέχρι τὶς ἀνάλογές τους στὴ Δύση, τῶν Ἀβάρων, π.χ., τῶν Σαρματῶν, τῶν Βανδάλων, ἢ τὴν *Ἀγία Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία* τοῦ Καρλομάγνου, ἂν θέλετε, πού, μολονότι ὕλικά κανεῖς δὲν μπόρεσε νὰ τὶς ἀντιμετωπίσει, ἐν τούτοις αὐτοκαταστράφηκαν καὶ αὐτοεξαφανίσθηκαν ταχύτατα ἀπὸ τὸν ἱστορικὸν ὀρίζοντα σὰν διάττοντες ἀστέρες. Καί, ἐπίσης, ὁλοκληρὴ ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπὸ *πνευματικὰ ἀκτῆμονες* ἐθνότητες (πρόχειρα, ἀναφέρω λίγες ἀπὸ τὴ γεωγραφικὴ μας περιοχὴ: Λυδοί, Φρύγες, Κῆρες, Κίλικες, Παφλαγόνες, Πισίδες, Θράκες, Ἰλλυριοί, Δακοί), ποὺ σήμερα δὲν ἀντιπροσωπεύουν πιά παρὰ ἓνα ἀναμνηστικὸ ὄνομα ἀπλῶς μέσα στὶς σελίδες τῆς παγκόσμιας ἱστο-

ρίας — καὶ τίποτε περισσότερο. Ἐπομένως: *ἱστορικὸ νόμο*, χωρὶς ἐξαιρέσεις, ἀποτελεῖ ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ὕλικὴ ὑπόσταση καὶ ἡ τεχνολογικὴ ἰσχὺς τῆς ἀνθρώπινης ομάδας δὲν ἔχει καμμιά ἀπολύτως σχέση μὲ τὸν ἱστορικὸ τῆς *δυναμισμό*, τὸν βαθμὸ ἀντοχῆς της στὸ χρόνο.

Εξ ἀντιθέτου, ὁ πνευματικὸς πλοῦτος, τὸ ἀπόθεμα τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ παραγάγῃ καὶ νὰ «ἀποθηκεύσῃ» σὰν «παράδοσή» τῆς ἡ ἀνθρώπινη ομάδα, ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ ἐγγύηση καὶ τὴν πιὸ σίγουρη ἐξασφάλισή της ἔναντι τῆς ἱστορικῆς φθορᾶς καὶ τοῦ ἱστορικοῦ θανάτου. Ὅσο ἀληθινώτερος, γνησιώτερος, *ἐλευθερώτερος* — ἂν ἐπιτρέπεται ὁ συγκριτικὸς σὲ μιὰ ἔννοια ἀπόλυτη καὶ ἀδιαβάθητη, ὅπως εἶναι ἡ ιδέα τῆς ἐλευθερίας — εἶναι ὁ πνευματικὸς πολιτισμὸς ἑνὸς ἔθνους, ὅσο εὐρύτερα οἱ αὐλές οὐσίες, οἱ ἄχρονες οὐσίες τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας εἰσάγονται στὴν ζωὴ του, τὴ σκέψη του, τὴν πρακτικὴν του, τόσο εἶναι βέβαιο ὅτι θωρακίζεται ἀπέναντι στὰ δόντια τοῦ χρόνου, τόσο εἶναι βέβαιο ὅτι θ' ἀντέξῃ σ' ὅποιαδήποτε ἱστορικὴ μοῖρα, ὅσο σκληρὴ κι ἂν εἶναι. Τὸ ἐλληνικὸ ἱστορικὸ ὑπόδειγμα εἶναι τὸ *τυπικώτερο* τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Αὐτὸ ποὺ ὁ Ἑλληνισμὸς παρήγαγε στὴν προκλασικὴ, κλασσικὴ καὶ μετακλασσικὴ φάση τῆς ἱστορίας του καὶ συγκόμισε στὴν *ἱστορικὴ ἀποθήκη* του, τὸν ἀληθινώτερο καὶ ἐλευθερώτερο πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ πολιτισμὸ τοῦ Κόσμου, ἀπέτέλεσε κατὰ βάθος, τὸν ἰσχυρότερο ἀμυντικὸ «στρατό» τῆς ἱστορίας, τὸν μεγαλύτερο «πλοῦτο» ἀπ' ὅσους συγκεντρώθηκαν ποτέ, τὴν τελειότερη ἀμυντικὴ «ὀργάνωση» ἀπ' ὅσες μπόρεσαν νὰ συγκροτήσουν ἄνθρωποι. Αὐτὸς ὁ «στρατός», αὐτὸς ὁ «πλοῦτος», αὐτὴ

ἡ «ὀργάνωση» εἶναι ἐκεῖνα πού δυναμίζουν, τροφοδοτοῦν καὶ ἐξασφαλίζουν τὴ ζωὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, ζωὴ πού δὲν ἐκλείπει, δὲν κινδυνεύει κὰν νὰ ἐκλείψῃ, ὅταν ὁ φθαρτὸς ὑλικὸς ἑλληνικὸς στρατός, ὁ φθαρτὸς ὑλικὸς ἑλληνικὸς πλοῦτος, ἡ φθαρτὴ ὑλικὴ ἑλληνικὴ ὀργάνωση παύουν ὀλοκληρωτικὰ νὰ ὑπάρχουν — καὶ μάλιστα γιὰ πολλοὺς αἰῶνες (Ρωμαιοκρατία - Τουρκοκρατία). Καὶ ὁ, τι ἰσχύει γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, ἰσχύει ἀπαράλλαχτα καὶ γιὰ τὰ ἄλλα ἱστορικὰ ἔθνη τῆς Γῆς. Ἐπομένως, *ἱστορικὸ νόμον* ἀποτελεῖ ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ ἀξία, ἡ ποιότητα τοῦ πνευματικοῦ, *ἀποκλειστικά*, πολιτισμοῦ τῆς ομάδας ἀποτελεῖ τὴν *μοναδική* προϋπόθεση καὶ ἐγγύηση τῆς ἱστορικῆς ζωῆς τῆς.

Καὶ κατ' ἐπέκτασιν: ἡ μανία τῆς «οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως», ἡ ὑστερία τῆς τεχνολογικῆς προόδου καὶ τοῦ τεχνολογικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ χίμαιρα τῆς κρατικῆς καὶ κοινωνικῆς ὁργανώσεως, πού κατατρύχουν συνήθως τοὺς φορεῖς τῆς ιδέας τοῦ Ἑθνους, ὡς δῆθεν «ἐθνικῶν στόχων», ἡ ἐπίτευξη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ τὴ *sine qua non* ἐγγύηση ἑθνικῆς ἐπιβιώσεως, εἶναι αὐταπάτες καὶ ψευδαισθήσεις ἀνθρώπων πού δὲν φιλοσόφησαν ποτὲ πάνω στὴν ἱστορία — γιὰ νὰ μὴν πῶ τίποτε πιὸ βαρὺ καὶ καταδικαστικὸ γι' αὐτοὺς.

Κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τῶν προαναφερθεισῶν ἱστορικῶν ἀληθειῶν, ἅς μοῦ ἐπιτραπῇ — χωρὶς, ἐλπίζω, νὰ κινδυνεύσω νὰ χαρακτηρισθῶ ὡς «*προδότης*», μὲ τὴν εὐκολία πού ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς δίνεται ἀπὸ κάθε ἀνόητο στὸν τόπον αὐτό — νὰ πιστεύω, ὅτι ἡ ἐκάστοτε ἀναγωγὴ ὠρισμένων θεμάτων, πού ἀφοροῦν ἐδαφικὲς ἢ γενικὰ ὑλικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς δῆθεν «*ὑπ' ἀριθμὸν 1*», «*ὑπ' ἀριθμὸν 2*» κλπ. ἐθνικῶν μας θεμάτων ἀποτελεῖ γνῶρισμα τῆς σκέψεως κοντόφθαλμων, ἄκριτων, ἀνυποψίαστων ἀτόμων, πού δὲν μπόρεσαν ποτὲ νὰ

καταλάβουν τίποτε ἀπολύτως ἀπὸ τὸ βαθύτερο νόημα καὶ τὸ σαφέστατο μήνυμα τῆς ἱστορίας. Ὅχι, κάνετε μεγάλο λάθος! Τὸ «*ὑπ' ἀριθμὸν 1*» ἐθνικὸ θέμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ παραγωγὴ ἐλευθεροῦ καὶ ἀληθινοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, ἡ εἰσαγωγή καὶ βίωση τῶν ιδεῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀλήθειας σ' ὅλες τὶς μορφές καὶ τὰ κύτταρα τῆς ἐθνικῆς μας ὑποστάσεως, σ' ὅλους τοὺς τρόπους σκέπτεσθαι, συναισθάνεσθαι, πράττειν καί, γενικά, ζῆν. Τὸ «*ὑπ' ἀριθμὸν 1*» ἐθνικὸ θέμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ ἀπελευθέρωση καὶ ἐξαλήθευσή του· ἡ ἀποτίναξη τοῦ ζόφου, τοῦ δόγματος, τῆς ἐξουσιαστικότητος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὅλοι ἔχουμε μολυνθῇ καὶ πάσχουμε βαρεῖα· ἡ ἀποκατάσταση τῆς φυσικῆς, ἑλλογῆς, ἔρρυθμης *φύσεως* τοῦ ἀνθρώπου, τῆς φύσεως ἀκριβῶς πού ἡ ἱστορικὴ παρακμὴ τῆς ἀνθρωπότητος διάστρεψε, διαστρέβλωσε, παραποίησε, παραχάραξε — ἂν δὲν κατάστρεψε ἤδη ὀριστικά. Αὐτὸ εἶναι, ναί, τὸ πρῶτο τῆ τάξει *ἐθνικὸ* μας θέμα, αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτο τῆ τάξει *πανανθρώπινο* θέμα, γιὰ νὰ μιλήσω μὲ οἰκουμενικὰς «*προδιαγραφές*», ἀφοῦ ἐλληνικότητα καὶ οἰκουμενικότητα συμπίπτουν, ἐλπίζω, πάντοτε.

Καὶ — νὰ σᾶς πῶ τὴν ἁμαρτία μου — δὲν χαίρομαι, παραμένω τελείως ἀδιάφορος, ὅταν ἀκούω γιὰ τὸ α ἢ τὸ β ὑλικὸ ἐπίτευγμά μας, γιὰ τὴν τόση ἀνοδο ἢ αὔξησιν τῆς παραγωγῆς ἢ τοῦ ἐθνικοῦ ἢ τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος καὶ τὶς ἄλλες γνωστὰς παρόμοιες «*μποῦρδες*» τῆς ἐθνικῆς μας προπαγάνδας, ἐνῶ ἀναπνέω μὲ ἀνακούφιση ὅταν διαβάζω ἓνα ἐξοχο ποίημα, ὅταν πέφτῃ στὰ χέρια μου ἓνα βιβλίον γεμᾶτο ἐλευθερία καὶ ἀλήθεια, ὅταν βλέπω ἓνα ὑψηλῆς τέχνης ζωγραφικὸ ἢ γλυπτικὸ ἔργο, προερχόμενα ἀπὸ τὸ νοῦ, τὴν καρδιά καὶ τὰ χέρια Ἑλλήνων δημιουργῶν. Καὶ κυρίως χαίρομαι, ἐνθουσιάζομαι, ὅταν συναντῶ ἀνθρώπους ἀδογμάτιστους, ἐλευθερούς, φι-

λοσοφημένους, μὴ ἐξουσιαστικο-
 αναρχικούς, ἀνθρώπους ἀληθινούς
 "Ἕλληνες, ἐνῶ δὲν συγκινοῦμαι καθό-
 λου ἀπὸ κανένα τεχνοκράτη, ὅσο τέ-
 λειος «ὀργανωτικός» ἢ «διοικητικός»
 ἢ «συστηματικός» ἢ... κι ἂν ὑποτεθῇ ὅ-
 τι εἶναι.

Καί, κατ' ἐπέκτασιν, δὲν μὲ τρομά-
 ζει καθόλου ἡ προοπτικὴ ἐνὸς ἱστορι-
 κοῦ ἀτυχήματος — δὲν μὲ τρομάζει
 κὰν ἡ τραγωδία τῆς ἀπώλειας ἐνὸς
 τμήματος τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους — ὅ-
 σο μὲ καταθορυβεῖ, μοῦ προκαλεῖ αἰ-
 σθημα θλίψεως, ἀνασφάλειας καὶ ἀβε-
 βαιότητος τὸ θέαμα ἀνθρώπων καὶ ἔρ-
 γων — πνευματικῶν ἢ ὕλικῶν — ἀπό-
 λυτα ἀσυνάρτητων πρὸς τὸ Λόγο, τὴν

ἀλήθεια καὶ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀπόλυ-
 τα συντηρημένων πρὸς τὰ δόγματα, τὴ
 λογοκρατία, τὸν οἰκονομισμό, τὸ μα-
 ζισμό...

Ναί, μὴ ζῆτε μὲ αὐταπάτες! "Ἐνα
 ποῖημα ἔχει, ἀπὸ ἱστορικὴ ἀποψη,
 ἀσύγκριτα μεγαλύτερη, συντριπτικώ-
 τερη δύναμη ἀπ' ὀλόκληρο τὸ πυρηνι-
 κὸ ὄπλοστάσιο, ἀπ' ὀλόκληρο τὸ ἐ-
 ξουσιαστικὸ συνάλλαγμα, μὲ τὰ ὅποια
 κυβερνιέται ὁ σύγχρονος κόσμος! Αὐ-
 τὸ διδάσκει ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀδυσώ-
 πητους νόμους τῆς Ἱστορίας...

Μετέωρος

Μ. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΥ — ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ

Πρέπει νὰ βροῦμε

Στὰ ξεθεμελιωμένα Μάρμαρα
 στριφογυρίζαμε μερόνυχτα.
 Εἶναι λέξεις ἡ ζωὴ μας,

δὲν τὸ κατάλαβες;

Ἄνασαιναμε ἀνεβαίνοντας τὸν ἀνήφορο...

.... οἱ πέτρες δροσερές!

Μιλούσαμε γιὰ μονοπάτια,
 γιὰ δρόμους ποὺ τὰ μάρμαρα δείχνουν.

Βλέπαμε, πὼς ὁ Οὐρανὸς

δὲν μηνόυσε ὥρες καλές.

Αὐτὴ ἡ πορεία ποὺ πήραμε

ζύγωνε στὴν ἐξόντωση.

Μπορεῖ νὰ χανόμαστε.

Συνεχίζαμε νὰ περπατᾶμε ξυπόλητοι,

γιὰ νὰ παίρνουμε τὴ δροσιὰ τῆς γῆς.

Ἄπὸ κάπου ἔπρεπε νὰ ξαναρχίσουμε.

Ἄπὸ ποῦ;

ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΠΑΝΟΣ

Δημοκρατία, τέλος;

«Είναι ή δημοκρατία σήμερα ελευθερία χωρίς να είναι αναρχία κι αποτελεί πειθαρχημένη ένότητα ελεύθερων ατόμων, χωρίς τόν κίνδυνο να καταλήξει αὔριο σὲ τυραννίδα, ὅποιου χρώματος κι' ὁποιας μορφῆς;»

Τὸ ἐρώτημα αὐτό, πού ἐτέθη πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, γίνεται, μέρα τὴν ἡμέρα, ὅλο κι ἀπαιτητικὸ γιὰ μιὰν ἀπάντηση. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνενδοίαστη κι ἀνεπιφύλακτη ἀπάντηση ὅλο καὶ γίνεται, μέρα τὴν ἡμέρα, πιὸ δύσκολη καὶ πιὸ ἀπόμακρη. Ἡ πραγματικότητα, ὅπως διαγράφεται καὶ διαμορφώνεται γύρω μας καὶ πιὸ μακριά μας, κάθε ἄλλο παρὰ διευκολύνει μιὰ τέτοια ἀπάντηση.

Ἐκεῖ πού οἱ περισσότεροί, ἂν ὄχι ὅλοι, συμφωνοῦν, εἶναι ὅτι ἡ δημοκρατία καὶ ἡ ελευθερία —πού ἡ δημοκρατία εἶναι ἡ πολιτικὴ τῆς ἔκφανση— καὶ γενικὰ τὰ φιλελεύθερα ἰδεώδη, περνᾶνε μεγάλη κρίση. Ὅση δὲν πέρασαν ποτὲ στὴ μακραίωνη πορεία τους. Θὰ ἔλεγε κανεὶς, ὅτι βρίσκονται στὸ τελευταῖο ὄριο ἀντοχῆς τους. Παρ' ὅλο πού ὅλοι μας λέμε ἢ καμωνόμαστε ὅτι τὰ ἀγαπᾶμε καὶ τὰ πιστεύουμε. Μαζί τους περνάει κρίση καὶ ἡ ἀρετὴ, πού ἀποτελεῖ τὸ κρηπίδωμα, τὸ θεμέλιο ὅλων τους. Ἀρχὲς καὶ ἠθικὰ κριτήρια, πού ἄλλοτε ἀνθροβολουσαν στίς κοινωνίες μας, συντρίβονται καὶ διαλύονται καθημερινά, ἂν δὲν συντρίφθηκαν καὶ διαλύθηκαν. Κι' ὅπως εἶναι γνωστό, δίχως αὐτὰ δὲν μπορεί νὰ ὑπάρξει ἀρετὴ, ἀλλὰ κι' ἂν ὑπάρξει, δὲν μπορεί νὰ δράσει. *«Ἡ ελευθερία δὲν ἀγαπᾷ νὰ κατοικεῖ εἰς τόπους ὅπου δὲν βασιλεῦει ἀρετὴ καὶ χρηστοθήεια»*, ἔχει γράψει ὁ Κοραῖς. Καὶ δὲν νομίζω, ὅτι μπορεί νὰ ἰσχυρισθεῖ κανεὶς πῶς στὴ σημερινὴ κοινωνία μας «κατοικεῖ ἀρετὴ καὶ χρηστοθήεια». Τουλάχιστον τόση, ὅση χρειάζεται ἡ ελευθερία καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς, καθὼς εἶπα, ἔκφανση, ἡ δημοκρατία.

Ἀληθινά, ἡ δημοκρατία, ἡ ελευθερία καὶ ἡ ἀρετὴ, τὰ πιὸ πολυτίμα ἀγαθὰ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὕστερ' ἀπὸ τὴν υγεία, δοκιμάζονται σκληρὰ στοὺς σημερινούς ἐπίβουλους καὶ περιέργους καιροὺς μας. Πάνω στὴ δημοκρατία ἔχουν γαντζωθεῖ ὅλοι καὶ τῆς δίνουν καθένας τὴν ὅποια μορφή καὶ ἔκταση τὸν συμφέρει. Τόσο, πού κινδυνεύει πιά νὰ μὴν εἶναι παρὰ ἡ σκιά τοῦ ἑαυτοῦ τῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ κείνους πού μὲ τὸν πολυκομματι-

σμὸ διατηροῦν καὶ περιφρουροῦν κάπως τὸν ελεύθερο ἔλεγχο καὶ διάλογο, τὴν ἐπικαλοῦνται καὶ τὴ χρησιμοποιοῦν κ' ἐκεῖνοι πού μὲ τὸν μονοκομματισμὸ καὶ τὴ στυγνὴ γραφειοκρατία ἔχουν ἀφανίσει τὰ μεγάλα καὶ πολυσήμαντα αὐτὰ γνωρίσματά της, τὸ καύχημα καὶ τὴν περηφάνεια τῆς. Τὴν ἐπικαλεῖται τόσο ὁ σοσιαλισμὸς κι ὁ μαρξισμὸς, ὅσο κι ὁ καπιταλισμὸς κι ὁ κομμουνισμὸς, ἡ νέα ἀριστερὰ καὶ ἡ νέα δεξιὰ, ὁ ἐθνικισμὸς, ὁ συντηρητισμὸς κι ὁ προσοδευτισμὸς. Ὅλοι τὸ θεωροῦν ἀνάγκη τους νὰ φαίνονται ὅτι σχετίζονται μαζί της, ἔστω κ' ἐπιφανειακὰ ἢ ὑποκριτικὰ, δημιουργώντας ἔτσι ἓνα φοβερὸ μπερδέμα, δίχως ἓνα παράθυρο διαφυγῆς γιὰ τὴ συνάντησή μιᾶς κάποιας, ποιοτικὰ καὶ ποσοτικὰ, ἀληθινῆς δημοκρατίας. (Μιλᾶμε, φυσικά, γιὰ τὴ δημοκρατία, ὄχι μόνον μὲ τὴν ἔννοια τοῦ αἵρετοῦ κι ὄχι τοῦ κληρονομικοῦ ἀνώτατου ἄρχοντα καὶ τῆς ἐναλλαγῆς καὶ διαδοχῆς κυβερνήσεως μ' ἐλεύθερες ἐκλογὲς καὶ πολλὰ κόμματα, τὴν *republique* δηλ., ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἔννοια τῆς διακηρύξεως καὶ προστασίας τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ πολίτη, τὸν κλασσικὸν δηλ. πῖνακα ελευθεριῶν, τὴ *démocratie*).

* * *

Βέβαια, ἡ δημοκρατία σήμερα ἔγινε *«κοινωνικὴ δημοκρατία»*, πού πολλοὶ τὴ θεωροῦν σὰν τὴ σωτηρία τοῦ κόσμου καὶ πασχίζουν νὰ τὴ διαδώσουν καὶ νὰ τὴν ἐγκαταστήσουν σὲ κάθε γωνιὰ τῆς γῆς. Ἀντὶ δηλ. *«ὅσο τὸ δυνατόν λιγότερο Κράτος»*, ἔγινε ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερο. Φτάσαμε δηλ. στὸ *«κοινωνικὸ Κράτος»*, πού ἔχει συγκεντρώσει κι ὅλο συγκεντρώνει στὰ χέρια του ὅλο καὶ περισσότερη δύναμη ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Αὐτὸ εἶναι πού ρυθμίζει τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, τοὺς ὁρους ἐργασίας του, κατευθύνει τὴν οἰκονομία, ὀργανώνει τὴν πρόνοια, τὴν ἐκπαίδευση, τῆς συγκοινωνίες, τὸ φωτισμὸ καὶ τόσα ἄλλα.

Ὅμως, μὲ τὴ νέα τῆς αὐτὴ μορφή, πότε γιὰ χάρη τοῦ *«κοινωνικοῦ συνόλου»* ἢ *«κοινωνικῶν ὁμάδων»*, πότε γιὰ χάρη τῆς κρατικῆς σκοπιμότητος, τῆς περὶφημης *raison d'État* πού τόσο παίδεψε τὸν κόσμο σ' ἄλλοτινούς καιροὺς —ὅλο καὶ τὴν κουτ-

σουρεύουμε κι αυτή, όλο και βάζουμε μίνες στα θεμέλιά της. "Όλο και της αλλάζουμε έκταση, μορφή και δύναμη. «Είναι να κλαίει κανείς την κοινωνική δημοκρατία», γράφει σ' ένα άρθρο του ό Κάρλ Γκέρσμαν, σοσιαλοδημοκράτης ήγέτης στις Η.Π.Α. «Την καταδικάζουν», προσθέτει, «ώς ταυτόχρονα καπιταλιστική και σοσιαλιστική, δημοκρατική κι ολοκληρωτική».

Φτάσαμε στο σημείο, ώστε ό συνδικαλισμός να είναι κίνδυνος της ελευθερίας, της ζωής και των δικαιωμάτων γενικά του κοινωνικού συνόλου και πισώπλατο χτύπημα της δημοκρατίας. Γιατί «με μόνη τη συνδικαλιστική συνείδηση», έχει γράψει ό καθηγητής Τσιριντάνης, «δημοκρατία, ως καθοριστική της συνοχής της όλότητας, δεν μπορεί να υπάρχει». Και πολύ σωστά, άφου, για να υπάρξει δημοκρατία κοινωνική και ελευθερία, πρέπει ή συνδικαλιστική συνείδηση, ό συνδικαλισμός γενικώτερα, να συμπορεύεται με τη συνείδηση και τό συμφέρον της όλότητας που, σε τελευταία ανάλυση, είναι και του ατόμου. «Πολιτική ελευθερία», γράφει κι ό Μίλτον Φρίντμαν, καθηγητής στο πανεπιστήμιο του Σικάγου, «σημαίνει, ότι τό άτομο δεν ύφίσταται τόν πειθαναγκασμό άλλου ή άλλων ατόμων. Ή μεγαλύτερη άπειλή για την ελευθερία προέρχεται από τή δυνατότητα για την άσκηση βίας, είτε ή δυνατότητα αυτή βρίσκεται στα χέρια μονάρχη ή δικτάτορα είτε στα χέρια όμάδας μειοψηφίας ή ακόμα κ' εύκαιριακής πλειοψηφίας».

Ό νόμος, έξ άλλου, που στην αρχαιότητα ήταν ή έγγύηση, ό παντοδύναμος και «σεπτός φύλακας» κατά της έξουσίας των αρχόντων, έχει πάψει να συγκινεί, για να μη πώ ότι δεν λογιαριάζεται. Στην αρχαιότητα έλεγαν «ύπακούομεν εις τούς άρχοντας, διότι αυτό μάς επιτάσσουν οί νόμοι». Κι ακόμα, ότι «δέν φοβούμεθα κακήν χρήςιν της έξουσίας των αρχόντων, διότι τούς έμποδίζουν οί νόμοι». Σήμερα όμως ούτε λέγεται, άλλ' ούτε και ψιθυρίζεται κάτι τέτοιο. Γιατί ό νόμος γίνεται, κατά γενικό κανόνα, για «τό του κρείττονος συμφέρον» κι όχι των άρχομένων. Κι ακόμα, για να παραβιασθεί από κάποιους έξυπνους, από τις «άτσίδες» που λέμε, και να τηρηθεί από τούς άνόητους, τούς «ρωμαντικούς». Κι αυτό, γιατί ταυτίζουμε τό νόμιμο με τό δίκαιο —που είναι σοφία κι άρετή— κ' εφαρμόζουμε τούς νόμους και τις αποφάσεις

που παίρνουμε, όπως συμφέρει τόν μεγάλο, τόν ισχυρό. Κι όχι μόνο νόμους κι αποφάσεις Κράτους ή Κυβερνήσεως, αλλά, και πρό παντός, αποφάσεις και ψηφίσματα διεθνών οργανισμών που διεκδικούν τή διακυβέρνηση του κόσμου.

Τό πανεπιστημιακό άσυλο ή καλύτερα ή ακαδημαϊκή ελευθερία, που ξεκινάει από την αρχαιότητα και συνεχίζεται, σε μικρότερη όμως κλίμακα, και σήμερα, έφτασε ν' αποτελεϊ κατάργηση της εκπαιδευτικής λειτουργίας κι άποστολής του Πανεπιστημίου και μέσο κομματικής και γενικότερα πολιτικής προπαγάνδας κι ανταγωνισμού.

Ή εφαρμογή, τέλος, της αρχής της ισότητας κατάντησε —για να κολακέψουμε τις μάζες— δολοφονία μιās άλλης αρχής της δημοκρατίας, της αξιοκρατίας, που κι αυτήν διακηρύττουμε ότι την πιστεύουμε κ' επιδιώκουμε την εφαρμογή της. Γιατί, τί άλλο από δολοφονία της αξιοκρατίας είναι —άλλα και παραβίαση της δικαιοσύνης και της αλήθειας, αγαθών και πίστεως κι αυτών της δημοκρατίας— όταν, παρά τό βιολογικό νόμο, σύμφωνα με τόν όποιο ποτέ και πουθενά δυό άνθρωποι δέν είναι απόλυτα όμοιοι, πασχίζουμε να έξομοιώσουμε τό μορφωμένο με τόν άμόρφωτο, τόν άξιο και ίκανό με τόν άνίκανο, τόν έργατικό με τόν τεμπέλη;

"Ετσι, και ή «κοινωνική δημοκρατία», μ' όλους αυτούς του στόχους και τις έκδηλώσεις της, δέν είναι γνήσια δημοκρατία. Γι' αυτό και οί ίδιοι οί ύποστηρικτές της άρχισαν να μιλάνε για την αναδιαμόρφωση της. «Πρέπει ν' αναδιαμορφώσουμε την εικόνα του σοσιαλισμού, για να άλλάξουμε την ελευθερία», γράφει ό Σίντνεϊ Χούκ, έταίρος-έρευνητής στο Ίνστιτούτο Χούβερ του Πανεπιστημίου του Στάνφορντ. Κάτι σχετικό δηλ. μ' αυτό που ύποστηρίζουν οί αντίπαλοί της, οί άπολογητές δηλ. της «αυτορρυθμιζόμενης» αγοράς, ότι δηλ. «ή πλατειά παρέμβαση του Κράτους στα οικονομικά πράγματα, είτε με την έθνικοποίηση της παραγωγής είτε με τόν έλεγχό του, οδηγεί αναπόδραστα στην πολιτική τυραννία και τόν πολιτικό δεσποτισμό».

* * *

Άλλά τό ίδιο και χειρότερα δοκιμάζεται σκληρά και ή ελευθερία, που θεμέλιό της είναι ή αλήθεια και όπλα της και μέσα της

ό έλευθερος έλεγχος κι ό διάλογος, πού και τά δυό τους είναι τό καύχημα και ή περηφάνεια τής γνήσιας δημοκρατίας.

Μέρα τήν ήμέρα, σάν άλλοι προκρούστες, από τή μιά τήν τεντώνουμε κι από τήν άλλη τή κονταίνουμε, κάνοντας σύγκαιρα στ' όνομά τής τά πιό άπαίσια έγκλήματα. Πότε γιά χάρη τής κρατικής σκοπιμότητας, πότε γιά χάρη μιās κοινωνικής όμάδας ή κι άκόμα γιά χάρη τής μηχανής, όλο και τήν κουτσουρεύουμε. Ίδια, όπως και τή δημοκρατία. Έτσι, ώστε πουθενά νά μή μπορείς νά συναντήσεις λίγο από τόν ίσκιο τής ζωής τής πραγματικής κι όλοκληρωμένης έλευθερίας. «*Ποιός μπορεί νά ισχυρισθεί, ότι υπάρχουν σήμερα πραγματικά οι έλευθερίες (ή έλευθερία δηλ. στόν πληθυντικό αριθμό) γιά εκατομμύρια ανθρώπους*», είπε, πρόσφατα, Γάλλος πολιτικός ήγέτης, προσθέτοντας άκόμα ότι «*ή διαλεκτική σχέση έλευθερία-καταστολή δέν έπαψε κι ούτε θά πάψει νά είναι επίκαιρη*».

Κι' άληθινά λειτουργούμε πολυπρόσωπους και πολυδάπανους διεθνείς οργανισμούς, υπογράφουμε διεθνείς χάρτες και συμβάσεις και συγκαλούμε διεθνή συνέδρια κορυφής, όπως εκείνα στο Έλσίνκι, στο Βελιγράδι, στη Μαδρίτη, και ταυτόχρονα διατηρούμε, άν δέν ένισχύουμε, φιλίες και συμμαχίες κ' έχουμε μέλη τών διεθνών οργανισμών όλους εκείνους πού έτσι-θελικά κι αθέλητα κουρελιάζουν και σκοτώνουν τήν έλευθερία και τ' ανθρώπινα δικαιώματα. Ή Κύπρος μέ τούς τόσους άγνωσμένους και τούς πρόσφυγες, οί Παλαιστίνιοι, ό Λίβανος, τό Άφγανιστάν, ή Πολωνία, ό Σολζενίτσιν, ό Σαχάρωφ, ό Χομεϊνί και τόσα άλλα, είναι μιá πρώτη συγκομιδή άπ' αυτά τά κουρελιάσματα τής έλευθερίας και κραυγαλέα δείγματα τής ύποκρισίας μας.

Ή βασικότερη από τίς έλευθερίες, ή έλευθερία τής συνειδήσεως, έχει πιά όλότελα ξεθωριάσει στούς θαυμαστούς αυτούς καιρούς μας. Άκόμα και σέ κάμποσες άπό τίς χώρες πού κόβονται γιά τίς δημοκρατικές τους τάχα παραδόσεις. Μιά ματιά στόν εύρωπαϊκό μόνο χώρο θά δώσει πλήθος άποδείξεις.

Ή ισότητα, τέλος— γέννημα και θρέμμα μιās έποχής πού άληθινά ή ανθρώπινη ύπόσταση ύποβαθμιζόταν ως τό πράγμα και τό ζώο και σύνθημα μιās ιστορικής έπαναστάσεως γιά τά δικαιώματα του ανθρώπου

— μέ τήν προκρούστεια έφαρμογή τής, όπως γράφουμε παραπάνω, έγινε πλήγμα στην κάθε πρόοδο και προπαντός συρρίκνωση τής άτομικής έλευθερίας, μ' άργό αλλά σίγουρο άποτέλεσμα τό μαρασμό και τήν κατάπτωση.

Κοντολογίς, και ή έλευθερία έχασε τόν άτομικό της χαρακτήρα κι άπόκτησε κοινωνικό, κρατικό. Μιλάμε πιά γιά έλευθερίες τών κοινωνικών όμάδων, του «Κοινωνικού Κράτους», κι όχι γιά έλευθερίες του άτόμου, γιά «έλευθερίες», καθώς είπε κι ό Γάλλος ήγέτης πού άναφέραμε πιό πάνω.

* * *

Όπως και νά 'ναι, ή δημοκρατία, ή έλευθερία και ή άρετή περνάνε μεγάλη κρίση κι αντιμετωπίζουν φοβερούς κινδύνους. Κι ό μεγαλύτερος γι' αυτό αίτιος είναι ό ίδιος ό άνθρωπος. Ό σημερινός άνθρωπος, παρ' όλη τήν παντοδυναμία πού άπόχτησε μέ τήν έπιστήμη και τήν έρευνα — άθυρμα όμως τής τεχνολογίας και τής μανίας του εύδαιμονισμού— δείχνει μιá κόπωση, μιá ύποτονία, άν όχι άδιαφορία γιά άγώνες και θυσίες, γιά τήν προστασία και τή διάσωση τών πολύτιμων αυτών ανθρώπινων άγαθών.

Βασική του φροντίδα είναι νά σώσει τή βολή του. Όπου κι όπως πόρεσε νά βολευθεί. Άν είναι δυνατόν, μάλιστα, νά τή μεγαλώσει. Κι άς γίνει και κάποια άβαρία στη δημοκρατία και στην έλευθερία. Κάτι δηλ. πού είναι ό άργός μά σίγουρος θάνατός τους. «*Τό ιδεώδες του προμηθεϊκού ανθρώπου, πού άλλοτε ένέπνεε και καθοδηγούσε, δέν έμπνέει σήμερα*», γράφει ό Τσάρλς Φράνκελ, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Κολούμπια. «*Ή κοινωνία σήμερα*», συνεχίζει, «*έχει γίνει πιό άφηρημένη, ή επίχειρηση φοράει πιό γραφειοκρατικό προσωπίο και ή βαρύτητα του όλου συστήματος, πού τό σπρώχνει συνεχώς περισσότερο πρός τήν αδράνεια, είναι κείνη πού προβάλλει όλο και πιό έντονα μέσα στη συνείδηση τών ανθρώπων, κι όχι ό δυναμισμός, ή ικανότητα γιά τήν άπελευθέρωση δημιουργικών δυνάμεων στο άτομο, πού έδινε άλλοτε φτερά στη φαντασία τών άπλών πολιτών*».

Άληθινά, ή αντίδρασή μας, σήμερα, είναι αντίδραση παθητική, αντίδραση μοιρολάτρη. Δέν νιώθουμε άσφυξία, όπως όταν μās λείπει ό άέρας, και «ή έλευθερία», κα-

θώς είπε κάποτε ο Γλάδστων στο Νίτι, «*Εἶναι ὅπως κι' ὁ ἀέρας*». Γίναμε —γιατί νὰ τὸ κρύβουμε;— μιὰ θλιβερὴ καὶ τραγικὴ γενιὰ ἀπογοητευμένων, ἐθελόδουλων. Μιὰ «*σιωπηλὴ κοινωνία*», μιὰ «*κοινωνία ἀποθαρρυνμένων*», καθὼς γράφει ὁ Μωρίς Ντρυόν, ποὺ ἀργοπορεῖται στὸ φρύδι τῆς δύσης τῆς, μὲ τὴν πίκρα τῆς ἀρνήσεως ἢ τῆς ὑποτίμησης τῶν θυσιῶν καὶ τῶν προσφορῶν τῆς. Σκια τοῦ ἑαυτοῦ μας ἀλλοτινῶν καιρῶν, φτάσαμε στὸ σημεῖο νὰ στηθοῦμε μόνοι μας ἢ ἀψῆσαμε νὰ μᾶς στήσουν στὸν τοῖχο καὶ νὰ μᾶς φτύνουν, νὰ μᾶς χλευάζουν ἐκείνοι ποὺ γεύονται καὶ θὰ γευθοῦν αὐριο πῶς πολὺ τὸ μόχθο καὶ τὰ κόπια μας. Ἰδια, σὰν ἐκείνους ποὺ πέθαναν καὶ δὲν ἄφησαν πολλὰ στοὺς κληρονόμους, κι αὐτοὶ τοὺς βρίζουν καὶ τοὺς ἀναθεματίζουν. Καμμιά φορά, μάλιστα, γιὰ νὰ μὴ δεῖξουμε πῶς πᾶμε κόντρα στὸ ρεῦμα, χειροκροτοῦμε κιόλας.

Ἀφήσαμε τὴν Τέχνη—ἐκδήλωση καὶ δημιουργία τῆς ἐλευθερίας, βασικὸ παράγοντα στὴν πορεία καὶ στὴ διαμόρφωση τῆς ζωῆς— καὶ γενικότερα τὴν παιδεία, νὰ γίνουν ὄργανα πολιτικῆς καὶ κομματικῆς προπαγάνδας. Ἀπὸ μέσο συγκινήσεως, φωτισμοῦ τοῦ νοῦ κι ἀναστάσεως τῆς ψυχῆς στὰ ὕψη καὶ στὰ ὠραῖα ἀφήσαμε νὰ γίνουν μέσο καταπτώσεως στὸ ποταπὸ καὶ στὸ χυδαῖο. Ἀγνοώντας ἢ ὑποτιμώντας τὸ λόγο τοῦ Ἀριστοτέλη «*τὸ γὰρ καλὸν ἐν μεγέθει καὶ τάξει ἐστίν*» καὶ μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἐκφράζουμε τὸ λαὸ καὶ τὴν ἐποχὴ μας, ὁ ἐντεχνος λόγος —ποίησις, πεζογραφία, θέατρο, κινηματογράφος— μὲ τὴν ἐκζητημένη φραστικὴ του —ἄλλοτε πεζόλογη κενολογία κι ἄλλοτε ἀσύδοτη βωμολοχία— δὲν κάνει ἄλλο παρὰ νὰ προβάλλει καὶ νὰ ἐκτρέφει καὶ νὰ διαδίδει τὴ βία, τὴ σεξομανία, τὸ ἔγκλημα, τὴν προδοσίαν καὶ τὰ τέτοια, λές καὶ ἡ σημερινὴ ζωὴ κι ὁ σύγχρονος κόσμος δὲν ἔχουν τίποτ' ἄλλο.

Δὲν ἀποτολμοῦμε νὰ ποῦμε, ὅτι δημοκρατία δὲν εἶναι ὀχλοκρατία ἢ κυριαρχία τῆς μειοψηφίας, ὅσο δυναμικὴ κι' ἂν φαίνεται, κι ἀνεχόμεστε, γιὰ νὰ μὴ ποῦμε ὅτι δεχόμεστε, τὴν ὅλο κι αὐξανόμενη πίεση κ' ἐπιβολὴ τῶν καταστροφικῶν τους τάσεων. Δὲν ἀποτολμοῦμε νὰ φωνάξουμε, ὅτι δημοκρατία δὲν εἶναι συντηρητισμός, μ'

ἀντίθετα πρόοδος, τὸ θεμέλιο τῆς κάθε προόδου κ' ἐξελίξεως, μὲ τὴν ἐλευθερίαν ποὺ διασφαλίζει, κι ὅτι δὲν τῆς χρειάζεται κανένα ψιμῦθι, κανένα προσδιοριστικὸ ἐπίθετο δηλωτικὸ τῆς αἰώνιας ἀξίας τῆς. Κι' ὅλ' αὐτά, γιατί μᾶς λείπει ἡ ἀρετὴ, ποὺ μαζί μὲ τὴν τόλμην στηρίζουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴ δημοκρατία. «*Θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην ἡ ἐλευθερία*», εἶπε ὁ Κάλβος πρὶν ἀπὸ χρόνια καὶ καιροὺς. «Δὲν βαριέσαι, κι αὐτὸς ἔνας τρόπος εἶναι», λέμε καὶ ἡσυχάζουμε. Ὡστόσο αὐτὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἐθελοδοουλίας, τῆς ὑποταγῆς, εἶναι ὁ πῶς μεγάλος κίνδυνος γιὰ τὸ μέλλον αὐτῶν τῶν πολυτίμων ἀγαθῶν μας, ποὺ ἂν συνεχισθεῖ, τότε *lasciate ogni speranza*, ὅπως ἔχει γράψει ὁ Δάντης.

Σύνθημά μας γίνεται, ὅλο καὶ περισσότερο, τὸ γνωστὸ «ὅπου τὸ φέρον σὲ φέρει καὶ φέρου καὶ φέρε», ξεχνώντας ὅτι ὁ ὀλοκληρωμένος δημοκράτης δὲν πρέπει, δὲν μπορεῖ νὰ φέρεται, ἀλλὰ πρέπει «*νὰ πορεύεται, νὰ ἔχει πορεία ἐνσυνείδητη*», ὅπως ἔχει γράψει ὁ καθηγητὴς Τσιριντάνης, ποὺ πρώτη προϋπόθεσίς της εἶναι ἡ σύνδεση, ἡ καταφυγὴ στὸ πνεῦμα κ' ἐκδήλωσής της ἢ ἀδιάκοπη καὶ ἐνεργὸς συμμετοχὴ στὴ διαμόρφωση τῆς ζωῆς τῆς ἐθνικῆς ὁλότητος. «... *Ἄν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐλπίζει σὲ μιὰ ἐπιστροφή στὴ δημοκρατία*», ἔγραφε πρὶν ἀπὸ λίγο καιρὸ ὁ Γάλλος στοχαστὴς Ζακ Ἐλλύλ, «*ἢ ἐπιστροφή αὐτὴ δὲν θὰ ἦταν δυνατὴ παρὰ μὲ μιὰν ἀνανέωση τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐνσωματωμένη στὸ σημερινὸ αὐταρχικὸ μηχανισμό...*».

Ἀγνοώντας ἢ ξεχνώντας κεῖνο τὸ νόμο τοῦ Σόλωνα, ποὺ ὀριζε ὁ ἀδιάφορος γιὰ τὰ κοινὰ νὰ στερεῖται τὰ πολιτικὰ του δικαιώματα καὶ νὰ εἶναι ἄτιμος, «*ἄτιμον εἶναι καὶ τῆς πόλεως μὴ μετέχειν*», περιορίζομαστε μόνο στὴν ἐκλογὴ τῶν ἀντιπροσώπων μας στὴ Βουλὴ, ὅπου βέβαια ὑπάρχει Βουλὴ, κ' ὕστερα ἡσυχάζουμε.

Κι' ὅμως, τοῦτ' ἢ διάταξη τοῦ Σόλωνα εἶναι ὁδηγία καὶ ἐπιταγὴ γιὰ κάτι περισσότερο, καὶ ἡ συμμόρφωσή μας σ' αὐτὴν θὰ βοηθᾷ, σίγουρα, ὥστε «*ἢ δημοκρατία νὰ εἶναι ἐλευθερία, χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ εἶναι ἀναρχία, καὶ πειθαρχημένη ἐνότητά ἐλευθέρων ἀτόμων, χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ καταλήξει σὲ τυραννίδα*».

ΤΑΚΗΣ ΣΚΑΝΑΤΟΒΙΤΣ

Bestia Seriosa

Πεζοὶ μεσαιωνικοὶ ἀκροβάτες,
τρέχουμε στοὺς δρόμους ὅλοι
περιμένοντας
τὸν τελευταῖο συναγερμό.

Ἕνας τρελλὸς πυροβολάει τὸν οὐρανό,
μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ πετύχει
τὶς ψυχὲς ποὺ τὸν γεννήσανε...

Ἀκολουθώντας τὶς σιδηροτροχιές,
γίνεσαι γνώστης τοῦ ἀδιέξοδου,
μὰ καὶ μιᾶς φωτεινῆς ἀλήθειας
ποὺ σὲ σώζει ἀπ' τὴν ἀπόγνωση
τῶν ἀνεκπλήρωτων ἰδανικῶν...

Μονόλογος πρὸς τὰ παιδιά τους,
τὸ ὑποκριτικὸ πατριωτικὸ ἰδεῶδες
μαυραγοριτῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων.

Ἀναρωτιέσαι
ἂν ἔχει σκοτωθεῖ κανεὶς ποτὲ
ἀπὸ σφαῖρα ἀδέσποτη. Ποτέ.

Τὰ μάτια πάντα σημαδέψανε.
Τὰ δάχτυλα ἔνοχα τραβῆξαν τὴ σκανδάλη
zum befehl μιᾶς στρατιωτικῆς
σπονδυλικῆς στήλης...

Σημασία δὲν ἔχει νὰ ξεριζωθοῦν
τὰ χέρια σου ἢ τὰ μάτια σου
ἢ νὰ ψάχνεις γιὰ τὴ γεύση
ἢ γιὰ τὸ ἄρωμα ἑνὸς κβάρκ.

Οὔτε κι ἡ φαντασία καὶ τὸ μυαλὸ
θὰ ἔχουν ἀξία ποτέ, ἂν δὲν χτίσεις
ἓνα τεῖχος ἀπὸ στίχους
τόσο δυνατὸ, ποὺ νὰ ἀπωθεῖ
τὴν ἀδικία, αἰώνια...

Νὰ μὴ βάψεις μὲ αἷμα τὶς γροθιές σου—
τιμωρὸς νομοταγῆς φτωχῶν πορτοφολάδων·
μὴ φερθεῖς com' una bestia seriosa.
Τοῦτο ἔχει σημασία: Ν' αὐτοσαρκάζεσαι,
σὰν «νίψων ἀνομήματα μὴ μόναν ὄψιν».

Δρ Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

Ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἱατρικὴ

«Διὸ δὴ... μετάγειν τὴν σοφίην ἐς τὴν ἱατρικὴν καὶ τὴν ἱατρικὴν ἐς τὴν σοφίην· ἱητρίος γὰρ ἰσόθεος· οὐ γὰρ πολλὴ διαφορὴ ἐπὶ τα ἑτέρα» (Ἰππ., Π. Εὐσχ., 5).

Αν ἐπεκτείνουμε καὶ στὴν ἱατρικὴ τὸν ὀρισμό, πού ἔδωσε ὁ Πλάτων στὴ φιλοσοφία, πρέπει νὰ δεχθοῦμε, ὅτι κι ἡ ἱατρικὴ εἶναι γνῶση τοῦ «ὄντως ὄντος», μὲ τὴ διάκριση ὅτι, ἐνῶ καὶ γιὰ τὶς δύο ἀναγκαῖα προϋπόθεση εἶναι ἡ ἔρευνα τῶν αἰτίων καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ὄντων, γιὰ μὲν τὴ φιλοσοφία τὸ θέμα εἶναι ἀπεριόριστο, ἀφοῦ αὐτὴ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ σαφὴ γνῶση ὅλων τῶν ὑπαρχόντων στὴ φύση, γιὰ δὲ τὴν ἱατρικὴ ἡ γνῶση περιορίζεται μόνο στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ στενὸ του περιβάλλον.

Ἐάν, ἐξ ἄλλου, θυμηθοῦμε τὸ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα τῶν Ἀθηναίων στὴν ἐπιτάφιο πλάκα τοῦ Πλάτωνα, τοὺς δὲ Ἀπόλλωνα φύσ' Ἀσκληπιὸν ἡδὲ Πλάτωνα, τὸν μὲν ἵνα ψυχὴν, δ' ἵνα σῶμα σάοι,¹ ἔχουμε τὸν πλήρη ὀρισμὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἱατρικῆς, δηλ. τῆς μὲν φιλοσοφίας σκοπὸς καὶ ἔργο εἶναι ἡ διάσωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴ πίεση τῶν παθῶν, τῆς δὲ ἱατρικῆς ἡ διαφύλαξη τοῦ ὁργανισμοῦ ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες καὶ νοσήσεις γενικὰ. Τοῦτο ὁ Δημόκριτος διέτύπωσε ὡς ἑξῆς: Ἱητρικὴ μὲν γὰρ τὰς νόσους ἀκέεται, σοφίη δὲ ψυχὴν παθῶν ἀφαιρᾷ (βλ. *Fragm. Vors.*, Diels καὶ Kranz. 152, 35).

Σοφία καὶ ἱατρικὴ, μὲ ἄλλα λόγια, εἶναι ἐπιστῆμες χρήσιμες στὸ βίον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ «οὐκ ἄλόγως οἱ προβαλλόμενοι τὴν σοφίην πρὸς πολλὰ εἶναι χρησίμη, ταύτην δὲ ἐν τῷ βίῳ» (Ἰππ., Π. Εὐσχ., 13,1).

Σοφία εἶναι ἐπιστῆμη τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ωραίου καὶ ἱατρικὴ ἐπιστῆμη ποῦ ἀποβλέπει στὸ νὰ καταστήσει σῶμα καὶ ψυχὴ γερά, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ αἰσθάνεται τὸ καλὸ καὶ τὸ ωραῖο!

Ἡ ἱατρικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ ἐπὶ μακροῦς αἰῶνες συνεβάδι-

σαν ἀδελφωμένες καὶ ἡ μετὰξὺ τους ἐπίδραση ὑπῆρξε γόνιμος καὶ θετικὴ καὶ ἡ ἀλληλοβοήθεια γιὰ τὴν κατάρτιση τῆς φιλοσοφικῆς θεωρίας καὶ τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης, στενὴ καὶ ἀναγκαῖα. Οἱ προσωπικοὶ λεγόμενοι φιλόσοφοι ἔγιναν γνωστοὶ ὡς φυσιολόγοι ἢ φυσικοὶ φιλόσοφοι, γιὰτὶ σπούδασαν τὴν ἐν γένει φύση, μαζί καὶ τὴν φύση τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κυρίως τὴν ἀνατομικὴ καὶ τὴ φυσιολογία, μὲ τὰ πρῶτα γράμματα.

Κοινὸς στόχος, λοιπόν, φιλοσοφίας καὶ ἱατρικῆς εἶναι ἡ ἀνεύρεση καὶ σπουδὴ τῶν αἰτιῶν καὶ ἀρχῶν τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ γεγονότων, ποῦ διέπουν τὴν ὑπαρξή τους καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν γέννηση καὶ ὑπαρξὴ τῶν ζώντων ὄντων, στὴν τάξη τῶν ὁποίων ἀνήκει ὁ ἄνθρωπος.

Πιο συγκεκριμένα ἡ φιλοσοφία, ὡς φυσικὴ ἐπιστῆμη, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν σωστὴ γνῶση τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ κυρίως γιὰ τὴ γνῶση τῶν φυσικῶν στοιχείων (φυσικὴ φιλοσοφία), ἀλλὰ καὶ τῶν ἠθικῶν νόμων (ἠθικὴ φιλοσοφία), ποῦ διέπουν τὴ ζωὴ τῶν ὄντων καὶ πρὸ παντὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ ἱατρικὴ περιορίζεται στὴ γνῶση τῆς ἀνατομικῆς καὶ φυσιολογικῆς ὑφῆς του ἀλλὰ καὶ τῆς παθολογικῆς καταστάσεως αὐτοῦ, καὶ κυρίως γιὰ τὰ αἷτια, ποῦ διαταράσσουν τὴν ἁρμονία τῆς υγείας του.

Ἡ ἱατρικὴ ἀναπτύχθηκε μέσα στοὺς κόλπους τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας, ὅπως τὴ γνωρίζουμε. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς φιλοσοφίας, ὅπως διαμορφώθηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες σοφοὺς καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ Θαλῆ τὸ Μιλήσιο (585 π.Χ.), τὸν Ἀναξαγόρα (511-545 π.Χ.), τὸν Ἀναξίμενη (588-524 π.Χ.), τὸν Πυθαγόρα (580 π.Χ.) καὶ τὸν σπουδαῖο μαθητὴ του Ἀλκμέωνα (540 π.Χ.), τὸν Ἡράκλειτο (535-475), τὸν Ἐμπεδοκλῆ (495-435 π.Χ.) καὶ ἄλλους, σκοπὸ εἶχε νὰ διερευνήσῃ ὅλα τὰ φαινόμενα, ποῦ ἀναφέρονται στὴ σπουδὴ τῶν ἐπὶ μέρους ὄντων. Καὶ γιὰ τὴν ἑρμηνεία τοὺς ἀναπτύχθηκαν δύο τάσεις, τοῦ μονισμοῦ καὶ τοῦ δυϊσμοῦ, καὶ στηρίχτηκαν δύο θεωρίες, ποῦ ἀντιμαχότανε ἡ μία τὴν ἄλλη, δηλαδὴ ἡ μηχανικὴ, ποῦ πίστευε στὴ μοναρχία τῆς ὕλης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὅλα τὰ

(1) Τοῦτο ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ χρησὸ τῶν Δελφῶν: «Ὡς δύο παῖδες τεχθήσονται, Ἀπόλλωνος μὲν Ἀσκληπιός, Ἀρίστωνος δὲ Πλάτων, ὃν ὁ μὲν ἱατρός ἐσται σωμάτων, ὁ δὲ ψυχῶν» (Ἀνων., *Βίος Πλάτωνος*, σελ. 9, Westermann καὶ Ὀλυμπιοδώρου, *Βίος Πλάτ.*, σελ. 4-III, 45· καὶ Διογ. Λαερτίου, *Βίοι Φιλοσόφων*).

φαινόμενα και γεγονότα, που αναφέρονται στα όντα της φύσεως, είναι προϊόντα μιᾶς φυσικής δυνάμεως και ἐνεργείας, που παρίστανται ως ἀντιδρώσες (νόμος ἀνολέθρου της ὕλης).

Ἡ ἄλλη θεωρία, που ἀναπτύχθηκε ως ἀντίδραση στη μηχανική, είναι ἡ *τεχνολογική*, που πρέσβευε στην ἔμφρονα σκοπιμότητα της ἐνεργείας. Θιασώτες αὐτῆς ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλωτῖνος, που παραδεχότανε, ὅτι τῇ δημιουργίᾳ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ὄντων γενικά δὲν ἀποτέλεσε μία ἀπλή μείξη τῶν διαφόρων φυσικῶν στοιχείων, ἀλλὰ εἶναι ἔργο φρονήσεως καὶ ἐξέφρονος δημιουργικῆς δυνάμεως, που βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ ὕλικά στοιχεία, ὅπως αὐτὸ διευκρινίζεται κυρίως στὸ *Τίμαιο* τοῦ Πλάτωνα. Καὶ τὴν λογικὴ αὐτὴ δύναμη ὁ Ἀναξαγόρας τὴ κάλεσε Νοῦν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, δεχόμενος τὴν αὐτὴν ιδέα, ὑποστηρίζει, ὅτι ἡ πρώτη ὕλη τῶν ὄντων, που θεωρεῖται ἀγέννητη, ἀφθαρτη καὶ ἄμορφη, πῆρε συγκεκριμένη μορφή «τῇ βουλήσει ἔμφρονος - προνοίας», ἥτοι τοῦ νοῦ: «*Νοῦν δὴ τις εἰπὼν ἐνεῖναι, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις καὶ τῇ φύσει τὸ αἶτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης*» (Ἀριστ., *Μετὰ τὰ Φυσ.*, Α, 3, 384β, 8· καὶ *Φυσ.*, 1250 β, 24).

Σύμφωνα μὲ τὸν Θ. Βορέα (*Εἰς. εἰς τὴν Φιλοσ.*, 208), «ἐν τῷ νῷ τοῦτῳ ἡ εἰς τὴν ἔμφρονα πρόνοιαν πρυτανεὺς ἡ ἀρχὴ τῆς ἐντελεχείας, καθ' ἣν ἡ πρώτη ὕλη φέρεται πρὸς τὸ ὄν καὶ λαμβάνει ἐκάστοτε τὴν μορφήν του. Γίνεται δὲ τοῦτο πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς ὁργανισμοῖς, ὅπου τὸ δυνάμει ἐνυπάρχον ἐν τῇ πρώτῃ ὕλῃ ἀναπτύσσεται κατὰ νόμους ἀπαραβάτους καὶ λαμβάνει τελείαν αὐτοῦ μορφήν καὶ ἀποβαίνει ἐντελέχεια».

Τὸ φιλοσοφικὸ σύστημα τῶν προσωκρατικῶν φιλοσόφων καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα δὲν περιορίζεται μόνο στὴ γνώση τῆς γενέσεως τῶν ὄντων καὶ τῆς τύχης των, ἀλλὰ ἀπλώνεται στὴ γνώση «παντός ἐπιστητοῦ, ὑπὲρ τοῦ παντός», ἥτοι τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης των εἶναι περὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δικαίου, τῆς ρητορικῆς, τῆς γενέσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς προελεύσεώς του, καὶ περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν πολλῶν παθογόνων

παραγόντων, ἥτοι ἡ ἐρευνά τους στρέφεται καὶ πρὸς τὴν ἱατρικὴν, που τὴ σπουδάζουν κυρίως ἀπὸ θεωρητικὴ ἀποψη. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἠθικοὶ λεγόμενοι φιλόσοφοι, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Σωκράτης καὶ ἄλλοι, ἀποδίδουν βασικὴ σημασία στὴ σπουδὴ τῆς ἱατρικῆς, ως φυσικῆς ἐπιστήμης.

Καὶ ἔτσι, ἀμφότερες, φιλοσοφία καὶ ἱατρικὴ, ἀδελφωμένες ἀνθίζουν ως πραγματικὲς ἐπιστῆμες στὴν Ἑλλάδα· ἀνδρώθηκαν καὶ διαδόθηκαν πρὸς πᾶσαν κατεύθυνσιν, ως τὸ φῶς τοῦ ἐκηβόλου Ἀπόλλωνος.

Ἡ ἱατρικὴ εἶναι ἀρχαιότερα τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ ἡ φιλοσοφία εἶναι ἡ μητέρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἱατρικῆς, που σὲ καμμία ἄλλη χώρα δὲν γιγαντώθηκε τόσο, ὅσο στὴν Ἑλλάδα. Κι οἱ βόρειοι λαοί, σὰν βάρβαροι, ἀλλὰ καὶ «*πλήρεις θυμοῦ καὶ ρώμης*» (Ἀριστ., *Πολ.* V II, 7) πλημύρρισαν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἱατρικὴ, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι δὲν ἦταν ἱκανοὶ ν' ἀναπτύξουν δική τους ἐπιστήμη, ὅπως κι' οἱ Ἀσιᾶτες που, ἂν καὶ ἦταν ἱκανοὶ πρὸς παιδείαν, ἐν τούτοις ἀποδείχτηκαν ἀνίκανοι νὰ φιλοσοφήσουν.

Απὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Χείρωνος Κενταύρου, ἐμπειρικοῦ ἱατροῦ καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, μαθητοῦ καὶ αὐτοῦ μεγάλου ἐμπειρικοῦ ἱατροῦ καὶ μέχρι τῆς ἐμφάνσεως τῆς φιλοσοφίας στὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὸν Θαλῆ τὸ Μιλήσιο, παρεμβάλλεται ἕνα μεγάλο κενὸ (Μεσαίων τῆς ἱατρικῆς). Ἀλλὰ κατὰ τὸν 6ο π.Χ. αἰῶνα στὸν Κρότωνα τῆς Κάτω Ἰταλίας παρουσιάζεται ὁ φιλόσοφος Πυθαγόρας κι ἡ σχολή του, στὴν ὁποία διαφαίνεται τάση ἀξιόλογη ἐπιστημονικῆς πλέον ἱατρικῆς, γιατί μέχρι τὴ στιγμή αὐτὴ δὲν ὑπῆρχε κἄν ἱατρικὴ ἐπιστήμη, ἀλλὰ ἐπικρατοῦσαν διάφορα θεραπευτικὰ συστήματα μὲ βάση τὴν ἐμπειρικὴ ἱατρικὴ, παντὸς εἶδους τσαρλατανισμός.

Στὴ σχολὴ ὁμως τοῦ Πυθαγόρα προβάλλει ἕνα σύστημα ἐξελιγμένης ἱατρικῆς, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ φιλόσοφο Ἀλκμέωνα τὸν Κροτωνιάτη, που τὸν ἀκολουθεῖ ὁ Ἴπποκράτης ὁ Κῶος. Στὴν πυθαγόρειο, λοιπόν, φιλοσοφία ἡ ἱατρικὴ ἀπέκτησε θετικώτερο περιεχόμενο καὶ παρουσιάστηκε ως πραγματικὴ ἐπιστήμη.

Οἱ προσωκρατικοὶ φιλόσοφοι, ὅπως εἴπαμε, ἀπὸ τῆς παιδικῆς τους ἡλικίας, μαζὶ

μὲ τὰ πρῶτα γράμματα, τὴ γραμματικὴ, τὴ ρητορικὴ καὶ τὴ φιλοσοφία, σπούδαζαν συστηματικὰ καὶ τὴν ἀνατομικὴ, στὸ πλαίσιό τῆς γενικῆς φυσιολογίας. Ἔτσι, μὴδὲ τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Δημοκρίτου ἐξαιρουμένων, σπούδασαν συστηματικὰ τὴν ἰατρικὴ καὶ μὲ τὶς γνώσεις τους ὠφέλησαν θετικὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἰατρικὴ. Καὶ ἀκόμα μὲ τὶς γνώσεις ποὺ ἀπέκτησαν, ἀπὸ τὶς συχνὲς περιοδεῖες τους (περιοδευνταί), πλούτισαν τὸ περιεχόμενο τῆς ἰατρικῆς μὲ γνώσεις γιὰ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ τὶς ἀρρώστιες, γιὰ τὴ θεραπεία τους μὲ νέα καὶ ἀποτελεσματικὰ φάρμακα, ποὺ συνάθροισαν στὶς περιοδεῖες τους αὐτές.

Καὶ ἔτσι ἡ ἰατρικὴ ὠφελήθηκε ἀπὸ τὶς φιλοσοφικὲς σχολὲς μὲ πολλοὺς τρόπους, γιατί μὲ τὴν ἐνδελεχὴ ἔρευνα τῶν φαινομένων καὶ γεγονότων τῆς φύσεως καὶ τῆς ζωῆς προσπορίστηκε θετικὲς γνώσεις καὶ θετικώτερο περιεχόμενο. Ζωή, γένεση, θάνατος δὲν ἦταν εὐκόλο νὰ κατανοηθοῦν χωρὶς τὸ ἐρευνητικὸ πνεῦμα, χωρὶς δηλαδὴ τὴ φιλοσοφία, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν λυδία λίθο ὅλης τῆς γνώσεως. Τοῦτο φανερώνει, ἐπαναλαμβάνουμε, πὼς ἡ ἰατρικὴ τὴν ἐπιστημονικότητα ἀπέκτησε ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ ἔρευνα καὶ σκέψη. Φυσικὰ, αὐστηρῶς ἐπιστημονικὴ χροιά στὴν ἰατρικὴ προσέδωσε ὁ Ἱπποκράτης, τοῦ ὁποῖου ἡ διάνοια ἀναδείχθηκε μὲ τὰ νάματα τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας. Οἱ προσωκρατικοί, μὲ ἄλλα λόγια, ἔδειξαν τὴν ἐπιστημονικὴ ὁδὸ, ποὺ τὴν ἀκολούθησε ὁ σοφὸς τῆς Κῶ καὶ ὁδήγησε τὴν ἰατρικὴ στὴν ἐπιστημονικὴ πρόοδο.

Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφία ὠφελήθηκε ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἰατρικῆς, γιατί ἀπὸ τὰ πρῶτα τῆς βήματα τὴν ἀπασχολεῖ ἡ ὑψηλὴ ἰδέα, ἀπὸ ποῦ προῆλθε ὁ ἄνθρωπος, ποῖο εἶναι τὸ νόημα τῆς συλλήψεως καὶ διαμορφώσεως τοῦ ἐμβρύου μέσα στὴ μήτρα, ποῖα δύναμη τὸ ὠθεῖ νὰ τελειοποιηθῇ στὸν ἐξω κόσμο, ποιοὶ νόμοι διέπουν τὴ ζωὴ του καὶ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου γενικά, ποῖα ἡ ἀνατομικὴ ὑφὴ του, ποῖος ὁ φυσιολογικὸς ρυθμὸς τῶν διαφόρων ὀργανικῶν λειτουργιῶν, ἀλλὰ καὶ ποῖα τὰ αἷτια τῆς φθορᾶς, τοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ τὴν ἀπάντηση ἔλαβε ἀπὸ τὴν ἰατρικὴ, καὶ τὴν ἀπορία ἔλυσε ὁ μέγας Ἱπποκράτης, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου λόγον* του, ἥτοι περὶ τῆς γνώσεως τῆς συνόλου φύσεως, προσέδωκε θετικώτε-

ρο περιεχόμενο πρῶτα στὴν ἰατρικὴ, ἔπειτα στὴ φιλοσοφία καὶ ἀκολούθως στὴ ψυχολογία καὶ τὴν παιδαγωγικὴ.

Μὲ ἄλλους λόγους, μὲ τὴ κατανόηση τῆς κατασκευῆς καὶ λειτουργίας τοῦ σωματο-ψυχικοῦ συνόλου, ἥτοι τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ μάλιστα τῆς ἰδίας φύσεως κάθε ἀνθρώπου, δηλ. τῆς ἰδιοσυστάσις καὶ ἰδιοσυγκρασίας, ποὺ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη λειτουργία τῶν φυσικῶν στοιχείων ὕδατος, γῆς, καὶ μὲ τὴν ἐπενέργεια τῶν φυσικῶν δυνάμεων, ἥτοι τοῦ θερμοῦ, ψυχροῦ, ξηροῦ, ὕγρου, ἀλλὰ κυρίως μὲ τὴ δύναμη τῶν διαφόρων χυμῶν, ὅπως αἷματος, φλέγματος καὶ κιτρίνης ἢ ὠχρᾶς χολῆς καὶ μέλανος, δυνήθηκε ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία ν' ἀντιληφθοῦν ποῖα ἀκριβῶς εἶναι ἡ σχέση καὶ ἡ θέση τοῦ μικρόκοσμου (ἄνθρωπος) πρὸς τὸν μακρόκομο (σύνολος φύση), ὅπως πάλι ποῖα ἡ θέση τοῦ μέρους τοῦ σώματος πρὸς τὸν σύνολο ὀργανισμοῦ, σώματος καὶ ψυχῆς, ποὺ εἶναι ὅτι καὶ τὰ δύο ὑπὸκείνται στοὺς ἴδιους νόμους τῆς γενέσεως καὶ τῆς φθορᾶς.

Σῶμα καὶ ψυχὴ, ἐξ ἄλλου, σύμφωνα μὲ τὴ διδασκαλία τοῦ Ἱπποκράτους, ἀποτελοῦν ἓνα ἄρμονικὸ σύνολο. Καὶ γιὰ νὰ κατανοήσῃ κανεὶς τὰ συμβαίνοντα στὸ σῶμα, πρέπει νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψη του τὰ συμβαίνοντα στὴν ψυχὴ καὶ ἀντίστροφα. «*Ψυχῆς οὖν φύσιν, ἀξίως λόγου κατανοῆσαι, οἷε δυνατόν εἶναι ἀνευ τῆς τοῦ ὅλου φύσεως*;» διερωτᾶται ὁ Πλάτων στὸ *Φαῖδρον* του. «*Τὸ τοίνυν σκόπει περὶ φύσεως τί ποτε λέγει ὁ Ἱπποκράτης καὶ ὁ ἀληθὴς λόγος*».

Καὶ μόνο μὲ τὶς ἰατρικὲς γνώσεις, τονίζει ὁ πατὴρ τῆς ἰατρικῆς, θὰ δυνηθοῦμε νὰ κατανοήσουμε τὴ σχέση τοῦ σωματο-ψυχικοῦ συνόλου, γιατί μὲ τοῦτο θὰ γνωρίσουμε τὴ βιολογικὴ δύναμη, ποὺ διέπει τὶς φυσιολογικὲς λειτουργίες, ἀλλὰ καὶ τὴν παθολογικὴ ἐπίδραση τῶν νοσογόνων παραγόντων.

Καὶ γιὰ νὰ γίνῃ ἀκόμη σαφέστερο τὸ πὼς ἡ ἰατρικὴ τοῦ Ἱπποκράτους ὠφέλησε τὴν φιλοσοφία καὶ γενικὰ τὶς ἐπιστῆμες, καθὼς καὶ τὴ ψυχολογία καὶ παιδαγωγικὴ, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμε ποῖα ἐξέλιξη πῆραν, μὲ τὴ ταξινόμηση τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου σὲ διάφορες κράσεις καὶ μάλιστα σὲ ὀρισμένους ἰδιοσυστατικούς τύπους, στὴν ὁποία καὶ ἡ σύγχρονη ἐπιστῆμη ἀποδίδει βασικὴ σημασία (*Ἰδιοσυστ. τύπος*, Kretsohner· βλ. τὸ ἐμὸν, *Ἱππ., π. Φύσεως ἀνθρ.-περὶ Χυμῶν*, εἰς «*Ἱατρικὴν Βίβλον*», Β,1-1951).

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΑΛΤΑΙΟΣ

Ἱεράρχηση καὶ ἀλήθεια

Δὲν ξέρω, τί σκέψεις μπορεί νὰ προκαλέσει ὁ τίτλος αὐτοῦ τοῦ μελετήματος. Πῶς θὰ τὸν πάρει κανεὶς; Θὰ τὸν ἐννοήσει μήπως σὰν ταύτιση τῆς ἔννοιας τῆς ἀλήθειας μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἱεράρχησης; Ἡ μήπως ἐκεῖνος ὁ συμπλεκτικὸς σύνδεσμος «καὶ» θὰ τὸν κάνει νὰ πιστέψει, ὅτι σκοπὸς μας εἶναι νὰ ἐκθέσουμε τὴν ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ δύο ἐκ διαμέτρου ἀντιφατικὰς ἔννοιες;

Ἄν συμβεῖ αὐτό, τότε εἶναι φανερό, ὅτι καὶ ἡ μία καὶ ἡ ἄλλη πιθανολόγηση προδίδουν πτωχεῖα ἐννοιῶν. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, προδίδουν τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς τρόπου σκέψης, ποὺ ἀναγκάζει τὸν σκεπτόμενο νὰ κινεῖται ἀνάμεσα στὰ ζεύγη τῶν ἀντιθέτων. Ἡ ἐτοῦτο ἢ τὸ ἄλλο, τὸ ἀντιθέτο του. Αὐτὸς ὁ τρόπος σκέψης διατείνεται, ὅτι ὁλόκληρος ὁ κόσμος περιέχεται μέσα στὴν ἀγκύλη τῶν ἀκραίων καὶ ἀντιθετικῶν πόλων. Καμμιά ἄλλη πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει ἔξω ἀπ' αὐτὴν.

Μήπως προσέξατε κάτι στὰ παραπάνω; Θέλω νὰ πῶ, τὸν τόνο μιᾶς ἀμειλικτικῆς, ἀποφασιστικῆς σκληρότητας. Σὰν νὰ ὑπονοεῖται: «Πᾶς μὴ μεθ' ἡμῶν καθ' ἡμῶν». Ὁσμίζεται κανεὶς μιὰν ἀπειλὴ στὸν ἄερα, ἂν τολμήσει νὰ θίξει τὰ καλῶς ἢ κακῶς κείμενα.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἐμεῖς θὰ τολμήσουμε νὰ κινηθοῦμε ἔξω ἀπὸ τὴ φυλακὴ τῆς δυαδικῆς σκέψης, γιὰ νὰ δοῦμε πῶς θὰ μπορέσουμε νὰ εἰσδύσουμε στίς ἔννοιες τοῦ τίτλου, χωρὶς νὰ παγιδευτοῦμε σὲ κανένα κατεστημένο.

Ἄς δοῦμε, ὅμως, πρῶτα ποιὰ εἶναι ἡ γενικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀλήθεια.

Προσέξατε μήπως, σὲ τί ἀμνηχανία φέρνει αὐτὸ τὸ ἐρώτημα σ' ὅποιον ὑποβληθεῖ; Ἄν ἔχετε κάνει αὐτὴ τὴν παρατήρηση, ἴσως νὰ μὴν σταματήσατε σ' αὐτὴν, ἀλλὰ νὰ φέρατε στὸ νοῦ σας τὸ ἀντιφατικὸ φαινόμενο τῆς ἀγνοίας «περὶ τὴν ἀλήθεια» καὶ τῆς λέξης «ἀλήθεια». Οἱ ἄνθρωποι, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τί εἶναι ἀλήθεια, χρησιμοποιοῦν ἀφειδώλευτα τὴ λέξη σὰν νὰ γνωρίζουν. Ἀλλὰ ἂν ξαφνικὰ τοὺς ρωτήσετε τί εἶναι ἀλήθεια, πέφτουν σὲ μεγάλη ἀμνηχανία. Ὡστόσο, ὅταν περάσει τὸ πρῶτο ξάφιασμα, θὰ ψάξουν νὰ βροῦν μιὰ ἀπάντη-

ση. Ἄν εἶναι θρησκοί, θὰ σᾶς ποῦν ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι ὁ Θεός, ἂν εἶναι πολιτικὰ τοποθετημένοι, θὰ σᾶς ποῦν ὅτι ἡ ἀλήθεια βρίσκεται στὸ Α ἢ στὸ Β κοινωνικὸ σύστημα. Οἱ πῶς «νοήμονες» ἴσως δηλώσουν ἄγνοια, ἐπαναλαμβάνοντας τὴν ἀποστροφή τοῦ Πιλάτου: «Τί εἶναι ἀλήθεια;» Ἐνῶ οἱ περισσότεροι δὲν θὰ εἶναι σὲ θέση νὰ κάνουν καμμιάν ἀπολύτως δήλωση.

Αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν ἀλήθεια. Τὰ πράγματα φαίνονται πῶς ξεκάθαρα σὲ σχέση μὲ τὸν ὅρο «ιεράρχηση». Ἐδῶ οἱ περισσότεροι, ἂν ὄχι ὅλοι, συμφωνοῦν, ὅτι ἱεράρχηση σημαίνει τάξη, κλιμάκωση, ἀκολουθία. Ἡ, ἐπίπεδα, τὸ ἓνα πᾶν ἀπὸ τὸ ἄλλο. Ἡ ἀταξία εἶναι ἀδιανόητη, ἀφοῦ τότε ἡ ἱεράρχηση μετατρέπεται σὲ χάος καὶ ἀναρχία. Ἀλλὰ, ὅσοι ἔχουν κάποια ἀντίληψη γιὰ τὴν ἀλήθεια, ὅσο θολὴ καὶ ἀσαφὴ, τὴ δέχονται σὰν μιὰ καὶ ἀδιαίρετη, σὰν κάτι ποὺ ἴσταται ἐπάνω ἀπ' ὅλα, ποὺ ἔχει, μ' ἄλλα λόγια, τὴ θέση τοῦ ἀπολύτου. Ἐνῶ ἡ ἱεράρχηση, παράλληλα μὲ ὅλα ὅσα ἀναφέραμε, δηλώνει καὶ μιὰ κίνηση, μιὰ ἐρρυθμὴ πρόοδος ἀπὸ ἓνα σκαλοπάτι σ' ἓνα ἄλλο, δηλ. μιὰν ἐξέλιξη. Πράγμα ποὺ δὲν ἐπιδέχεται ἡ ἀλήθεια.

Αὐτὰ περίπου θὰ μᾶς δηλώσει ὁ μέσος —καὶ ὄχι μόνον ὁ μέσος— ἄνθρωπος, ὅπου κι ἂν τοποθετῇ τὴν ἀλήθεια, ἂν τὸν ἀναγκάσουμε νὰ μᾶς πεῖ, τί ἐννοεῖ μ' αὐτοὺς τοὺς δύο ὅρους.

Ἄν τώρα ἐρωτηθεῖ, πῶς κατέληξε στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι ἀπόλυτη, δηλ. πέρα καὶ ἔξω ἀπὸ κάθε κλιμάκωση, ἴσως νὰ δυσκολευτεῖ νὰ αἰτιολογήσει τὴν ἀποψή του, ἐπειδὴ γύρω του δὲν βλέπει τίποτα τὸ ἀπόλυτο. Τὰ πάντα εἶναι σχετικά, τὰ πάντα ρέουν, τὸ κάθε τι γεννιέται καὶ πεθαίνει παραχωρώντας τὴ θέση του σὲ μιὰ νέα γέννηση καὶ σ' ἓνα νέο θάνατο. Καὶ ἴσως ἀπορήσει, πῶς δημιουργήθηκε μέσα του ἡ ἀντίληψη τοῦ ἀπολύτου, ποὺ ἐπέχει τὴ θέση τοῦ σταθεροῦ, μιᾶς δύναμης ποὺ κινεῖ τὴν ἀέναη ροή. Ἄν ἐπιμείνει, ἴσως ἀνακαλύψει, ὅτι ἀντλεῖ αὐτὴ του τὴ βεβαιότητα ἀπὸ μέσα του. Μ' ἄλλα λόγια, ἡ βεβαιότητά του θὰ εἶναι ἐσωτερικὴ, ὄχι αἰσθητηριακή. Ἄλλο θέμα, ἂν θὰ ἀμφισβητήσει ἢ θὰ δεχτεῖ τὴν ἐγκυρότητά της. Γιατί

άσφαλως μπορεί να κάνει ή το ένα ή το άλλο.

Μ' άλλα λόγια, μπορεί να πει: «Αυτή ή βεβαιότητα για κάτι το σταθερό και αναλλοίωτο που κατευθύνει έλλογα τη ροή, γεννήθηκε από την άρνησή μου να δεχτώ, ότι τα πάντα είναι ροή, άεναο γίνεσθαι, δηλ. άστάθεια, μ' άλλα λόγια, χαμός». Σ' αυτή την περίπτωση, ίσως ό άνθρωπος να πιστέψει, ότι λειτούργησε μέσα του κάποιος αντισταθμιστικός μηχανισμός. Άλλά μπορεί και να πει, μετακινούμενος στόν αντίθετο πόλο της δυαδικής σκέψης: «Γιά να είναι φυτεμένη μέσα μου αυτή ή βεβαιότητα, ή αντίθετη στά φαινόμενα, θα πει, ότι πίσω άπ' αυτά υπάρχει κάτι το πρωτογενές, σταθερό και άπόλυτο και ότι κάποιο τμήμα του βαθύτερου έαυτού μου βρίσκεται σε άμεση έπαφή μαζί του. Γι' αυτό γνωρίζει».

Στό μεταξύ, ή «άντιφαση» ανάμεσα στην αλήθεια και την ιεράρχηση δέν λύθηκε.

Άς υποθέσουμε τώρα, ότι εκείνος που άμφισβητεί τη γνησιότητα της βεβαιότητάς του για το αντικειμενικά άπόλυτο της αλήθειας, άποφασίζει να γνωρίσει τόν έαυτό του σε βάθος, για να άνακαλύψει ποιός μηχανισμός, πλαστός ή αύθεντικός, του προκάλεσε αυτή τη βεβαιότητα.

Άς τόν άκολουθήσουμε, λοιπόν, στην έρευνά του. Τι θα άνακαλύψει άραγε πρώτο; Ό,τι θα άνακάλυπτε με την ίδια ευκολία ό καθένας μας. Δηλαδή, ένα όργανο αντίληψης κάθε άλλου παρά υπεύθυνο. Ένα όργανο, που δέν μπορεί να σκεφτεί, που δέν μπορεί να περιλάβει ταυτόχρονα δύο πράγματα ή καταστάσεις. Κι' ώστόσο, έχει μεγάλη ιδέα για τόν έαυτό του. Πιστεύει, ότι κατέχει την άπόλυτη αλήθεια. Η «αλήθεια» του είναι μιá αλήθεια άφελής, παιδαριώδης, μονοδιάστατη. Άν ή έρευνα σταματήσει εκεί, ό άνθρωπος μας θα μείνει με την «αλήθεια» αυτού του άτελους γνωστικού όργάνου. Κι' όχι μόνο αυτός: Θα τόν συντροφεύει ή τεράστια μάζα της ανθρωπότητας.

Άλλά τί θα γίνει, αν συνεχίσει την έρευνά του; Τότε, με αισθητά άνάμικτα από φόβο και έκπληξη, θα άνακαλύψει, ότι περιέχει ένα γνωστικό όργανο άγνωστό του μέχρι τότε, ένα όργανο που θα υπερέχει αισθητά του προηγούμενου, όχι μόνον έπειδή θα παρουσιάζει μεγαλύτερη περιεκτικότητα ή χωρητικότητα, αλλά έπίσης έπειδή

και ή ποιότητά του θα είναι πολύ άνώτερη από εκείνην του πρώτου. Θα έχει π.χ. την ικανότητα να βλέπει πίσω από τά φαινόμενα, να υποθέτει, να εικάζει ή να δραματίζεται τις άόρατες δυνάμεις που τά κινούν. Η «αλήθεια» αυτού του δεύτερου γνωστικού όργάνου θα είναι ευρύτερη και βαθύτερη. Δέν θα περιλαμβάνει μόνον μεγαλύτερο άριθμό φαινομένων του αισθητού κόσμου, αλλά και μέρος του άόρατου. Άν ό άνθρωπος μας θαμπωθεί από την άνακάλυψή του και πιστέψει ότι το όργανο που άνακάλυψε άγκαλιάζει το σύνολο της αλήθειας, ή έρευνά του θα σταματήσει. Όχι μόνον θα σταματήσει, αλλά ή ευρύτερη αυτή «αλήθεια» θα πάρει τη θέση του άπολύτου και θα άρχίσει να μάχεται την άτελη «αλήθεια» του πρώτου γνωστικού όργάνου. Έκείνο, με τη σειρά του, άνίκανο να αντίληφθεί άλλη αλήθεια από τη δική του, θα δει σάν παράκρουση ή σάν σκόπιμο ψεύδος την άνώτερή του αλήθεια και θα όργανώσει έκστρατείες ενάντια στους φορείς της. Θα τούς πολεμήσει, θα τούς φυλακίσει, θα τούς θανατώσει, θα τούς έξανδραποδίσει, έπειδή θα έχουν εισαγάγει καινά δαιμόνια.

Όστόσο, αν ό έρευνητής μας δέν κατασταλάζει στην «αλήθεια» του δεύτερου γνωστικού όργάνου και θελήσει να έρευνήσει σε μεγαλύτερο βάθος, θα άνακαλύψει ένα τρίτο γνωστικό όργανο, το όποιο όχι μόνον θα περιέχει τις δυνατότητες τών άλλων δύο, αλλά και δυνατότητες και στοιχειά που θα τά υπερβαίνουν κατά πολύ. Και αν επιχειρούσε να δώσει όνομασίες στα τρία γνωστικά όργανα που συνάντησε στό δρόμο του, ίσως όνόμαζε το πρώτο ύλιστικό ή φυσικό, το δεύτερο άτομικό και το τρίτο τόσο μετα-άτομικό όσο και μεταφυσικό. Σύμφωνα με τά όσα έκθέσαμε σε προηγούμενο μελέτημά μας*, θα μπορούσε έπίσης να όνόμαζε το πρώτο όργανο «παρα-νόηση», το δεύτερο «νόηση», και το τρίτο «μετα-νόηση». Και τί περιέχει το τρίτο όργανο; Περιέχει άποκαλυπτική γνώση, δηλ. γνώση που δέν στηρίζεται στην έξωτερική μάθηση. Είναι έπίσης ή περιοχή της ένότητας, στην όποία οί αντίθεσεις είναι άνύπαρκτες.

Τό συμπέρασμα που συνάγεται από τά παραπάνω είναι, ότι, αν υπάρχει μιá κλιμάκωση ή «ιεράρχηση» της αλήθειας, αυτό

* Βλέπετε το άρθρο με τίτλο «Νόηση και Παρα-νόηση» στο «Ιωάν», τεύχος 160, σλ. 730-2.

οφείλεται στη δομή του ανθρώπινου έγκεφάλου, που δεν περιέχει ένα αλλά τρία (ίσως και περισσότερα) γνωστικά όργανα. Η ιατρική επιστήμη μας βεβαιώνει, ότι υπολειπόμενοι, αφού χρησιμοποιούμε μόνο ένα μικρό, ένα ελάχιστο μέρος του εγκεφάλου. Πίσω και κάτω από το έν χρήσει τμήμα του υπάρχουν τεράστιες, ανεξερεύνητες και άναξιοποίητες περιοχές. Τί περιέργο αλήθεια! Ένω έχουμε εξερευνήσει κάθε γωνιά του πλανήτη και τείνουμε τώρα να εξερευνήσουμε ακόμα και το διάστημα, δεχόμαστε να αφήνουμε ανεξερευνήτο τον έγκέφαλό μας, με αποτέλεσμα να υπολειπόμενοι νοητικά.

Η μετάβαση από το ένα γνωστικό όργανο στο άλλο είναι επώδυνη. Μοιάζει με θάνατο, από τη μία και με γέννηση από την άλλη, αφού πεθαίνει κανείς στην «αλήθεια» ή την πραγματικότητα του ενός οργάνου, για να γεννηθεί στην πραγματικότητα του άλλου.

Αν κανείς πιστεύει, ότι το *γνώθι σαυτόν* είναι θέμα αλλαγής ιδεών, στάσης, νοοτροπίας, βρίσκεται σε πλάνη. Οι ιδέες δεν μπορούν να αλλάξουν τον άνθρωπο. Ούτε τα συναισθήματα. Η αλλαγή αγγίζει τον έσωτατο πυρήνα του είναι μας, όχι τη σκέψη μας. Αλλά αν αλλάξει ο πυρήνας, τότε θα αλλάξει και η σκέψη. Το αντίθετο δεν μπορεί να γίνει, δηλ. η σκέψη να αλλάξει τον πυρήνα. Η πόρευση προς τους έσωτερους έγκεφάλους δεν γίνεται, λοιπόν, με πτήσεις της γνώσης, της θεωρίας, της σκέψης, της φιλοσοφίας. Είναι μία επώδυνη έσωτερική έμβωση, που συνοδεύεται ακόμα και από σωματικά συμπτώματα.

Αν κανείς περάσει και από τους τρεις έγκεφάλους, έχει τη δυνατότητα να γνωρίζει άμεσα από ποιόν έγκέφαλο πηγάζουν οι αλήθειες των διαφόρων επιστημών, σοφών, φιλοσόφων, μυστών, ιδρυτών θρησκειών. Από την έρμηνεία που δίνουν στη γένεση και στο αίτιο του κόσμου και του ανθρώπου, διακρίνει άμεσα αν η «αλήθεια» τους είναι άτομική, κοσμολογική ή αποκαλυπτική. Έτσι του δίνεται η ευκαιρία να «ιεραρχήσει» όλες τις ιδέες, τις θεωρίες, τις φιλοσοφίες, τις θρησκείες, που έχουν δει το φώς μέχρι σήμερα.

Τώρα, ίσως να έχει γίνει σαφές το τί ση-

μαίνει να κινείται κανείς έξω από την ταύτιση ή την διάσταση δύο φαινομενικά αντίθετων ή μυστικά όμοιων έννοιών.

Τεράρχηση και αλήθεια δεν είναι όροι ταυτόσημοι, αλλά ούτε αντίθετοι, όπως επιζούμε ότι έχουμε αποδείξει. Η κλιμάκωση και αναφέρεται και δεν αναφέρεται στην αλήθεια, αφού η αλήθεια και έχει στρωματισμούς και ταυτόχρονα δεν έχει. Και δεν έχει, αφού στο υψηλότερο σκαλοπάτι της είναι απόλυτη, με την έννοια ότι δεν υπάρχει ή δυνατότητα για άλλο ζετύλιγμα, για άλλη υπέρβαση από μιαν άλλη, ευρύτερη αλήθεια. Ωστόσο, το ότι αγκαλιάζει τόσο τη δισδιάστατη όσο και τη μονοδιάστατη αλήθεια αντιβαίνει, «λογικά», στην έννοια του άμιγους απολύτου, που μας είναι τόσο οικεία.

Πολύς λόγος γίνεται σήμερα για τον κίνδυνο που διατρέχει η ζωή μας και ο πλανήτης από τους φορείς της τάσης για έξουσία και κυριαρχία. Και πολλές είναι οι έτοιμες συνταγές για ανάσχεση του κινδύνου. Κι όμως, αν προσέξουμε, θα δούμε, ότι εκείνοι που δίνουν τις συνταγές δεν είναι διαφορετικοί από τα «έγκληματικά» τέκνα της ανθρωπότητας. Μπορεί να μην εργάζονται σε πυρηνικά εργοστάσια, μπορεί να μην είναι βιομήχανοι, μπορεί να μη ρυπαίνουν το περιβάλλον. Ίσως μάλιστα να αγωνίζονται ενεργά ενάντια σ' όλη τη παρανόηση (ή παράνοια) που βασιλεύει στον πλανήτη. Κι όμως όλοι συμβάλλουμε στην καταστροφή. Συμβάλλουμε, έφόσον λειτουργούμε από την περιοχή της «παρανόησης», του ανώριμου και άτελου γνωστικού οργάνου. Ίσως, αν μας πρόσφεραν παχυλούς μισθούς και μία θέση ισχύος, να γινόμαστε όπως αυτοί που τώρα επιτιμούμε. Από την άλλη, αληθινά έχουμε την εντύπωση ότι εμείς δεν ρυπαίνουμε το «περιβάλλον»; Δεν ρυπαίνουμε τη νοοσφαίρα με ηλίθιες, σάπιες, άτελεις, μοχθηρές, ανταγωνιστικές, ζηλότυπες σκέψεις και συναισθήματα; Δεν μισούμε κανέναν; Κανέναν δεν βλέπουμε με μισό μάτι; Κανέναν το καλό δεν επιθυμούσαμε; Έλατε, ως το όμοιο γήσομε, τουλάχιστον στον έαυτό μας. Είμαστε φτιαγμένοι κι εμείς από την ίδια ζύμη μ' εκείνους. Το ότι δεν χειρίζομαστε την άτομική ενέργεια, είναι έντελως συμπτωματικό. Χειρίζομαστε, ωστόσο, μιαν άπειρος πιο βλαβερή ενέργεια, υπο-ατομική,

ύπο-ανθρώπινη, πολύ μεγαλύτερας ισχύος από την επίσημη ατομική ενέργεια.

"Ας μη γελιόμαστε. 'Η αλλαγή δεν μπορεί νά έρθει άπ' έξω, από τούς άλλους. Καί δεν μπορεί νά έρθει, άν δεν μετακομίσουμε

άπό τόν τωρινό μας «έγκέφαλο» στούς άλλους, τούς βαθύτερους— και γι' αυτό πιο σύμφωνους μέ τούς νόμους πού διατηροῦν τό Σύμπαν σέ ισορροπία.

[Θεσσαλονίκη, 8.3.83]

ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΟΙΡΑΝΗΣ

"Ενδον...

"Όταν άγανακτισμένος, πλήρης όργης
βγής εις άναζήτησιν τής αλλαγής
του άσχημου, του παραλόγου κόσμου,
έχε τόν νοῦ σου, έφηβε, στούς πωλητές
πού καρτεροῦν νά σε προσφέρουν —σε καλές τιμές—
έλευθερία και δικαιοσύνη και αλήθεια,
πού, δελεαστικά ως τάχουν συσκευάσει,
φαίνονται πώς δίνουν άπαντήσεις κι' ίκανοποιϊσμούς.

Ξεύρω, δεν θα μ' ακούσεις.

'Εσύ έπί τούτω βγήκες, νά ψωνίσεις.

"Όμως, όταν ὕστερα από καιρό,
ὕστερα από δοκιμές και άπογοητεύσεις
άντιληφθεϊς, έπί τέλους,
τί άδικίες και τί σκότη, τί δεσμά
έκρυβαν όλα τὰ άγορασθέντα,
μήν άφεθής περίλυπος κι' αδύναμος
μήν άφεθής και πείς όλα τελέψαν
—αὐτός εἶν' ό σκοπός τών πωλητῶν.

'Εσύ έντός σου ψάξε. Θα ανακαλύψεις,
πώς όση έλευθερία και αλήθεια υπάρχει,
μέσα σου βρίσκονται —έντός σου κατοικοῦν
και πώς τόσον καιρό μαζί σου τίς κουβάλαγες
άναζητώντας τες έδῶ και κεί— ματαίως.

ΕΜΜ. Γ. ΚΑΡΑΜΑΝΩΛΗΣ

“Έλληνες ή Ελινες;

Είμαστε απόγονοι των ‘Αρχαίων ‘Ελλήνων. Αυτό μέχρι πριν λίγα χρόνια τουλάχιστον δεν έπαυε να λέγεται. Κάτι ήταν κι αυτό. Λέγε-λέγε, είχε δημιουργήσει μια συνείδηση και ένα βίωμα.

Τελευταίως όμως έπαυσε και αυτή ακόμμη ή φραστική σύνδεση με το παρελθόν μας, για να φθάσουμε, τώρα με τις πράξεις μας, στην αποκοπή κάθε δεσμού με την ‘Αρχαία ‘Ελλάδα. ‘Αφού διώξαμε, πριν λίγα χρόνια, τ’ αρχαία κείμενα από τα σχολεία, περιορίσαμε αργότερα (ποσοτικά και χρονικά) και τα μεταφρασμένα. ‘Εκθρέψαμε έτσι την εντύπωση, ότι τ’ αρχαία ελληνικά αποτελούν τροχοπέδη, είναι σπατάλη χρόνου και είναι άχρηστα στην μόρφωση των παιδιών. ‘Ενώ σ’ άλλες χώρες διδάσκονται τ’ αρχαία ελληνικά (και μάλιστα στο πρωτότυπο κείμενο: δεν είναι άσχετο το γεγονός ότι οι διασημότεροι έλληνιστάι είναι εκτός ‘Ελλάδος) σαν απαραίτητη παιδαγωγική και μορφωτική ύλη, εμείς έδω τὰ βάλαμε στο περιθώριο. ‘Η προτίμηση στράφηκε σέ ό,τι μπορεί να θεωρηθί άμεσα ωφέλιμο, ενώ «τ’ αρχαία δεν θά μάς δώσουν να φάμε». Μέτρον συγκρίσεως πάντων ή ποσότητα του φαγητού. ‘Εν όνόματι της καταναλωτικής αντίληψως της ζωής και της βιομηχανοποιημένης κοινωνίας μας στρέψαμε περιφρονητικά τὰ νώτα στην αρχαία μας κληρονομιά.

Το κακό ξεκίνησε άπ’ αυτή τη νοοτροπία και θά ήταν ίσως ευτύχημα, αν σταματούσε μέχρι εκεί. Δυστυχώς όμως, άμα άρχιση το ξήλωμα, είναι δύσκολο να σταματήση. *Πανί που ξέφτισε στο τέλος σφουγγαρόπανο*, όπως λέγει ο ‘Αποστολίδης.

“Έτσι επόμενο βήμα ήταν ή γραφή.

Μετά την απομόνωση της αρχαίας γλώσσας ήλθε και ή σειρά της γραφής μας. ‘Εν όνόματι της άπλοποίησης και της ταχύτητας, καταργούνται τὰ πνεύματα και οι τόνοι. ‘Επόμενο στάδιο (άρχισε κιόλας να εφαρμόζεται άπό πολλούς «προοδευτικούς») είναι ή κατάργησις των ω,η,υ και των διφθόγγων (τώρα λέγονται «διψηφα

φωνήεντα» —παντού, βλέπετε, τὸ ψηφίον, δηλ. ο άριθμός, τὸ νούμερο) και άμέσως κατόπιν, λόγω συγχρονισμού με τούς ευρωπαίους, ή γραφή με λατινικά στοιχεία (άρχισε και αυτή, ιδίως με τὰ τέλεξ, τὰ τηλεγραφήματα και έμπορικά έγγραφα).

Σε μία εικοσαετία, έδω να είστε να ιδήτε, όποιος μπορεί να διαβάξη τὰ σημερινά μας γραπτά θά θεωρείται γνώστης της... αρχαίας ελληνικής!

Οί γραφομηχανές, τὰ τυπογραφεία, οι έφημερίδες έχουν πλέον μεταβάλει την στοιχειοθέτησή τους, ώστε, και να θέλης να γράψης άλλοιώς, δεν μπορείς πλέον, ελλείψει έκτυπωτικών μέσων. Το χειρόγραφο που γράφεται άκόμη με τόνους, διφθόγγους και όρθογραφία, άρχισε να αλλοιώνεται στα τυπογραφεία. (‘Επιστολή μου σέ έφημερίδα τυπώθηκε χωρίς τόνους και τρόμαξα να την γνωρίσω).

“Έτσι οι νέοι δεν θά μπορούν να διαβάσουν όχι καν αρχαίο κείμενο αλλά ούτε τις έκδόσεις βιβλίων του 1980, διότι θά έχουν διαφορετική γραφή. ‘Εκτός άπό την μετάφραση έχουμε πλέον την *μεταγλώττιση* και σέ λίγο θά έχουμε *μετα-γραφή*, δηλαδή γραφή του κειμένου με νέα στοιχεία (ό Παπαδιαμάντης, ό Κάλβος κ.λ.π. είναι ανάγκη πλέον να μεταγλωττισθούν, αλλά και οι έκδόσεις Καζαντζάκη, Σεφέρη κλπ. του 1980 θά πρέπει να «μετα-γραφούν», ώστε να μπορούν οι επόμενες γενιές να τούς διαβάσουν).

Είμαστε κληρονόμοι όχι μιας γλώσσας αλλά μιας *μοναδικής γλώσσας*. Και ενώ, όποιος έχει κάτι τὸ μοναδικό, τὸ ιδιαίτερο, τὸ ανεπανάληπτο, τὸ διακριτικό και τὸ σπάνιο φροντίζει να τὸ διαφυλάσσει, εμείς τὸ ξεπουλάμε. Φτωχύναμε, και παραμορφώσαμε τὴν γλώσσα μας, σπεύδουμε δέ τώρα να απογυμνώσουμε και να αποσυνθέσουμε και τὴν γραφή μας. ‘Αντί ν’ ανεβάσουμε τὸν λαό στην σωστή χρήση της γλώσσας και της γραφής, τὴς κατεβάσαμε στις απαιτήσεις του όχλου.

Ἐγινε ἡ γλῶσσα καὶ ἡ γραφή μας πολιτικὸ συνάλλαγμα καὶ ἀπὸ κιβωτὸς σοφίας, φυσικὸ ἦταν νὰ καταντήσῃ ἀντικείμενο πεζοδρομίου. Δὲν κάνουμε τὸν κόπο νὰ πάρουμε ἄλλων λαῶν παραδείγματα. Οἱ Ρῶσοι (ποὺ πῆραν τὴ μεγαλογράμματη ἑλληνικὴ γραφὴ τὸν 9ον αἰῶνα μ.Χ. περίπου, ὑπὸ ἐμᾶς) θεωροῦν τιμὴ τους νὰ διατηροῦν τὴν ἱδια γραφὴ, καίτοι εἶναι δύσχρηστη γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ δύσκολη γιὰ τοὺς ξένους, καθ' ὅσον ὅλα τὰ γράμματα εἶναι κεφαλαῖα. Παρὰ ταῦτα, γράφουν ὅλοι (χειρόγραφα, μηχανές, τυπογραφεία) μὲ κεφαλαῖα γράμματα. Δὲν ἔχουν ἐκεῖνοι ἀνάγκην τοῦ χρόνου ἢ δὲν ταλαιπωροῦν ὅλους τοὺς ἄλλους; Ποσῶς τοὺς ἐνδιαφέρει. Αὕτῃ εἶναι ἡ γλῶσσα μας καὶ αὕτῃ ἡ γραφὴ μας, ἀπαντοῦν.

Οἱ Ἀραβες (αὐτοὶ διατηροῦν καὶ τὴ στολὴ τους, ἀκόμη καὶ στὶς σύγχρονες κατοικίες, αὐτοκίνητα, συναλλαγές) συνεχίζουν νὰ γράφουν μὲ τὴν παλαιὰ γραφὴ τους.

Οἱ Ἰάπωνες ἐπίσης μὲ τὰ ἰδιογράμματα.

Οἱ Ἰσραηλίτες δὲν ἀλλάζουν γραφὴ καὶ σεμνύνονται νὰ εἶναι συνεχισταὶ τῆς γραφῆς τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου.

Ἐμεῖς ὅμως «ἀεὶ παῖδες» (γράφει: ἀφελεῖς, ἄωροι), θέλουμε τὴν εὐκολία, τὴν ἀπλούστευση, τὴν ταχύτητα (λὲς καὶ καθόμαστε λίγο ὅλο τὸν χρόνο), προτιμοῦμε τὴν «ἡσσονα προσπάθεια» (θέλει, ἀραγε, ἐρμηνεία καὶ ἡ λέξις «ἡσσων») καὶ τὴν ἐξομοίωσίν μας (ἀφομοίωση τελικὰ) μὲ τοὺς ἄλλους. (Ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ καὶ μιὰ ἀντίφασή μας. Ἐνῶ διακηρύσσουμε συνεχῶς τὴν ἐπάνοδο στὶς ρίζες μας, καταστρέφουμε κάθε τι ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὸ παρελθόν καὶ τὴν παράδοσή μας καὶ μιμούμαστε δουλικῶς κάθε ξενικὸ καὶ νεόφερτο. Κά-

ποιο κόμπλεξ ἔχουμε σὰν λαός, καὶ γι' αὐτὸ θέλουμε νὰ μὴ κατηγορηθοῦμε ὡς ἀνατολίτες ἀπὸ τοὺς εὐρωπαίους. Ἀλλὰ μόλις μᾶς ταυτίζουν μὲ τοὺς εὐρωπαίους, σπεύδουμε νὰ ἀποχαρακτηριστοῦμε. Δηλαδή οὔτε στὸ σακκὶ οὔτε στὸ σακκούλι: τελικὰ δὲν ἔχουμε ταυτότητα).

Σλαῦοι, Ἀραβες, Ἰάπωνες, Ἰσραηλίτες λοιπὸν διατηροῦν τὴν γραφὴ τους ἀναλλοίωτη, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, σὰν ἐθνικὸ τοὺς σύμβολο, ταυτόσημο μὲ τὴν ὑπαρξὴ τους. Ἐμεῖς, τὴν ἀρχαιότερη γλῶσσα καὶ γραφὴ μας (ἔστω καὶ τὴν ἀπὸ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους, δηλ. τὴν ἀπὸ 2.100 χρόνια γραφὴ μας) τὰ θεωροῦμε ἀναχρονιστικά, κουραστικά, περιττά!

Θὰ ἐξαφανιστοῦμε λοιπὸν ὡς Ἔθνος, ναὶ ἢ ὄχι;

Ἐπειδὴ ἡ ἀπάντησις εἶναι ὀδυνηρὴ, τὴν παίρνουμε μέσα ἀπὸ ἓνα ἄλλο ἐρώτημα. Ποιὸς κόπηκε ἀπὸ τίς ρίζες του καὶ ἐπέζησε;

Τὸ ἀποτέλεσμα πρέπει νὰ τὸ συνειδητοποιήσουν οἱ ταγοὶ τοῦ ἔθνους (Ἀκαδημία - Πανεπιστήμιον - Βουλὴ - Ἐκκλησία). Μά, αὐτοὶ ἔβαλαν τοὺς δυναμίτες στὴν γλῶσσα καὶ στὴν γραφὴ μας. Τὸ ξέρουμε. Εἶναι ὅμως καὶ οἱ μόνοι ποὺ μποροῦν νὰ τοὺς ἀποपुरοδοτήσουν, γιὰ νὰ μὴ χαθοῦμε καὶ γιὰ νὰ μὴν γίνουμε ἓνας-κάποιος λαὸς τῆς ὑδρογείου, ἀνίκανος ὄχι μόνον νὰ διαβάσῃ τοὺς προγόνους του, ἀλλὰ καὶ νὰ γράψῃ σωστά τὸ ὄνομά του*.

(*Λογισμ.* 25, 2, 83)

* Αὐτὸ δὲν εἶναι ὑπερβολή. Δὲν ἀπορούμε τώρα νὰ διαβάσουμε Πλάτωνα, ἀλλὰ σὲ λίγο δὲν θὰ μπορούμε νὰ γράψουμε «Ἑλληνες», διότι θὰ γράψουμε «Ἑλινες» ἢ «Hellenes».

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΠΑΠΠΑΣ

Οιδίποδα, γύρισε πίσω...

Οιδίποδα, Οιδίποδα, γύρισε πίσω:
σπάραξε τὸ πεδίο τῶν Θηβῶν,
ἐδῶ ἢ ὁδύνη τοῦ χρόνου,
ὁ πόνος
γρίφος αἰώνιος
ποῦ παραπαίει ἡ ἡχώ του
βράχο σὲ βράχο,
σπίτι σὲ σπίτι,
ναὸ σὲ ναό.

Οὐρλιάζει τὸ αἷμα ἐδῶ,
τὸ μιὰρὸ ἔγκλημα,
αἰώνια τὰ μεσάνυχτα
ἡ εἰμαρμένη τοῦ κόσμου.

Ἐδῶ ὁ πρῶτος σταυρὸς τοῦ ἀνθρώπου,
τὸ κράτος τοῦ θάνατου,
τῶν ἐρινύων,
ἡ ἀποτρόπαιη μοῖρα τῶν θνητῶν.

Γύρισε,
γύρισε πίσω,
θὰ σακατέψεις τὴν ἁρμονία
τῶν Θεῶν.

— Κ' ἐγὼ τὴ μοναξιά σου σκέφτομαι,
ἔρημη Σφίγγα τῶν Θηβῶν...

ΕΛΕΝΗ ΕΦΡΑΙΜΙΔΟΥ

Ἐπιστροφές

Ἐπέστρεφαν δίχως σημαῖες...
Παίρνοντας ἢ λεηλατώντας
δὲν ἀνακάλυψαν ποιοὶ ἦταν.
Γύριζαν μ' ἓνα κουβάρι πρόοδο
καὶ τὴ γνώση ἑνὸς κάτεργου...
Ἔτσι ποὺ ἀλλάζαν τὶς ἐποχές,
μεγαλώναν μιὰ πλάνη,
μικραίνουν τὰ κενὰ τῆς σήψης,
ἐπέστρεφαν μ' ἀπουσίες
καὶ δίχως πρόσωπα!

[Ξανθή, "Ανοιξη '83]

ΗΛΙΑΣ Α. ΤΣΑΤΣΟΜΟΙΡΟΣ

Περὶ «Προοδευτισμοῦ»

Ἡ λέξη «προοδευτικός» ἔχει γίνει σήμερα στάση πολιτικῆς ἐκτίμησης τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων καὶ αἰτία διαχωρισμοῦ τῶν ἀνθρώπων σὲ δύο ἀντιμαχόμενες καὶ ἀλληλομισούμενες πολιτικὲς παρατάξεις.

Ἡ λέξη ὅμως ἡ ἴδια δὲν μᾶς διαφωτίζει, δὲν ἐρμηνεύει γιατί ἡ «πρόοδος», καὶ ἐπομένως καὶ ὁ «προοδευτικός», πρέπει νὰ ὁδηγεῖ σὲ συγκρούση τοὺς ἀνθρώπους, ἀκόμη καὶ με ἀνέντιμα μέσα.

Προοδευτικὸς βέβαια σημαίνει ὁ ἄνθρωπος ποὺ προβαδίζει ἐπὶ κάποιων γεγονότων ἢ αὐτὸς ποὺ παροτρύνει καὶ διδάσκει κάποιον ἢ κάποιους νὰ τὸν ἀκολουθήσουν στὸ δρόμο του. Βεβαίως ἡ λέξη δὲν καθορίζει τὸ περιεχόμενο τῆς προόδου οὔτε ποιὸς εἶναι ὁ δρόμος ποὺ ὁδηγεῖ σ' αὐτήν. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὅτι ἐπειδὴ ἡ πρόοδος δὲν ἔχει δικό της περιεχόμενο ἀλλὰ τὸ περιεχόμενό της τὸ λαμβάνει ἀπὸ ἐμᾶς, δὲν ἔχει *κάποιον* σκοπὸ, ποὺ γίνεται καὶ ὁ δρόμος πρὸς τὴν πρόοδο.

Ἄν αὐτὴ ἡ θέση εἶναι ἀληθινή, τότε τὸ μόνο ποὺ θὰ ἔπρεπε ν' ἀναζητοῦμε εἶναι ποιοὺ σκοποὺ υπηρετεῖ ἡ πρόοδος. Λέγοντας σκοπὸ, δὲν θεωρῶ, ὅτι πρέπει νὰ τὸν ὀρίσουμε *δογματικά*, ἀλλὰ πρέπει νὰ τὸν συμπεράνουμε μελετώντας τὴν φύση τὴν ἀνθρώπινη, μιὰ καὶ μιλάμε γι' ἀνθρώπους. Δὲν εἶναι δηλαδὴ, νομίζω, ἐπιτρεπτό νὰ δίνουμε κάθε φορὰ κάποιον περιεχόμενο στὴν ἔννοια «πρόοδος» καὶ νὰ χρησιμοποιοῦμε δομικὰ ὕλικά γιὰ νὰ τὴν χτίσουμε, ὕλικά ποὺ ἔρχονται σὲ ἀντίθεση με τὴν ἀνθρώπινη φύση. Ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν πρόοδο.

Σήμερα νομίζω, ὅτι ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς ἀποκορύφωσης τῆς προδοσίας τῶν προοδευτικῶν.

Τί κάνουν; Ποῦ μᾶς καλοῦν νὰ πᾶμε;

Ἡ κρίση ποὺ σκόρπισαν γύρω τους, ἀκολουθώντας *προκατασκευασμένες* δῆθεν ἀλήθειες, δηλαδὴ *δόγματα*, δὲν ἔχει ἀφήσει σκόπιμα περιθώρια ἐπιλογῆς. Ὁ λαὸς τὸ ἐκφράζει ἀλλοιῶς: «*φτύνεις —λέει— πάνω φτύνεις τὰ μούτρα σου, φτύνεις κάτω φτύνεις τὰ γένηιά σου*». Βέβαια αὐτοὶ σὰν «ἱερεῖς ἀγελάδες» πιστεύουν, ὅτι θὰ συνεχίσουν νὰ περιφέρονται ἐλεύθεροι μεταξὺ τῶν ἀλληλομισουμένων ἐξουσιαστῶν ἀπολαμβάνοντας παντοῦ ὑψηλὲς τιμές. Ἀλλὰ

ὡς πότε; Τὸ μέλλον ἀσφαλὼς τῶν λαῶν λίγο τοὺς ἐνδιαφέρει, κι' ἄς κόπτονται δῆθεν γιὰ τοὺς δυστυχισμένους λαούς. Θὰ μοῦ πεῖτε: δὲν ὑπάρχουν ἐντιμοὶ; Βεβαίως καὶ ὑπάρχουν, ἀλλὰ σ' αὐτοὺς δὲν ἐπιτρέπουν παρὰ ἐλάχιστη περιθωριακὴ δράση. Τὰ μέσα δημοσιότητας ποὺ ἐλέγχονται παντοῦ, δὲν ἀφήνουν ἀνοίγματα γιὰ πραγματικὸ διάλογο, γιὰ ὀρθὴ πληροφόρηση, γιὰ ἐντιμὴ στάση ἐναντὶ τῶν κρατούντων. Ἐπομένως;

Ἡ διάσταση μεταξὺ «*φυσικοῦ*» καὶ «*παρὰ φύσιν*» ἔχει γίνει σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν λεγομένων σήμερα προοδευτικῶν. Τὸ παρὰ φύσιν ὑποβαθμισμένο σὰν «*σκέτη ὕλη*» διδάσκεται σὰν τρόπος ζωῆς. Δὲν ἔχει πιὰ σημασία, πῶς ζεῖ ὁ «προοδευτικός», ἐντιμα ἢ ἄτιμα, κατὰ ἀξίωσιν φυσικὴν ἢ διεστραμμένην. Σημασία ἔχει, ἂν με τὴν δράση του (κόστος) κατορθώνει ν' ἀποκοιμίζει τοὺς ἐνταγμένους καὶ νὰ παρασύρει τοὺς ἀνένταχτους στὸ μαντρί. Καὶ «μαντρί» εἶναι κάθε ἐξουσία, ποὺ με ὁρατὰ ἢ ἀόρατα δεσμὰ ὑποτάσσει τὴν φυσικὴ ἐιράρχηση τῆς ἡγεσίας τῶν λαῶν στὴν παρὰ φύσιν ἐξουσία. Αὐτὸ εἶναι *διαστροφή*.

Τί σημαίνει *φυσικὴ ἡγεσία*;

Ὁ ὀρισμὸς μοιάζει εὐκολος. Ἡ ἀνθρωπότης ὅμως πληρῶσε καὶ θὰ πληρῶνει αὐτὴ τὴ ἑλλειψη «φυσικῆς ἡγεσίας» με ἀφάνταστες θυσίες. Ὁ ἄνθρωπος, ἀνεξάρτητα ἂν φύτρωσε ἀπ' τὴ γῆ ἢ εἶναι προϊόν ἐξέλιξης ἢ κάποιας ἀρχῆς ποὺ οἱ θρησκευόμενοι πιστεύουν, εἶναι ἓνα ὄν, ποὺ σ' αὐτὸ ἰδιαίτερα εἶναι ἀνεπτυγμένη ἡ μνήμη σὰν προϊόν, ὅπως πιστεύουμε, τῆς νόησης.

Τὸ ὄν αὐτό, πάντοτε ἐξεταζόμενο ἐντὸς ἐνὸς περιβάλλοντος ἀρχικὰ «φυσικοῦ» (τυχαίου ἢ ἀναζητηθέντος), ἐκ τῶν ἐρεθισμάτων τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν ὑποστασιακῶν του ἀναγκῶν καὶ ιδιοτήτων ἀνέπτυξε διὰ τῆς μνήμης γλώσσα-γνώση, καὶ στὴ διάρκειά τῶν χιλιετηρίδων εἰσῆλθε στὸν πολιτισμὸ. Ἡ εἰσοδὸς τοῦ στὸν πολιτισμὸ χρονικὰ ὀριοθετεῖται, ὅταν αὐτὸς ἀπέκτησε «*αἰδῶ*», δηλαδὴ «ντροπή».

Ἡ αἰδῶς ποὺ ἀναπτύσσεται μέσα στὸν ἄνθρωπο ὅταν φωτιστεῖ ἀπὸ τὴ «γνώση», δηλαδὴ ἀποκτήσῃ συνείδηση τῆς σημασίας τῶν πράξεών του στὴ ζωὴ τοῦ συνόλου καὶ φυσικὰ καὶ τοῦ ἴδιου, γεννᾷ τὸν σε-

βασμό, την αυτο-συστολή και ακόμη τον φόβο της *Νέμεσης*. Νέμεση ήταν ό εξαγνισμός του «ύβριστου», δηλ. του «αδιάντροπου» και ή επάνοδος του στην κοινωνία. Και ή «γνώση», πού είναι μὲν προῖον ἀνθρώπινο ἀλλὰ στηρίζεται στην σχηματισμένη *ἀθροιστικά* προηγούμενη γνώση τῆς ομάδος (καί ομάς μπορεῖ και εἶναι σήμερα ή ἀνθρωπότης), μᾶς ἐπιβάλλει ὄχι μόνον τὸν σεβασμό και τὴν αὐτοσυγκράτηση, ἀλλὰ διαγείρει μέσα μας τὴν ντροπή, ὅταν οἱ πράξεις μας, ὅπως λέει ὁ μέγας Δημόκριτος, ἀντιστρατεύονται τὸ κοινὸ συμφέρον: «*Μήτε ἰσχὺν ἑαυτῷ περιτιθέμενος παρὰ τὸ χρηστὸν τοῦ ξυνοῦ*» (οὔτε νὰ φροντίζεις νὰ περιβληθεῖς με ἐξουσίες, ὅταν αὐτὲς γνωρίζεις ὅτι δὲν ὠφελοῦν τὸ σύνολον: ἀπ. 252, H. Diels).

Εἶναι φανερό —ἐγραψα σὲ προηγούμενο τεῦχος τοῦ *Δαυλοῦ*, μιλώντας γιὰ τὸ τί εἶναι «ἀλήθεια»—, ὅτι ή ἀνθρώπινη πείρα (ἂν δὲν πιστεύεις σὲ θαύματα) εἶναι ἀνάλογη με τὸν χρόνο ὃχι «παρουσίας» (αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα), ἀλλὰ με τὸν χρόνο πού οἱ ἀνθρώπινες ομάδες κινῆθηκαν (ταχύτερα ἢ βραδύτερα) στίς διαδικασίες ἀπόκτησης γνώσης (ἀπόκτησαν δηλαδή ἐμπειρίες). Καί ἔλεγα, ὅτι ή αἰτία τῆς διαφορᾶς ταχύτητος, ἐφ' ὅσον οἱ ἀνθρώποι, λίγο ὡς πολύ, δὲν διαφέρουν και σὲ ἀνάγκες και σὲ ὑποστασιακὰ στοιχεῖα (αὐτὸ βέβαια δὲν ἔχει μέχρι στιγμῆς γίνει ἀπ' ὅλους ἀποδεκτό), ὀφείλεται στην περιβάλλουσα τὴν ομάδα φύση, πού πραγματικά δὲν εἶναι κοινή γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τελείωνα δὲ σημειώνοντας τὴν φοβερὴ σημασία πού εἶχε τὸ φυσικὸ ἀνάγλυφο τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ή χλωρίδα και ή πανίδα πού ἀναπτύχθηκαν στὸν βίότοπο αὐτό, στή διαμόρφωση γλώσσας και στήν ταχύτερη ἔκρηξη, διὰ τῶν ἐρεθισμάτων τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ ἐρεβώδους ἐγκεφάλου τοῦ *Homo Sapiens*.

Τὸ θέμα ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐκ τῆς φύσεως γεννήθηκε ἔμφρων δὲν εἶναι ἀνευ σημασίας.

Ἡ παρουσία βεβαίας στὸν ἀνθρώπο *ἐν-τονῆς νόησης*, ξεχωριστῆς δηλαδή ἀπὸ τὰ ἄλλα ζῶα, δὲν σημαίνει ὅτι ή νόηση αὐτὴ ἀνεπτύχθη ή ὑπῆρξε «ἴμοια» σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους.

Ὅπως λοιπὸν στὰ ζῶα, πού ἐμφανίζουν ὁμαδικὸ βίον, ὑπάρχει μιὰ «φυσικὴ διαδικασία» πού καταλήγει σὲ μιὰ φυσικὴ ἡγεσία,

ἔτσι θὰ ἔπρεπε με διαδικασίες νὰ ἐπιλέγονται οἱ καλύτεροι ἐκ τῆς ἀνθρώπινης ομάδος. Καί καλύτεροι μεταξύ τῶν ἀνθρώπων πρέπει νὰ εἶναι (κατὰ φύσιν ἀνθρωπίνην) οἱ «μνήμονες» τῆς γνώσης τῶν προηγούμενων και οἱ «αἰδήμονες», δηλαδή οἱ ἀνθρωποι πού διὰ ἔργων και λόγων ἀπέδειξαν τὸν σεβασμὸν τοὺς πρὸς τὴ ζωὴ και τὸν πολιτισμὸ (μικρὸ ἢ μεγάλο) τῶν ἀνθρώπων τοῦ περιβάλλοντός τοὺς ἀλλὰ και τῶν ἀνθρώπων τοῦ εὐρύτερου περιβάλλοντος, πού σήμερα πρέπει νὰ γίνει ή γῆ.

«*Μὴ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς δοκίμοις πιστεῦειν· τὸ μὲν γὰρ εὐθες, τὸ δὲ σωφρονέοντος*» (νὰ μὴν ἐμπιστευεσαι ὅλους ἀλλὰ αὐτοὺς πού ἀπέδειξαν διὰ τῆς ζωῆς των ὅτι εἶναι ἱκανοί· γιὰ τὸ πρῶτο εἶναι βλακεία, ἐνῶ τὸ δεύτερο γνώρισμα μυαλωμένου ἀνθρώπου: *Δημόκριτος*, ἀπ. 254., H.D.).

«*Μηδὲν τι μᾶλλον τοὺς ἀνθρώπους αἰδεῖσθαι ἑωυτοῦ μηδὲ τι μᾶλλον ἐξεργάζεσθαι κακόν, εἰ μέλλει μηδεὶς εἰδῆσιν ἢ οἱ πάντες ἀνθρώποι· ἀλλ' ἑωυτὸν μάλιστα αἰδεῖσθαι, καὶ τοῦτον νόμον τῇ ψυχῇ καθεστάναι, ὥστε μηδὲν ποιεῖν ἀνεπιτήδειον*» (τὸν ἑαυτό του πρέπει νὰ ντρέπεται κανεὶς ὄχι λιγώτερο ἀπ' τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ὅταν προκαλεῖ με τίς πράξεις του τὸ κακὸ, ἔστω κι' ἂν ποτὲ κανεὶς δὲν πρόκειται νὰ τὸ μάθει ἢ ἀντίθετα ὅλοι νὰ τὸ μάθουν. Τὸν ἑαυτό του δὲ περισσότερο πρέπει νὰ ντρέπεται, γιὰ τὸ ὅτι ὁ νόμος αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι θεμελιωμένος μέσ' στην ἀνθρώπινη ψυχὴ, ὥστε τίποτε τὸ βλαπτικὸ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴ κάνεις: *Δημόκριτος*, ἀπ. 264, H.D.). Αὐτὴ ή θέση τοῦ Δημόκριτου συνοψίζει, κατὰ τὴν γνώμη μου, ὅλη τὴν πανάρχαια γνώση γιὰ τὴν «δόξ» πού ὁ ἀνθρώπος πρέπει ν' ἀκολουθεῖ, καὶ σὰν μονὰς και σὰν μέρος ἐνὸς πανανθρώπινου συνόλου. Αὐτὸς εἶναι ἄλλωστε ὁ λόγος πού ή Κλασσικὴ Ἑλλάς, στήν προσπάθειά της ν' ἀνακαλύψει τίς ὀρθότερες διαδικασίες, ὥστε νὰ ταυτιστεῖ ή ἡγεσία, ή ἑναρχος δηλαδή τάξη, με τὴν ἀνθρώπινη φύση, μᾶς ἔδωσε ὅλους τοὺς τύπους ὄχι κοινωνικῶν δομῶν, ἀλλὰ μεθόδους ἐπιλογῆς τῶν καλυτέρων. Γιὰ τίς κοινωνικὲς δομὲς οἱ παρατηρήσεις τοὺς συνυφαίνοντο με τὸν ἡγέτη ἀνθρώπο. Στὸν ἀνθρώπο πίστευαν και αὐτὸν ἀναζητοῦσαν· και δὲν εἶναι ἐξαίρεση ή ἐκλογή, τὸ 594 π.Χ., τοῦ Ἀθηναίου νομοθέτη, φιλοσόφου και ποιητῆ Σόλωνα, ὡς ἀρχοντος με δικτατορικὰ δικαιώματα.

Πόσο τεράστια απόσταση μᾶς χωρίζει, ὄχι χρονική ἀλλὰ πολιτισμοῦ, ἀπ' ἐκείνην τὴν ἐποχή!

Ἦταν ἀσφαλῶς καθήκον τῶν σοφῶν νὰ γίνονται φύλακες τῶν λαῶν. «*Φιλόσοφος δὴ θυμοειδὴς καὶ ταχύς καὶ ἰσχυρὸς ἡμῖν τὴν φύσιν ἔσται ὁ μέλλων καλὸς κ' ἀγαθὸς φύλαξ πόλεως*», θὰ μᾶς πεῖ ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτεία* του.

Εἶναι ἐπίσης καθήκον τῶν σοφῶν νὰ προβαδίζουν τῶν λαῶν πού τοὺς γεννοῦν καὶ νὰ ρίχνουν τὸ φῶς τῆς σκέψεώς τους στὰ προβλήματα τῶν καιρῶν τους.

Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὰ ὄργανα τῆς παρὰ φύσιν ἡγεσίας, πού χάριν ἀπο-προσανατολισμοῦ ὀνομάστηκαν προοδευτικοί; Βέβαια, ἄξιός ὁ μισθὸς τους. Ἀνταλλάσσοντας χειραψίες καὶ χαμόγελα μὲ σφαγιαστὲς λαῶν, μὲ μισαλλόδοξους κήρυκες τῆς σύγκρουσης, δέχονται παρασημοφορίες ἀπὸ ψευδοακαδημίες καὶ ὑποπτα ἰδρύματα καί, τέλος, σκορπίζουν τὴ σύγχυση, προσθέτοντας τὸ φτιαχτὸ πνευματικὸ τους βάρος ὑπὲρ τῶν δογμάτων, εἴτε αὐτὰ στηρίζονται στὸ ψεῦδος τῆς παρὰ φύσιν ἰσότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἢ τοῦ τιμωροῦ θεοῦ ἢ τῶν διαστροφῶν ἢ τῶν μεταφυσικῶν παρερμηνειῶν πού ὑπόσχονται παραδείσους εὐδαιμονίας ἢ τῆς ἀπελευθέρωσης διὰ τοῦ σέξ τῆς γυναίκας καὶ τόσα ἄλλα, πού συντηροῦν διὰ τῆς ὑστερικής μουσικῆς τοῦ στίχου καὶ τῆς πέννας, τῶν βιομηχανιῶν αὐτῶν τῆς σύγχρονης κουλτούρας. Τόννοι ἐτησίως χαρτιοῦ δαπανῶνται γιὰ τὴν ἐξύβριση καὶ ὑποβάθμιση τοῦ ἀνθρώπου. Ταινίες ἑκατομμυρίων μέτρων προπαγανδίζουν ἔντεχνα τὴ βία καὶ τὴν πορνεία, τὰ ναρκωτικὰ καὶ τὶς διαστροφές.

Ποῦ ἐπὶ τέλους εἶναι αὐτὸς ὁ δρόμος τῶν προοδευτικῶν; Τί προσπαθοῦν νὰ μᾶς πείσουν; Ὅτι ἄλλος δρόμος ἐκτὸς ἀπ' τὰ δόγματα δὲν ὑπάρχει;

Δὲν ντρέπονται νὰ θεωροῦν, ὅτι ἡ προσφορά ἐνὸς πιάτου φαγητοῦ στὶς ἀόρατες καὶ ὁρατὲς φυλακές πού αὐτοὶ βοηθοῦν νὰ

ὑπάρχουν, εἶναι ἀρκετὸς τίτλος γιὰ νὰ ὀνομαστοῦν προοδευτικοί;

Ποῦ ὁδηγοῦμεθα;

Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι ἀστεῖο ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς μὲ ἀπαισιοδοξία ἢ αισιοδοξία, γιατί ἡ καταστροφὴ τῆς γῆς καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν ἀνθρώπων σὲ πρόβατα ἐπὶ σφαγὴν ἔχουν μεταβάλῃ τοὺς δογματικούς σὲ μισαλλόδοξους. Καὶ τὸ νὰ χαρακτηριστεῖς ὡς ἀντιδραστικὸς καὶ προδότης τῶν λαῶν εἶναι τὸ πιὸ εὐκολο πρᾶγμα χάρις στὸ ὀπλοστάσιο πού διαθέτουν.

Σημειῶνω ὁμῶς, ὅτι βρισκόμαστε στὴν ἀρχὴ μιᾶς ἄλλης περιόδου. Τὸ δίλημμα τῶν δογματικῶν δὲν εἴμαστε ἐμεῖς, εἶναι ἡ ἀνάγκη διατήρησης ἰσορροπίας τρόμου, πού τίθεται ἀντιμέτωπη μιᾶς καταστροφῆς ὀλοκληρωτικῆς. Ἡ ἐπιχείρηση *αἵρεση*, πού τόσο ἔντεχνα ρίχνουν συνεχῶς μέσα στοὺς λαοὺς, ἔχει κι αὐτὴ ἐξασθενήσει, σὲ σημεῖο πού ἡ πώληση νὰ εἶναι πιὰ γεγονός: καταστροφὴ ἢ εἰρήνη.

Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο (ἂν ὑπάρξει) τῆς *κουροτρόφου* εἰρήνης, πιστεύω, ὅτι οἱ ἄνθρωποι θὰ ἀντιληφθοῦν τὴν πλάνη ὅλων τῶν δογμάτων. Καὶ εἶναι μοιραῖο ν' ἀναζητηθοῦν ξανά τὰ *ἀδογμάτιστα* κείμενα τῆς πανάρχαιας ἐλληνικῆς σκέψης.

Γιατὶ ἀτιμώρητα οὔτε ὁ ἥλιος δὲν μπορεῖ νὰ κλονίσει τὸν παγκόσμιον νόμο· γιατί κι' αὐτὸν τὸν ἀναμένουν οἱ Ἑρινύες καὶ ἡ Δίκη, πού θὰ ἔλθουν νὰ τὸν ἐπαναφέρουν στὴν τάξη· γιατί δὲν εἶναι μόνο ὁ βιασμός τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων πού κολάζεται, εἶναι ἡ ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴν ἀρμονία καὶ τὸ μέτρο.

«*Ἥλιος γὰρ οὐχ ὑπερβήσεται μέτρα· εἰ δὲ μή, Ἑρινύες μιν δίκης ἐπικούροι ἐξευρήσουσιν*».

Καὶ μ' αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Ἡράκλειτου ἀναμένομε ἢ τὴν τιμωρία διὰ τῆς καταστροφῆς ἢ τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἐκτροπῆς διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος, πού μόνον αὐτὸ δὲν δογματίσε ποτέ — καὶ γι' αὐτὸ δημιούργησε πολιτισμὸ γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα.

ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΚΟΡΟΒΙΤΣ

Εἰκόνες

Ὁ ἥλιος βασιλεύει. Κι' ἡ χρυσορρόδινη φωτιά ἀπ' τὴ δύση
τὶς ὕστατες ἀχτίδες τῆς σκορπᾷ στὸ προσωπάκι σου τὸ ἀχνό...
Χειμῶνας εἶναι καὶ τὰ δέντρα ἔχουν μαδήσει.
Μὰ ἐγὼ κοντά σου, μὲ τὴ συντροφιά σου, κάθε μου πίκρα ἀποξεχνῶ...

Στὸ τζάκι, ἀντίκρυ μας, τὸ ἀγροτικό
γίνονται στάχτη ἀμέτρητες ζωές τῶν πεύκων τῶν παλιῶν τὰ ξύλα...
Στάχτη καὶ μεῖς, μιὰ μέρα! Νεκρικό
στὸν τάφο μας χορὸ θὰ στήνουνε τὰ πεθαμένα φύλλα...

Κι' ἔτσι, καθὼς στὰ μάτια μὲ κυτᾶς, βαθιά,
τώρα ποὺ ἡ νύχτα ἐστοίχειωσε κι' ἔξω ὁ βοριᾶς σφυρίζει,
τρέμουν τὰ χέρια μας καὶ σύγκρυο μᾶς περνᾷ,
καθὼς ἀπὸ μακριὰ ἓνα οὐρλιασμα στὸν κάμπο ἀρχίζει...

Κι' ἐμεῖς, μὲ δέος, καθὼς βλέπουμε στὸ τζάκι μας τὸ ἀγροτικό
στάχτη νὰ γίνονται ζωές ἀμέτρητες τῶν πεύκων τῶν παλιῶν τὰ ξύλα,
σκεφτόμαστε, πὼς τίποτε περισσότερο δὲν εἴμαστε παρὰ σὰν ὄνειρο διαβατι-
κό
καὶ πὼς, ἀλλοίμονο, θὰ μᾶς σκεπάσει μιὰ ταφόπετρα χορταριασμένη ἀπ' ἄ-
γρια φύλλα...

ΠΟΠΗ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ

Τρέμουν τὸ φῶς

Ἡ σταυρωμένη μας νιότη ρακένδυτη
μ' αἱμάσσουσες πληγές
πλανιέται σὲ σκοτεινοὺς λαβύρινθους.
Πρόωρα χάραξ' ὁ πόνος
στὸ πρόσωπό της τὰ σημάδια του.
Στοὺς βυθοὺς τῶν ματιῶν της
συντρίμμια οἱ θεοὶ κι οἱ ἀρχαῖοι ναοὶ τους,
ναυαγισμένες οἱ ἐλπίδες, τὰ ὄνειρα.
Κι αὐτοὶ οἱ βέβηλοι
μὲ τ' ἄνομα χέρια τους
ἀκόμα ψηλαφοῦν τοὺς τύπους τῶν ἡλων.

Δὲν μᾶς πίστεψαν.
Αὐτὸς ὁ προδομένος τόπος διψάει τὸ φῶς,
μὰ οἱ τυφλοὶ τὸ κυνηγοῦν.
Τὸ τρέμουν.

ΜΕΤΑΞΥ ΣΟΒΑΡΟΥ ΚΑΙ ΑΣΤΕΙΟΥ

Τοῦ Ἀριστοφάνη Καρφιά

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἔδρα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μάνης μία ὁμάς πειρατῶν μὲ ἐπικεφαλῆς κάποιον Νικολακέαν. Οἱ Νικολακέοι οὗτο· ὡς ὠνομάζοντο, μὲ ὀλίγους γκράδες ἐξηρχοντο ἐπιβαίνοντες μιᾶς λέμβου εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐκούρσευαν τὰ παραπλέοντα τὸν Μαλέαν ἰστιοφόρα. Κάποτε, ἔλαχεν νὰ διέρχεται ἐκεῖθεν μία ἀγγλικὴ φρεγάτα, τὴν ὁποίαν οἱ Νικολακέοι, μὴ ἀναγνωρίσαντες λόγῳ τοῦ πυκνοῦ σκότους, ἐπλεύρισαν διὰ πλιάτσικον. Οἱ Ἄγγλοι ἔρριψαν γάντζους καὶ ἀνέβασαν εἰς τὸ κατάστρωμα τῆς φρεγάτας τὴν λέμβον μὲ ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενόν της. Ἀφώπλισαν τοὺς πειρατὰς, τοὺς ἐγύμνωσαν καὶ ἀφοῦ τοὺς ἔδωσαν καὶ ἓνα αὐτοκρατορικὸν ξύλον, τοὺς ἐπανετοποθέτησαν εἰς τὴν λέμβον γυμνοὺς καὶ τοὺς ἀφῆσαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅταν ἡ φρεγάτα ἀπεμακρύνθη ἀρκοῦντως, ὁ Νικολακέας ὕψωσεν τὸν γρόνθον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν Ἀγγλῶν ἐκτοξεύων τὴν ἀπειλήν: «Πουτάνα Ἀγγλία, μὲ τοὺς Νικολακέους τὰ ἔβαλες, ἔ; Θὰ σοῦ δείξουμε...»

Τὸ γλαφυρὸν συμβάν, τὸ ὁποῖον διηγοῦνται ἀκόμη εἰς τὴν Μάνην, μοῦ διηγήθη φίλος, σχολιάζων τὰ ἐσχάτως διαλαμβανόμενα εἰς τὸν φαιδροπορτοκαλεῶνα μας, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς «παληκαρισμοὺς» μας ἐναντι τῶν ἐκεῖθεν τοῦ Ἀτλαντικοῦ προστατῶν μας.

Εν τούτοις, ὅσον κι' ἂν «λόγια εἶναι κουτὰ καὶ θεατρικά», ὡς θὰ ἔλεγεν ὁ Καβάφης, γεγονὸς εἶναι ὅτι τὸ ἰστιοφόρον «Ἑλλάς» —διὰ νὰ συνεχίσω μὲ ναυτικὴν ὀρολογίαν— τρίζει ἐπικινδύνως, βαῖνον ἀκάθεκτον πρὸς τὰς συμπληγάδας.

Βεβαίως, οἱ κρότοι τῶν πασχαλινῶν βαρελότων ἀναμιξ μὲ τοὺς κρότους ἐκρηγνυομένων λεβήτων καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ πληρώματος ἐπισκιάζουν τοὺς τριγμούς. Οἱ ἔχοντες ὁμως, ἀκόμη, ὡς εἰς τὸν τόπον αὐτόν, τοὺς ἀκούουν. Ὅπως ἀκούουν καὶ τὸν ἀπόηχον τοῦ ἁσματος ποῦ ἄδεται ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου. Εἶναι ὁ νέος θούριος τῶν τουρκικῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ποῦ λέγει:

Τὴν Κύπρο τὴν ἀναφέρει ἡ Ἱστορία μας καὶ τὴ γινώριζουμε.

*Τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου θὰ τὰ κατακτήσουμε.
Θὰ ποῦμε στὴ γενέθλια πόλιν τοῦ Ἀτατούρκ, τὴ Θεσσαλονίκη.*

Ἡ Κύπρος μας ἦταν ὁ οὐριος ἄνεμος...

Μοῦ διηγήθησαν, ὅτι διάσημος ἐβραϊκῆς καταγωγῆς ἐπιστήμων, ἐπισκεπτόμενος κάποτε τοὺς Δελφούς εἶδε τὴν ὑπάρχουσαν ἐκεῖ μαρμαρίνην κολῶναν, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἦτο ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς. «Ἐὰν ἐδῶ», παρετήρησεν, «εἶναι ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς, τότε ἡ μήτρα τῆς θᾶ πρέπει νὰ εὐρίσκεται ὀλίγον παρὰ-κάτω, περίπου εἰς τὸ ὕψος τοῦ Ἰσραήλ». Τὸ ἐπιτυχὲς ὄντως εὐφυολόγημα αὐτὸ ἀποτελεῖ ἴσως καὶ τὴν λυδίαν λίθον, διὰ νὰ ἐξηγηθῇ ἡ διαφορὰ μετὰ τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἐβραϊκῆς νοοτροπίας. Ὁ Ἕλλην ἐνδοσκοπεῖ. Συλλαμβάνει τὴν ιδέαν, τὴν ἐλέγχει διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ σταματᾷ. Ὁ ἐβραῖος τὴν ὑλοποιεῖ, τὴν χρησιμοποιοῖ ἐξαρτήτως συνεπειῶν πρὸς ὄφελός του. Ὁ Δημόκριτος δὲν θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ποτὲ ἐβραῖος, οὔτε ὁ Ἀινστάιν Ἕλλην.

Καὶ ἐφ' ὅσον περὶ ιδεῶν καὶ ιδεολογιῶν ὁ λόγος, κάποια νέα ιδεολογία θὰ πρέπει νὰ ἐφεύρῃ συντόμως τὸ παγκόσμιον ἐξουσιαστικὸν κομφορμ, ἂν θέλῃ νὰ συνεχίσῃ νὰ κυβερνᾷ. Εἰς τὰς παρυφάς τῆς τρίτης χιλιετίας ἡδὴ εἰς ἑρείπια ἔχουν σωριασθῇ ὅλαι αἱ θρησκοπολιτικαὶ ιδεολογίαι, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ δύο χιλιετίας ἐποίμαναν τὰ πρόβατα τῆς ποιμένης. Καθὼς τὸ βιοτικὸν ἐπίπεδον τῶν δυτικῶν κυρίως κοινωνιῶν ἀνέρχεται ραγδαίως, οἱ ἄνθρωποι δὲν πιστεύουν πιά οὔτε εἰς ἐπουρανίους οὔτε εἰς ἐπιγείους παραδείσους. Προτιμοῦν τὰς μικρὰς ἀτομικὰς ἀπολαύσεις τῆς ζωῆς - τὸν ἰδικὸν τῶν μικροπαράδεισων, ποῦ τὸν κατασκευάζουν οἱ ἴδιοι. Ἡ ἐπικρατοῦσα ιδεολογικὴ αὐτὴ πενία φαίνεται εἰς τὴν καθημερινὴν πολιτικὴν πρακτικὴν. Ὁ Μιτερράν, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν, ὑπεσχέθη εἰς τοὺς Γάλλους «εὐτυχίαν», ἐνῶ οἱ ἡμέτεροι σοσιαλισταί, ὡς γνωστὸν, ὅ,τι ἔτερπεν τὴν ἀκοὴν καθενὸς —ποικίλα εὖοςμα ἀνθῆ, εἴτε τοῦ μαρξιστικοῦ εἴτε τοῦ καπιταλιστικοῦ λειμῶνος.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΠΕΖΑΝΤΕΣ

«Ἐδῶ Δελφοί»

Αὐτάδελφος Ἕλληνας Ἀμφικτιῶν φάραγγα Φαιδριάδων Παρνασσοῦ Ἀπόλλωνι θεῷ ἀφιέρωσεν ἐπὶ κεφαλῇς ἐλαιοβριθοῦς κλιτύος ἄχρι πόντου. Τὸς δέ, ἐπεὶ συνέτυχον ἐκεῖ ὀξέα κλάζοντες αἰετοὶ Διὸς ἀντιπεριπτερυγίσαντες γῆν, οἶδεν ὅτι τόπος ἦν «ὀφθαλμὸς γῆς», καὶ κτείνας βροτοληγὸν θῆρα, ὃν δέλφακα θηριοχοίρου ἢ Πύθωνα ὄφιν Ἀμφικτιόνες ἐθεώρουν, Θεηκόλους αὐτοῦ μετὰ Παρνασσίδων Θριῶν κατέστησεν ἐκεῖ παρὰ χλοερόεσαν ἀπὸ δρόσου Κασταλίας πηγῆς δάφνην καὶ ρωγμὰς ἀτμοβριθεῖς.

Φοῖβος ὥρισεν Δελφοῖς τε καὶ Θεηκόλοις λειτουργῆσαι αὐθις τὸ ἐκεῖ «Μαντεῖον», ἵνα πᾶς ἐρωτῶν θεοπρόπος περινούστερος ἀπὸ χρησμοῦ καθίσταται, θέσφατα ἀρετῆς διαφυλάσσονται καὶ ἀνθρώπων εὐσέβεια κρατύνεται. Εἶτα Δελφοί τε καὶ Ἀμφικτιόνες (548 π.Χ.) ἐθέσπισαν πεντετηρικούς Γυμνικούς, Ἱππικούς καὶ Μουσικούς Ἀγῶνας καὶ Ἱεροτελεστίας, τὰ «Πύθια», ἵνα δεσμοὶ φυλετικοὶ τῶν Πανελλήνιων συσφίγγονται, τοῖ δὲ «καλοὶ κάγαθοί» ἀποβαίνουσιν.

Ἐπεὶ οὖν αἴγλη Δελφῶν καὶ «Πυθίων» ἀπόγειον ἤγγισεν, Κρισσαῖοι, Φωκεῖς καὶ Σύλλας καὶ Μαῖδοι καὶ Νέρων πολλάκις ἐκάστοτε βαναύσως ἐδήλωσαν Δελφούς καὶ φθοράς, πυρὶ τε καὶ σιδήρῳ ἀνεπανορθώτους ἐπήνεγκον μαρασμόν προκαλέσαντες, συνεργούσης καὶ ἐξαπλώσεως χριστιανικῆς πίστεως, τόσον, ὥστε ἱατρός Ὁρειβάσιος, θεοπρόπος αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου (362 μ.Χ.) ἤκουσεν ἀντὶ χρησμοῦ φοβερὸν «κύκνειον ἄσμα» Δελφῶν: «Εἵπατε τῷ Βασιλεῖ, χαμαὶ πέσε Δαίδαλος αὐλά, οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβην... οὐ μάντιδα δάφνην, οὐ παγὰν λαλέουσιν, ἀπέσβετο καὶ ἄλλον ὕδωρ»...!!!!

Πλὴν, λάμψις Χριστιανισμοῦ, ἐπιβληθέντος τῇ ὅλῃ Ἑλλάδι καὶ ὑπὸ Θεοδοσίου Μεγάλου (394 μ.Χ.), ἡμαυρώθη ἰδίῳ κρίμασι τῶν πιστῶν αὐτοῦ ἐντὸς ἐτῶν χιλίων καὶ πεντήκοντα, ἵνα ἀκουλουθήσῃ μακράϊον... ἰσλαμικὸν σκότος καὶ αἷμα καὶ φρίκη... μέχρις ἐξιλασμοῦ καὶ ἀναστάσεως Ἑλλάδος, ὅτε θετὰ τέκνα αὐτῆς (Ἑλληνομαθεῖς Δυτικοί), ἐπικουρούμενα καὶ ὑπὸ Ἑλληνικῆς Πολιτείας, ἀνέσυρον ἐς φῶς ἐντὸς αἰῶνος κειμήλια Δελφικά ἐξόχου τέχνης καὶ σημασίας, ἐμπνευσμένος δὲ ποιητῆς Ἀγγελος Σικελιανός καὶ Εὐαγγυλὴ αὐτοῦ κατηξίωσαν ταῦτα ἀρχαιοπρεπῶς ἐς πνευματικὸν κόσμον ἀπαντα, λαμπραῖς Τελεταῖς καὶ Ἀγῶσι (1927 καὶ 1930). Ἐμφανὲς σκεπτικισμὸς μεθ' ἱκανῆς μισαλλοδοξίας ἀνέκοψαν δρᾶσιν ζεύγους Σικελιανοῦ μέχρι κατακτητικῆς πλημμύρας Γερμανο-Ιταλῶν, καθ' ἣν μοιραῖον φαρμακευτικὸν λάθος ἀπέκοψε προῶρως νῆμα ζωῆς Ποιητοῦ μύστου.

Μικρὰ συνέχισις Δελφικῶν ὑπὸ «καλοῦ Βασιλέως» Παύλου ἐκίνησεν ἐνδιαφέρον ξένων Πανεπιστημίων, ἀλλὰ καὶ τούτου ἐκλιπόντος τὰ πάντα ἡτόνησαν.

Ἦδη ψίθυρος Νέας Δελφικῆς Ἀμφικτιονίας ἠκούσθη. Ἰδῶμεν ὅθεν ἔργα καὶ ἡμέρας αὐτῆς.

Ἐγένετο ἐν Ἀθήναις, ἔτει 1983

ARNALDO MOMIGLIANO

Ἡ ἑλληνικὴ ἀντίληψη περὶ Ἱστορίας

[Τελευταῖο]

9.

Τὸ ἄλλο κριτήριον, ποὺ ἀναφέραμε, γιὰ τὴν ἀποτίμηση τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, δηλ. ἡ διάδοσή της μεταξὺ μὴ Ἑλλήνων, μπορεῖ νὰ ἐξετασθῇ κάπως ἐν συντομίᾳ, γιατί μερικῶς συνεξετάσθηκε μὲ τὰ λεχθέντα γιὰ τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἑλληνικῶν ἱστοριογραφικῶν τύπων ἀπὸ τῆ Ρώμης. Ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία ἔγινε ἀποδεκτὴ σὲ πολλὰς χώρες κατὰ τοὺς γ' καὶ β' αἰῶνες π.Χ. σὰν τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο οἱ ντόπιοι διανοοῦμενοι μποροῦσαν νὰ ἐκθέσουν τὶς τοπικὰς παραδόσεις τοὺς ἑλληνιστῶν τοὺς Ἑλληνες καὶ στοὺς ὁμοεθνεῖς τοὺς Ἕλληνας. Ἡ φιλοδοξία τοὺς νὰ φαίνωνται ἐξελληνισμένοι μπορεῖ νὰ διαχωρίζεται σαφῶς ἀπὸ τὴν προσπάθειά τοὺς νὰ ὑπερασπίζωνται τὶς ἐθνικὰς παραδόσεις τοὺς ἐναντὶ τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἑλληνικοῦ τρόπου ζωῆς. Ὁ Αἰγύπτιος Μανέθων, ὁ Βαβυλώνιος Βηρωσσός, ὁ Ἑβραῖος Δημήτριος καὶ ὁ Ρωμαῖος Φάβιος Πίκτωρ, ποὺ ἔγραψαν τὸν γ' αἰῶνα π.Χ. ἑλληνιστῶν γιὰ τὶς χώρες τοὺς, δὲν ἔγραψαν ὅλοι κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθήκες οὔτε μὲ τὶς ἴδιες προθέσεις. Φαίνεται, ὅτι οὐδέποτε ἀναπτύχθηκε βαβυλωνιακὴ ἢ αἰγυπτιακὴ ἱστοριογραφία ἑλληνικοῦ τύπου γραμμένη στὶς τοπικὰς διαλέκτους. Οἱ Ρωμαῖοι γρήγορα πέρασαν ἀπὸ τὴν συγγραφὴ ἱστορίας ἑλληνιστῶν στὴ συγγραφὴ ἱστορίας λατινιστῶν. Παρεξέκλιναν ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πρότυπα μὲ δικὰς τοὺς ποικιλίαις συγγραφῆς. Δὲν γνωρίζουμε, ἂν ὑπάρχῃ αὐθεντικὸ ἑλληνικὸ πρότυπον γιὰ τὶς *Origines* τοῦ Κάτωνος, τὸ πρῶτον ἱστορικὸν ἔργον ποὺ γράφτηκε στὴ λατινικὴ μὲ ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν. Ἄν ὁ Κάτων ὤφειλε τὴν ἐμπνευσί του στὰ ἑλληνικὰ βιβλία περὶ «ἰδρύσεως πόλεων», ὅμως τὸ δικὸν του ἔργον σύντομον μεταβλήθηκε σὲ κάτι ἄλλο, ποὺ ἀνταποκρινόταν στὴν πραγματικότητα τῆς Ἰταλίας τοῦ β' αἰῶνος. Ἀκόμη καὶ τοῦ Κικέρωνος οἱ σκόρπιες θεωρητικὲς ἀπόψεις περὶ ἱστοριογραφίας δὲν ἀποτελοῦν κατ' ἀνάγκην ἀπλὴν υἱοθέτηση τῶν ἑλληνικῶν.

Οἱ Ἑβραῖοι ἀποτελοῦσαν εἰδικὴ περίπτωσιν, τοσοῦτον μᾶλλον καθόσον διέθεταν δικὰ τοὺς ἰσχυρὰ ἱστοριογραφικὰ πρότυπα,

στὴν Βίβλον. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ πλειονότης τῶν Ἑβραίων ποὺ μετανάστευσαν στὴν Αἴγυπτον, τὴ Μικρὰ Ἀσίαν καὶ τὴν Ἰταλίαν ἀπώλεσαν τὴ γνώσιν τῆς ἐβραϊκῆς καὶ τῆς ἀραμαϊκῆς, καὶ τὴν ἀνεπλήρωσαν μὲ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς. Ἐπρεπε νὰ ἀποκτήσουν ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς Βίβλου. Ἔτσι, ἡ πρόκλησις τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἐπέφερε μεταξὺ τῶν Ἑβραίων ποικίλα φιλολογικὰ ἀποτελέσματα, τῶν ὁποίων ὑποδείγματα μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν τὰ βιβλία *A'* καὶ *B'* *Μακκαβαίων*. Τὸ *A'* γράφτηκε ἐξ ἀρχῆς ἐβραϊστῶν καὶ μεταφράστηκε ἀργότερον στὴν ἑλληνικὴν. Πρόκειται γιὰ μιὰ δυναστικὴ ἱστορία βιβλικοῦ τύπου γραμμένη στὴ βιβλικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ μὲ πολλὰς τεχνικὰς λεπτομέρειας (συμπεριλαμβανομένου καὶ ἐνὸς ἡμι-εθνογραφικοῦ κεφαλαίου γιὰ τὴ Ρώμην), ποὺ θυμίζουν ἑλληνικὴν ἱστοριογραφίαν. Τὸ *B'* εἶναι, χαρακτηριστικὰ, ἐπιτομὴ εὐρύτερης ἱστορίας, συγγραφείσης ἑλληνιστῶν ἀπὸ τὸν Ἑβραῖον Ἰάσωνα τὸν Κυρηναῖον. Ἡ τεχνικὴ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκείνῃ τῆς λαϊκώτερης ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, μὲ ἰδιαίτην κατάχρησιν στὴν παρουσίασιν θαυμάτων καὶ συγκινητικῶν ἐπεισοδίων. Παράλληλα, οὔτε ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐπιτομῆς οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Ἰάσων γνώριζαν τὸ βιβλικὸν Βιβλίον τῶν Κριτῶν· παρουσιάζουν τὸν Ἰούδα Μακκαβαῖον χωρὶς καμμίαν συσχέτισιν μὲ τοὺς παλιούς κριτὰς. Τὰ ἐπεισόδια τῶν βασιανιστηρίων ἀποκαλύπτουν μιὰ νέα θρησκευτικὴ ἀντίληψιν, ἐβραϊκῆς μᾶλλον παρά ἑλληνικῆς προέλευσιν. Πέραν αὐτοῦ, ἡ ἱστορικὴ ἐκθεσις ἐπιχειρεῖ νὰ λανσάρῃ στοὺς Αἰγυπτίους Ἑβραίους μιὰ νέα ἑορτή. Οἱ Ἕλληνες ἔδιναν ἱστορικὰς ἐρμηνείας στὶς ἑορτὰς (Καλλιμάχος, μὲ συνεχιστὴν τοῦ τὸν Ὀβίδιον), ἀλλὰ δὲν φαίνεται ὅτι ἔφθασαν στὸ σημεῖον νὰ γράψουν ἱστορικὰ ἔργα γιὰ νὰ λανσάρουν νέας ἑορτὰς. Ὁ Ἑβραῖος συγγραφεὺς προσπαθεῖ νὰ στηριχθῇ στὸ βιβλίον τῆς *Ἑσθῆρ*, ποὺ ἀποτελέσει τὸ πρότυπον τοῦ ἐβραϊκοῦ αὐτοῦ ἑορτολογικοῦ βιβλίου. Συγκριτικὰ, ὁ Φλάβιος Ἰώσηπος τήρησε πιὸ αὐθεντικὰ τὴν γραμμὴν τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας, παρά τὴν ἐκ μέρους τοῦ εὐρεῖα χρησιμοποίησιν τῆς Βίβλου καὶ τὴν πρῶτην προσπάθειάν του νὰ συγγρά-

ψη ιστορία ἀραμαϊστί (γιὰ τὴν ὁποία δὲν γνωρίζουμε σχεδὸν τίποτε). Ἄλλωστε, ἐκτὸς τῆς χρησιμοποίησews Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς ὡς προτύπου τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας του, ὁ Ἰώσηπος συνέγραψε τρία ἀκόμη ἔργα ἐλληνικῆς τεχντροπίας— μιά ἱστορία πολέμου (τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πολέμου τοῦ 66-70 μ.Χ.), ἓνα ἐμπεριστατωμένο ἔργο πολεμικῆς (Κατ' Ἀπίωνος) καὶ μία αὐτοβιογραφία.

Τὸ ὕψος τῶν Ἑλλήνων ἱστορικῶν ἐπηρεάσε τοὺς ἀλλοεθνεῖς μιμητὲς τοὺς ἀκόμη καὶ ὅσον ἀφορᾷ στὴ χρησιμοποίησιν τοπικῶν μαρτυριῶν. Ὁ πλοῦτος τῶν ἐπισήμων χρονικῶν καὶ ντοκουμέντων τῆς ἐγγύς Ἀνατολῆς εἶχε ἤδη ὑπογραμμισθῇ ἀπὸ Ἑλληνες ἱστορικοὺς, ὅπως ὁ Κτησίας, γεγονὸς ποὺ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία γιὰ ἐθνικιστικούς κομπασμούς στὸν Μανέθωνα, τὸν Βηρωσσὸ καὶ τὸν Ἰώσηπο. Ἀλλ' αὐτοὶ οὐδέποτε ἐπεχείρησαν εὐρεῖες ἐρευνες γιὰ τὴν ἀνακάλυψιν ντοκουμέντων. Κυρίως ἀκολούθησαν τὴν ἐλληνικὴ πρακτικὴ τῆς παρυσιάσεως εὐκολὰ προσιτῶν παραδόσεων, γραπτῶν ἢ προφορικῶν.

Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποία οἱ ξένοι χρησιμοποιοῦσαν τὰ ἐλληνικὰ πρότυπα γιὰ ποικίλους σκοποὺς συμβαδίζει μὲ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες γίνονταν ἱστορικοὶ ξένων Ἑθνῶν καὶ ἄρχοντές τους. Ἕλληνες ἔγραψαν γιὰ λογαριασμό τοῦ Ἀννίβα, σχεδὸν σὰν ἐπίσημοι ἱστορικοὶ του· καὶ ὁ Πολύβιος ὑπῆρξε ἄρκετὰ τυχερὸς, γιὰ νὰ ἀνακαλύψῃ, ὅτι ὄχι μόνον ἡ ρωμαϊκὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὸν Πρῶτο Καρχηδονικὸ Πόλεμο (ἀπὸ τὸν Φάβιο Πίκτωρα) ἀλλὰ καὶ ἡ καρχηδονικὴ (ἀπὸ τὸν Σικελιώτη Φιλίνο) ἦταν γραμμένες ἐλληνιστί. Ὑπῆρχαν προφανῶς καρχηδονικὲς (καὶ ἐτρουσκικὲς;) ἱστορίες ἐλληνικῆς τεχντροπίας ἀλλὰ γραμμένες στὶς τοπικὲς γλώσσες, τίς ὁποῖες δὲν θὰ διαβάσουμε ποτέ. Μιάς ἀπ' αὐτὲς ἴσως γίνεται μνεῖα στὸ Σαλλούστιο (*De bello iugurthino*, 17). Ἡ ἐθνικὴ ἱστορία, ποὺ οἱ Ἕλληνες συνέγραψαν ἐν μέρει μόνον καὶ σπασμαδικὰ γιὰ τοὺς ἑαυτοὺς τους, κατέληξε νὰ γράφεται μὲ μεγαλύτερη εὐκολία γιὰ ξένα ἔθνη. Ὁ τύπος τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, ποὺ οἱ Ἱταλοὶ οὐμανιστὲς τῆς Ἀναγεννήσεως συνέλαβαν χάριν τῶν νέων ἐθνικῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης (ἀπὸ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Γαλλία μέχρι τὴν Οὐγγαρία καὶ τὴν Πολωνία), ἦταν ἓνα μίγμα Λιβίου καὶ ὀψιμων ἀρχαίων προτύπων. Ἡ οὐμανιστι-

κὴ ἐθνικὴ ἱστοριογραφία ἀνταποκρίνεται ὡς πρὸς τὴ μορφή, τὴ λειτουργία καὶ τὸ χαρακτηριστὴρὰ στὸ ἔργο ποὺ δημιούργησαν οἱ Ἕλληνες (καὶ ἀργότερα οἱ Ρωμαῖοι) γράφοντας τὴν ἱστορία ἄλλων ἐθνῶν. Ἦταν πάντοτε μιὰ ἱστορία, ἡ ὁποία, ἀφοῦ ἀπέτιε τὴν προσήκουσα τιμὴ στοὺς μύθους περὶ καταγωγῆς τῶν ἐθνῶν, ἔδινε τὴν τιμητικὴ θέσιν στοὺς πολέμους. Αὐτὴν εἰδικὰ ἀκολούθησαν οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἑβραῖοι χρησιμοποίησαν τὴν ἐλληνικὴ ἱστοριογραφία γιὰ νὰ ἐξιστορήσουν κυρίως τοὺς δικούς τους πολέμους.

10.

Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ σαφῶς δὲν ἦταν προετοιμασμένοι γιὰ τὸ χριστιανικὸ μήνυμα, οὔτε στὴ μορφή ποὺ μεταδόθηκε ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους καὶ τοὺς ἄμεσους μαθητὲς τους οὔτε στὴ μορφή ποὺ ἐπεξεργάσθηκε ἡ Ἐκκλησία κατὰ τοὺς δυὸ πρώτους αἰῶνες. Ἡ ἱστορία τῆς Σωτηρίας δὲν ὑπῆρξεν ἐλληνικὸς τύπος ἱστοριογραφίας κατὰ τὴν προχριστιανικὴ ἐποχὴ. Ἀλλ' οὔτε τὰ ἱστορικὰ βιβλία τῆς Βίβλου χρησίμευαν σὰν πρότυπα στοὺς Χριστιανούς, γιὰτί μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἱστορία ἐνὸς συγκεκριμένου ἔθνους καὶ τὴν ὑπακοή ἢ τὴν ἀνυπακοή τοῦ στοῦ Θεοῦ κατὰ τίς περιόδους τῆς ὀργανωμένης πολιτικῆς του ζωῆς. Καὶ δὲν βρέθηκε κάποιος Ἑβραῖος, ποὺ νὰ σκεφθῇ νὰ ἐξιστορήσῃ τὴν ἐν Βαβυλῶνι ἐξορία (ἢ τὴν περίοδο μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ Δευτέρου Ναοῦ). Οἱ χριστιανοὶ ἀποτελοῦσαν ἓνα νέο ἔθνος καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀποτελοῦσε τὴν ἀρχὴ μιᾶς νέας ἱστορίας. Τὸ ἔθνος εἶχε δημιουργηθῇ μὲ τὸ βάπτισμα, δηλαδὴ κατόπιν ἀτομικῆς προαιρέσεως. Ἐπὶ πλέον ἦταν ἔθνος *ab aeterno* καὶ εἶχε σὴν προορισμό του νὰ διαλύσῃ τὰ ἄλλα ἔθνη.

Τὰ ἱστορικὰ ἔργα ποὺ ἐξέφρασαν τὴ νέα αὐτὴ ἄποψη, μὲ τοὺς ὑπαινιγμούς περὶ αἰωνιότητος, ἔπρεπε νὰ ἀποτελοῦν καινούργια μοντέλα. Ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ *Κατὰ Λουκᾶν* καὶ τίς *Πράξεις*, ἔργα γραμμένα ἀπὸ ἀνθρώπους ἐξοικειωμένους μὲ τοὺς Ἕλληνες ἱστορικοὺς καὶ πολὺ πρόθυμους ν' ἀκολουθήσουν τὴν παράδοσίν τους, στάθηκε ἀδύνατο νὰ βρεθῇ κάποιο παράλληλο ἔργο στοὺς σωζόμενους Ἕλληνες ἱστορικούς· πράγματι, ὁ Λουκᾶς ἔχει τὸν Μάρκο ὡς σημαντικώτερο πρότυπό του. Αὐτὸ ποὺ παρουσίαζαν τὰ *Εὐαγγέλια* — κανονικὰ ἢ

ἀπόκρυφα — καὶ οἱ *Πράξεις*, ἦταν ἡ ἀρχὴ ἑνὸς κόσμου: δὲν ἀνεμένετο συνέχεια (ἐκτὸς ἴσως στὸν ἀποκαλυπτικὸ χῶρο). Ἐπὶ δύο σχεδὸν αἰῶνες δὲν ὑπῆρξε περαιτέρω χριστιανικὴ ἱστοριογραφία σχετικὴ μὲ τὸ Χριστιανισμὸ σὰν σύνολο. Τὰ *Μαρτυρολόγια* μποροῦν νὰ παραλληλισθοῦν πρὸς ὠρισμένα κεφάλαια τῶν *Β'* καὶ *Δ'* *Μακκαβαίων* καὶ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ φιλολογία τὴ σχετικὴ μὲ τὸ θάνατο διασήμων ἀνδρῶν. Πίσω ἀπ' ὅλα ὑπάρχουν οἱ ἐξιστορήσεις τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτη, μολονότι τὰ ἐβραϊκὰ κείμενα εἶναι ἴσως ἀνεξάρτητα ἀπ' αὐτές.

Ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος κατέστησε τὸν Χριστιανισμὸ κοινωνικῶς παραδεκτό, ἀνέκυψε ἓνα ἱστοριογραφικὸ ἀντικείμενο ποὺ ἦταν ὑπόλογο ἔναντι τουλάχιστον τῆς παραδοσιακῆς τεχνικῆς τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας: ἡ ἐξάπλωση τῆς ἀληθινῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἡ σταθεροποίησή της ἔναντι τῶν αἱρέσεων καὶ τῶν διωγμῶν, μὲ ἀποκορύφωμα τὴν ἀναγνώρισή της καὶ τὴν ἐπίσημη ἀνοχὴ τῆς ἀπὸ τὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος. Τὰ Εὐαγγέλια μιλοῦν γιὰ τὸ πῶς τὸ μήνυμα τῆς σωτηρίας ἀποκαλύφθηκε καὶ ἐξαπλώθηκε. Ἡ νέα «ἐκκλησιαστικὴ» ἱστορία, ποὺ ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο, ἀποτελεῖ τὴν ἑκθεση τῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἐκκλησίας μέσα σὲ καθωρισμένα ὅρια χρόνου καὶ χώρου μὲ τις νικηφόρες συγκρούσεις τῆς πρὸς τοὺς αἱρετικούς καὶ τοὺς διώκτες. Ἡ νέα ἱστορία ἦταν ἐφωδιασμένη μὲ ἐπίσημη τεκμηρίωση — ἡ ὁποία θὰ ἦταν ἀδιανόητη στὴν τυπικὴ πολιτικὴ ἱστορία —, ἀλλὰ δὲν παρέμενε ἀδιάφορη ἔναντι τῶν ἀρχαιολογικῶν, πολεμικῶν καὶ βιογραφικῶν ἐργῶν. Τὸ παράδειγμα Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυίστορος, διασήμου ὡς πολυμαθοῦς συμπληρωτοῦ κειμένων ἀναφερομένων στοὺς Ἑβραίους, ἔτυχε τῆς ἰδιαίτερης προσοχῆς τοῦ Εὐσέβιου. Γιὰ τοὺς συνεχιστὲς τοῦ Εὐσέβιου κατὰ τοὺς ἐπόμενους δύο αἰῶνες (ἀπὸ τὸν Σωκράτη,⁽¹⁾ τὸν Σωζομενόν, τὸ Θεοδώρητο καὶ τὸν Φιλοστόργιο μέχρι τὸν Εὐάγριο) ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία κατέστη ἑκθεση τῶν δογματικῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ αὐτοκρατόρων καὶ Ἐκκλησίας. Γιὰ λόγους ποὺ μποροῦμε λίγο μόνο

νὰ καταλάβουμε, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ἔχασε τὴν οἰκουμενικὴ σημασίαν της στὶς ἀρχές τοῦ 3' αἰῶνος. Στὴ Δύση ὁ κατακερματισμὸς τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἀπέβη εἰς βάρος ἑνὸς φιλολογικοῦ εἵδους, ποὺ προϋπέθετε ἓνα κράτος ἔναντι μιᾶς Ἐκκλησίας καὶ πολλῶν αἱρέσεων. Στὴν Ἀνατολή, ὅπου ἐπεβίωσε ἡ Ρωμαϊκὴ Αὐτοκρατορία, ἔγινε ἴσως δύσκολος ὁ διαχωρισμὸς τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τις ὑποθέσεις τοῦ Κράτους. Ὑπῆρξαν στὴ Δύση προσπάθειες δημιουργίας τοπικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστοριῶν, ἀλλὰ, ὅπως ἱκανοποιητικὰ ἀποκαλύπτει ἡ περίπτωσις Βέδα τοῦ Αἰδέσιμου, ἦταν ἀδύνατο, ἔστω σὲ περιορισμένα πλαίσια, νὰ διαχωρισθῇ ὅ,τι ἦταν ἱερό ἀπ' ὅ,τι ἦταν ἐγκόσμιο. Μιὰ ἀνεξάρτητη ἱστορία τῆς Οἰκουμένης Ἐκκλησίας δὲν θὰ προκαλοῦσε αἴσθησις πάλι μέχρι τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ Ἀντιμεταρρυθμίσεως. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία εὐδοκίμησε σὲ περιόδους δογματικῶν ἀντιθέσεων.

Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία δὲν ἐσήμαινε ποτὲ καὶ δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ὑποκατάστατο τῆς πολιτικῆς ἱστορίας. Οἱ Χριστιανοὶ Προκόπιοι καὶ Ἀγαθίας ἔγραψαν θουκυδίδειον τύπου ἱστορίες πολέμων, πολλὰ χρόνια ἀφ' ὅτου ὁ Εὐσέβιος εἶχε δώσει τὸ δικό του ἱστορικὸ πρότυπο. Ὁ διῆυσμός ἱερῆ - βέβηλη ἱστορία, ἱστορία τοῦ Κράτους - ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας — ποῦ, γιὰ ἀντίθετους λόγους, οὔτε στοὺς Ἕλληνας οὔτε στοὺς Ἑβραίους ἦταν γνωστὸς — πρωτοεμφανίσθηκε στὸν Εὐσέβιο. Ὁ διῆυσμός αὐτὸς ἦταν ἀκαμπτος, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ ἀμυνθῇ κατὰ τῶν ἐμπλοκῶν τῆς συνηθισμένης ζωῆς. Μετὰ τὸν Εὐσέβιο ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία δοκίμασε νὰ καταστῇ ἓνας ἐπισφαλῆς συμβιβασμός: γραφόταν μὲ σημαντικὴ συνεισφορά τῆς ἑλληνικῆς ἐμπειρίας. Ἀλλ' ἦταν πολὺ διαφορετικὴ ἀπ' ὅλες τίς προγενέστερες ἱστορίες ποὺ οἱ Ἕλληνες εἶχαν γράψῃ. Γιατὶ προϋπέθετε τὴν Ἀποκάλυψιν καὶ ἔκρινε τὴν ἱστορία σύμφωνα μὲ τὴν Ἀποκάλυψιν.

11.

Πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ οὐδέποτε εἶχαν ἐπιχειρήσει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐρμηνείαν συγκεκριμένων ἀνθρωπίνων πράξεων. Τὸ ἔπρατταν σύμφωνα μὲ τις ὑπάρχου-

(1) Ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς τοῦ 5' αἰ., συγγραφεὺς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῶν ἐτῶν 305-439 μ.Χ. (σ.τ.μ.).

σες μαρτυρίες και στάθμιζαν τις μαρτυρίες με βάση το αυταπόδεικτό τους. 'Από τη σκοπιά αυτή το σημαντικώτερο ζήτημα που πρέπει να εξετασθή, είναι αυτό που έχουμε ήδη εξετάσει: πόσο επιδέξιοι υπήρξαν οι "Έλληνες ιστορικοί στην εκτίμηση των αποδείξεων; Το ζήτημα αυτό, αν εξετάσθηκε εξονυχιστικά, άφορά στην ανάμιξη της ρητορικής τέχνης με την ιστορική έρευνα.

'Αλλ' ή τιμή που ήδη έχουμε προετοιμασθή για ν' αποτίσουμε στην ελληνική ιστοριογραφία, εξαρτάται σημαντικά απ' αυτό που προσδοκούμε από την ιστορική έρευνα. Είναι βέβαιο, ότι ή ιστοριογραφία έχει μεγαλύτερη σημασία για μās απ' ό,τι είχε για τους "Έλληνες. Τουτό κυρίως όφείλεται σε τέσσερες παράγοντες. Πρώτον: όπως ό 'Ιουδαϊσμός, ό Χριστιανισμός και ό 'Ισλαμισμός είναι θρησκείες των όποιων ή ισχύς εξαρτάται από την αυθεντικότητα ώρισμένων παραδόσεων, έτσι για την ιστορική έρευνα έχει αποφασιστική σημασία ή κατανόηση των σκοπών της (πράγμα που δεν συνέβη στην περίπτωση του Κλάσσικού Κόσμου). Δεύτερον: ή αυξανόμενη ταχύτητα και έκταση των κοινωνικών και πνευματικών μεταβολών προκάλεσε ανάλογη αύξηση της ανάγκης των ιστορικών έρευνών για την έρμηνεία και αξιολόγηση των μεταβολών. Τρίτον: κατά τους τελευταίους δύο αιώνες ή ιστορία έπεδίωξε να προμηθεύση την «ταυτότητα κοινότητας» στα έθνη που αυτοσχηματίσθηκαν με ρυθμό άγνωστο στους προηγούμενους αιώνες. Τέλος: οι φυσικές και βιολογικές επιστήμες έχουν άφ' έαυτών αναπτύξει μιá ιστορική άποψη, ειδικά στις θεωρίες για την εξέλιξη του κόσμου και των ειδών και έχουν ένθαρρύνει την άποψη ή την έλπίδα μιās καθολικού κύρους ιστορικής έρμηνείας της πραγματικότητας.

'Ελληνική προχριστιανική ιστοριογραφία δεν σημαίνει αποκάλυψη των περνωμένων του ανθρώπου. Όπωςδήποτε, είναι επίσης ξένη προς κάθε θεωρία ανάπτυξεως της έγελιανης ποικιλομορφίας, στην όποία τά γεγονότα αποτελούν ταυτόχρονα την προοδευτική αυτοαποκάλυψη της αλήθειας και τό κριτήριο της αξίας. 'Αλλά ή θεωρία περί ιστορικής συνεχείας από κτίσεως κόσμου, που είναι χαρακτηριστική της Παλαιάς Διαθήκης έν συγκρίσει προς την Καινή, δεν φαίνεται ότι είναι, σε

τελευταία ανάλυση, άσυνμίβαστη με τις έμπειρικές μεθόδους της ελληνικής ιστοριογραφίας: Είναι ζήτημα άποδείξεως. Οι ύπαινιγμοί περί γενικής εξέλιξεως της ανθρώπινης κοινωνίας πρέπει βέβαια να άνευρεθούν στην ελληνική σκέψη, και οι όμοιότητες συνεχίζονται τοσούτω μάλλον καθόσον "Έλληνες και 'Εβραίοι συμμερίστηκαν την ψευδαίσθηση περί μιās άρχικης Χρυσής 'Εποχής. Και δεν φαίνεται λογικό τό άσυνμίβαστο μεταξύ των μεθόδων του 'Ηρόδοτου και Θουκυδίδη και της δημιουργίας μιās γενικής έμπειρικής κοινωνιολογικής επιστήμης. Τέλος, ό 'Αριστοτέλης εργάσθηκε με βάση τά δεδομένα που συγκέντρωσαν οι προγενέστεροί του ιστορικοί ή ή δική του σχολή, με σκοπό να δημιουργήση τις πολιτικές και ήθικές επιστήμες. Ό περιορισμός της ιστορικής έρευνας μεταξύ των 'Ελλήνων θά μπορούσε να άποβή μοιραίος γι' αυτήν, μόνον άν με μās ίκανοποιούσε ή θεωρία ότι δεν ύπάρχει τρόπος ένοποίησης αυτού που οι "Έλληνες πραγματεύθηκαν ως πραγματικήν ιστορία και αυτού που κατέταξαν στη βιογραφία, στη φιλολογία, στην άρχαιολογία κ.ο.κ. 'Αλλ' ή ένότητα της πολιτικής ιστορίας με τους άλλους τομείς έρευνας του παρελθόντος άποτελεί σήμερα πραγματικότητα. Κι άν κάτι είναι επιθυμητό, αυτό είναι άπαλλαγή μας από την αυταπάτη, ότι δεν ύπήρξαν ποτέ έπαρκεις λόγοι για να γίνη κάποια διάκριση μεταξύ των διαφόρων τομέων.

'Η σημαντικώτερη αντίρρηση κατά της ελληνικής άντίληψης περί ιστορίας φαίνεται, ότι στηρίζεται στο γεγονός ότι δεν μπόρεσε ποτέ να εκτιμήση τά ανθρώπινα κατορθώματα παρεκτός έν συσχετισμώ προς την έπιτυχία τους και πάντως ποτέ δεν μπόρεσε να διδάξη τίποτε περισσότερο από τη φρόνηση. 'Η αντίρρηση αυτή δεν μπορεί να άντικρουσθή ίκανοποιητικά με την επίκληση των περιπτώσεων που οι "Έλληνες ιστορικοί έδειξαν την εκτίμησή τους προς τη γενναίωση ή προς την άνετικότητα ή προς τη θυσία. Θά ήταν δυνατόν να άποδειχθή ότι οι άξίες αυτές έχουν θέση στην ελληνική ιστοριογραφία. 'Η άπόδειξη δεν είναι εύκολη ύπόθεση. Όθεν ή υποτίμηση της αξίας της ιστορίας όχι μόνο από τις άρχαίες αλλά και τις νεώτερες ήθικές θεωρίες, άκόμη κι από τον Κάντ· όθεν ή νοσταλγία για τους 'Εβραίους προφήτες, που γνώριζαν λίγη ιστορία, αλλά γνώριζαν του-

λάχιστον ὅ,τι ἦταν σωστό. Γεγονὸς εἶναι, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία οὐδέποτε ἀνεπλήρωσε τὴ φιλοσοφία ἢ τὴ θρησκεία καὶ οὐδέποτε ἔγινε ἐγκάρδια δεκτὴ ἀπ' αὐτές. Ἡ νομιμότητα τῆς ἱστοριογραφίας δὲν ἀποκαταστάθηκε ποτὲ σαφῶς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ υἱοθέτηση τῶν ἑλληνικῶν ἱστοριογραφικῶν προτύπων, ἀκόμη καὶ στίς ἐκσυγχρονισμένους μορφές τους, σημαίνει ὅπωςδὴποτε ἐμπλοκὴ στίς δυσχέρειες ποὺ δημιουργεῖ ἡ χρησιμοποίησις τέ-

τοιων προτύπων, ὅταν στέκονται ἀντιμέτωπα πρὸς τὴ θρησκεία καὶ τὴ φιλοσοφία.

Μετάφραση: ΔΗΜ. Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

(Ἀπὸ τὸν τόμο *Legacy of Greece*, ἐπιμέλεια M.I. Finley, τοῦ *Oxford University Press*, ἐκδ. 1981. Ἡ μετάφρασις ἔγινε κατόπιν ἀδείας τοῦ *Oxford University Press*, ποὺ δόθηκε εἰδικὰ στὸν «Δαυλό»).

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ

'Ο 'Ακρίτας

Θωρεῖ τὴν Κρήτη νὰ γεννᾷ καὶ ν' ἀνασταίνει μνημέας
καὶ νὰ προγκᾷ στὴν ἐρημιᾷ τ' ἀνέραςτου πελάγου
κι ὅλο τὸν κόσμον στὸ ταψί, τὰ τέσσαρα σημεία
ποὺ ξεκινοῦσε ὁ ἄνθρωπος μὲ τοὺς Θεοὺς στὸ χέρι
μαύρους ἢ ἄσπρους ἢ ὠχρούς μ' ἀγριεμένα μάτια
ἀναζητώντας τὸν σκοπὸ στὸ πύρινο γιοφύρι.
Ποῦ πᾶν, ρωτᾷ ὁ Διγενής, κι ἀντιζυγᾷ τὸ χρέος·
γλυκύς ὁ πόνος τῆς ψυχῆς, θρασὴ τοῦ νοῦ τὰ γένια,
θεοὶ γυρεύουν πόλεμον ν' ἀρμόσουνε τὴν τάξη.
Μουγκρίζει ὁ νοὺς μὲς στοὺς δρυμούς, στὰ σκοτεινὰ κελλάρια,
κίνδυνον ἀνεμίζεται μεγάλο νὰ πλακῶνει
μαντρώνοντας τὴ λευτεριά, πατώντας τὴν ἐλπίδα,
τὸν ἄνθρωπον ἀφήνοντας σφαχτάρι τοῦ καιροῦ του.
Βαρεῖα ἐγέννη ἡ ψυχὴ, λαβώθηκε τὸ σῶμα,
χάθηκε ἡ ἀνάμνησις πῶς ἦρθαμε τὴ νύχτα.
Βρυχᾶται ὁ ἀγέρας τὸ πρωῒ, τὰ νέφαλα πληθαίνουν
καὶ δὲν προγκᾷ ὁ οὐρανὸς τὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου.
'Ομπρός, ἀδέρφια, ὀρθιοί, σαλπάρουμε στὸ κύμα
πατρίδα νὰ γυρέψουμε, ἓνα δικό μας ἥλιο
ποὺ νὰ ἀστράφτει τὴν αὐγὴ, νὰ λυώνει μὲς τὸ γιόμα
καὶ νὰ προγκίζει τὴ νυχτιᾶ, πρὶν ἔρθει καὶ πλακῶσει.
Μαζί σας πάρτε ἄρματα, φυλάχτε τὶς κασσέλες
ποὺ κρύβουνε τοὺς θησαυροὺς ἀπ' τὴ μεγάλην ὥρα,
καλὸ 'ναι, ἀδέρφια, τὸ φευγιό, καλὸ 'ναι τὸ ταξειδί,
τὰ σύνορα νὰ φτάσουμε, νὰ σκίσουμε τὴ νύχτα
καὶ νὰ γροικήσουμε τῆς γῆς τὸ μέγα μοιρολόϊ.

(Σύνθεσις ἀπὸ τὸ ὁμώνυμον πρὸς ἐκδόσιν ἔργου του).

Ἡ δημοκρατικός χαρακτήρας μιᾶς κοινωνικῆς δομῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς σχέσεις τῶν ἐλίτ μετὰ τὶς μάζες. Ὁ βαθμὸς πού ἡ στρατολόγησις τῶν ἐλίτ βασίζεται σὲ ἀξίες ἴσης

πρόσβασης και όχι ο βαθμός της ίσης κατανομής της ισχύος προσδίδει τον χαρακτήρα του εξισωτισμού στο καθολικό φαινόμενο της ισχύος. Μεταξύ των κυριάρχων στοιχείων της πολιτικής διεργασίας είναι η άνοδος και η πτώση των πολιτικών κινημάτων καθώς και η εμφάνιση ή η διάλυση των επαναστατικών και των πολιτικών κρίσεων. Για τους μελετητές, η σταθερότητα ενός συστήματος ισχύος ποικίλει με την ένταση των δομών που υποστηρίζουν τους ελίτ, με τον βαθμό συσσώρευσης των φορέων της πολιτικής (παραγωγικής και διανεμητικής), με τον βαθμό υλοποίησης των αξιών για την μάζα, με τον έλεγχο που ασκούν οι ελίτ στα μέσα της βίας και αντίστροφα με τον βαθμό οργάνωσης των αντι-ελίτ. Από την άλλη μεριά, η πολιτική επανάσταση επιφέρει ριζική αλλαγή στο καθεστώς σαν δομή εξουσίας, ενώ η κοινωνική επανάσταση αφορά συνήθως την κατανομή της ισχύος με την έννοια της δομής ελέγχου.

Το έργο αυτό στην προσπάθειά του να αναλύσει το σύνολο της πολιτικής διεργασίας με την σχέση στοιχειωδών έννοιων είναι έντυπωσιακό. Ασφαλώς οι θέσεις του είναι ευαίσθητες στην εμπειρική έρευνα, καθώς άντλουν το κύρος τους κυρίως από μια αντίληψη ιστορικού ντετερμινισμού. Η διασυσχέτιση αυτών των έννοιων, στο μέτρο που συνιστούν πολιτική ισχύος, δίδεται γενικά. Μια θεωρία του σφαιρικού φαινομένου της ισχύος, όμως, άπαιτεί, μεταξύ άλλων, την ολοκλήρωση των βασικών παραδοχών με την αποδεικτική που προσφέρει ή εμπειρία. Μολονότι οι θέσεις των Λάσγουελ και Κάπλαν συμβάλλουν σημαντικά στην κατανόηση του προβλήματος της ισχύος, παραγνωρίζουν την αληθινή φύση του ανθρώπου, που τείνει πάντοτε προς τα έσω, προς το μυστικό και ανερεύνητο βάθος της συνειδήσής του και όχι μόνο προς τα έξω, προς το πρακτικά δεδομένο. Έτσι η σύνδεση του έσωτερικού ανθρώπου με τον βίαιο κόσμο των πραγμάτων γίνεται προβληματική.

Η μελέτη αυτή δεν θίγει την δυναμική των αξιών, την γέννηση, την άνοδο και την παρακμή των αξιολογικών κρίσεων που προσανατολίζουν την ιστορική δράση, αλλά δέχεται τις αξίες σαν δεδομένες μέσα στο πλέγμα των συλλογικών δυνάμεων. Μια συστηματικότερη προσέγγιση στο πρόβλημα των αξιών θα ήταν απαραίτητη για την αντιμετώπιση του καθολικότερου προβλήματος της ισχύος, αφού η αξιολογική κλίμακα διαπερνά τις αναλυτικές κατηγορίες του φαινομένου και επιβάλλεται σαν παράγοντας καθοριστικός και θεωρητικά κρίσιμος. Μια τέτοια προσέγγιση θα εξήγουσε π.χ., γιατί να επιλέγεται μια αξία και να αποκλείεται μια άλλη σαν πρωταρχική στην κλίμακα ιεράρχησης σε σχέση με τον τόπο, τον χρόνο και τα γεγονότα που προηγήθηκαν ή αυτά που θα εμφανισθούν.

Η αναλυτική προσπάθεια των συγγραφέων να διακρίνουν τις κατηγορίες του φαινομένου της ισχύος προσανατολίζεται σε ένα μάλλον μηχανιστικό μοντέλο κοινωνικής δομής, που τείνει να επιβάλλεται από την δυναμική λογική της βιομηχανικής κοινωνίας και δεν μπορεί να εφαρμοσθεί το ίδιο εύκολα σε άλλες περιόδους του ιστορικού πολιτισμού. Μέσα όμως στα όρια αυτά η μελέτη των Λάσγουελ και Κάπλαν διατηρεί το κύρος της και αποδίδει τις συντηρητικές πλάνες ή αρετές της σύγχρονης δυτικής πολιτικής σκέψης. Δυο έρωτήματα παραμένουν: 1. Προσφέρονται άρα οι προτάσεις αυτές για εμπειρική επαλήθευση; Και 2. Πώς εφαρμόζεται ή διατύπωση αυτή στο μικρο-πολιτικό επίπεδο;

Μανώλης Μαρκάκης

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

[Στη στήλη αυτή παρουσιάζονται μόνο τα βιβλία που μας αποστέλλονται σε δύο (2) αντίτυπα.]

Δρ Κ. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ, Γλωσσάριον Ίπποκράτειον Συλλογής (λεξικό της αρχαίας ελληνικής ιατρικής ορολογίας), δευτέρα έκδοσις, εν Αθήναις 1982, σελ. 338.

Προκαλεί το θαυμασμό, ακόμη και στους ειδικούς φιλόλογους, ή επιστημονική έμβριθεια, έ-

ποπτικότητα και πληρότητα με τις όποιες ο ιατρός Κ.Μ., ένας από τους διασημότερους Έλληνες μελετητές της αρχαίας ιατρικής, συνέθεσε τη λεξικογραφική του αυτή εργασία, που αμφιβάλλουμε αν έχη το ταίρι της στην παγκόσμια βιβλιογραφία. Ο συγγραφέας, που έλευκάνθη στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής ιατρικής, έ-

νός τομέως που αποτελεί ένα από τὰ ἐκπληκτικώτερα ἐπιτεύγματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος, συγκέντρωσε, με ἐπιμέλεια μέλισσας, ὅλες τὶς ἐρμηνευτικὲς ἀναφορὲς τῶν διασήμων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων γιατρῶν καὶ σχολιαστῶν στο ἔργο τοῦ Ἱπποκράτη, τὶς ἐπεξεργάσθηκε κριτικά, με τὶς εὐρύτατες δυνατότητες πού τοῦ προσφέρουν ἡ ἰδιότητά του ὡς διδάκτορος τῆς Ἱατρικῆς καὶ ἡ παράλληλη βαθειὰ φιλολογικὴ καὶ γλωσσολογικὴ του κατάρτιση καὶ ἔδωσε τὸ ἔργο αὐτό, προῖόν μόχθου ὁλόκληρης ζωῆς, ἔργο πού θὰ ἔπρεπε νὰ τύχη πολὺ μεγαλύτερης προσοχῆς, ἀπ' ὅσης ἔτυχε ἕως τώρα ἐκ μέρους τοῦ φιλολογικοῦ καὶ τοῦ ἱατρικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος. Ἐντοπιζόμενο στὶς «γλώσσες» (= ἰδιότυπες λέξεις καὶ φράσεις) τοῦ Corpus Hippocraticum, τὸ λεξικὸ καλύπτει, ἐν τέλει, καὶ τὴ συστηματικὴ περιγραφή 338 φαρμάκων ἢ θεραπευτικῶν σκευασμάτων παραγομένων ἀπὸ βότανα, ὀρυκτὰ καὶ ἄλλες ὕλες, με πλήρη παρουσίαση τῆς συνθέσεως, τῆς παρασκευῆς, τῆς χρήσεως καὶ τῶν θεραπευτικῶν τους σκοπῶν. Χαίρεται κανεὶς, διαπιστώνοντας ὅτι στὸν τόπο αὐτὸν ὑπάρχουν, ἀφανεῖς ἔστω, ἐργάτες τῆς γνώσεως τῶν ριζῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως ὁ δρ. K.M., πού ὄχι μόνο δημιουργοῦν ἐντελῶς πρωτότυπα εἰδικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ πρωτοποροῦν σὲ παγκόσμια κλίμακα στὴ μελέτῃ τῆς αὐθεντικῆς ἐλληνικότητος, πού δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν δίψα τῆς ἀλήθειας — τῆς ἱατρικῆς ἀλήθειας ἐπὶ τοῦ προκειμένου — χωρὶς σκοπιμότητα καὶ συμφῆρον, αὐτῆς δηλαδὴ τῆς ἐλληνικότητος πού δυστυχῶς ὑποτιμήθηκε καὶ χάθηκε ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐπιστημονικὴ ἀξιολογία καὶ δεοντολογία.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΑΪΣΤΡΑΛΗΣ, *Τὰ τετράστιχα τῆς Νειρούλας (ποίησις)*, Ἀθήνα 1982, σελ. 104.

Με τὰ 283 νεωρῶδη, εἰρωνικά, πολὺ συχνὰ σατιρικά, κάποτε νοσταλγικά καὶ λυρικά, ἀλλὰ πάντοτε ποιητικώτατα τετράστιχα τῆς ἡ συλλογῇ αὐτῇ, γραμμένη σὲ καλοδοουμένο παραδοσιακὸ στίχο, ἀποτελεῖ τὸ κάτι ἄλλο στὴ σύγχρονη ποιητικὴ μας παραγωγή. Ὁ K.M. ἀπέδειξε, ὅτι ἡ ποίηση, ἂν εἶναι γνήσια, δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ μόδα τῆς μορφῆς καὶ τοῦ θεματολογίου, δὲν χάνει τίποτε ἀπὸ τὴν ἀξία της ὅταν περιφρονῇ τὰ καθιερωμένα ἐπικάϊρα μέσα ποιητικῆς ἐκφράσεως: ὁ παλμός, ὁ ρυθμός τῶν παραδοσιακῶν τῆς τετραστίχων, ἡ σαφήνεια καὶ μουσικότητα τοῦ μέτρου καὶ τῆς ρίμας θυμίζουν μεγάλες στιγμὲς τῆς παλιότερης ποίησής μας, τῆς ποίησης τῆς κλασσικῆς ἡχητικῆς ἁρμονίας, αὐτῆς πού σήμερα ἐξωβελίσθηκε καὶ ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν συχνότατα ἄμωση καὶ πάντοτε ἄρρυθμην ἀσυνδοσία τοῦ ἐλευθέρου στίχου:

Θυμᾶμαι στὸ κρυφτοῦλι μας, τί σκέρτασιν παιδικό!
Πῶς με μουντζώσαν (σὰν κλωνιά) τὰ δυὸ τ' ἄβρά σου χέρια.

καθεὶς τὴ φούστα ἐσήκωσα τίς... γάμπες σου νὰ δῶ
— μ' ἔφτυσες καὶ μοῦ γιόμισες τὸ μέτωπό μου ἀστέρια!

Ἀνάσα ἀνακουφίσεως, νότα κλασσικῆς χάρης καὶ χαμόγελου, ἀλλὰ καὶ συμβολισμὸς ἐξαιρετικῆς εὐρύτητας, μέσα σ' ἓνα σύγχρονο γενικὸ ποιητικὸ «κλίμα» γεμάτο ἀγχος, νοσηρότητα, ἀπελπισία!

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΣΟΥΤΑΚΟΣ, *Εἰρήνη (ποίημα)*, Ἀθήνα 1982, σελ. 32.

Δοξαστικὸ τῆς εἰρήνης σὲ 19 «ψαλμούς» καὶ ἔναν καταληκτήριο, ἀφιερωμένο στὸν Λούθηρο Κίγκ, εἶναι ἡ νέα αὐτὴ δημιουργία τοῦ φτασμένου ποιητῆ Π. Τσ., με πολλὰ ποιητικὰ προσόντα καὶ ἀξιοσημεῖωτη πρωτοτυπία μορφῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς. Ὁ λόγος τοῦ ποιητῆ ἔχει φτάσει σὲ ἀξιοζήλευτο βαθμὸ ὀριμότητος καὶ αὐτοκυριαρχίας· ὅπως καὶ τὸ ἰδεολογικὸ ὑπόβαθρο τῶν ποιητικῶν θεμάτων πού ἀναπτύσσονται στὴν *Εἰρήνη* εἶναι ἐξαιρετικὰ πειστικό. Ὅμως — καὶ ἡ παρατήρηση τοῦτῃ δὲν ἀφορᾷ μόνο στὴν εἰρηνοδοξαστικὴ ποίηση τοῦ Π. Τσ., ἀλλὰ καὶ σ' ὅλη τὴν χειμαρρῶδη, καταγιγιστικὴ θάλεγα, εἰρηνιστικὴ φιλολογία τῶν πονηρῶν ἡμερῶν μας — πῶς μπορῶ νὰ ζητῶ εἰρήνη, ὅταν ταυτόχρονα ὀδύρωμαι, διότι εἰμαι ἡ ἔστω αἰσθάνομαι δούλος ἢ καταπιεσμένος κι ἀπαιτῶ τὴν ἐλευθερίαν μου; Ποιὸν ὑπηρετεῖ σὲ τέτοια περίπτωσις ἡ διαιώνισις τῆς εἰρήνης — με τὴν εὐρεῖα ἔννοια τοῦ ὅρου, τῆς κοινωνικῆς, πνευματικῆς, ἰδεολογικῆς, οἰκονομικῆς εἰρήνης καὶ ὁ ἀναθεματισμὸς τοῦ πολέμου — ἀλλὴ με τὴν εὐρεῖα ἔννοια τοῦ ὅρου —, τὸν δούλο ἢ τὸν τύραννο; Θέλω νὰ πῶ, δηλαδὴ, μήπως τὸ γλυκερὸ σύνθημα τῆς εἰρήνης, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὅλοι λίγο-πολὺ ἔχουμε παγιδευθῇ — τοῦτο εἶναι ἀνθρώπινο — ἐκπηγάζει καὶ τροφοδοτεῖται ἀπὸ τὶς κατεστημένες ἀνὰ τὸν κόσμον ἐστῆς ἐξουσίας, γιατί τὶς βολεῖ; Καὶ μήπως παίρνουμε ἐμεῖς, οἱ μὴ κυρίαρχοι, τὸ μπαλλάκι πού μᾶς ρίχνουν γιὰ νὰ συνεχίσουμε τὸ παιχνίδι τους, νομίζοντας ὅτι παίζουμε τὸ δικό μας παιχνίδι; Ἀπορία, πρὸς ἀνάλυσιν καὶ ἀπάντησιν...

Δρ ΘΕΟΦΑΝΗΣ Ν. ΜΑΝΙΑΣ, *Ἄγνωστα μεγαλουργήματα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων (μελέτη-ἐρευνα)*, Ἀθήνα, σελ. 594.

Φαίνεται, ὅτι ἀνήκει μόνο στὶς δυνατότητες τῶν μὴ εἰδικῶν ἐπιστημόνων — ὁ Θ.Μ. εἶναι διδάκτορας τῆς Κτηνιατρικῆς — ἡ ἐρμηνεία καὶ προσέγγισις ὠρισμένων ἀντικειμένων σχετικῶν με τὸ ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ Πνεῦμα, με ἐντελῶς παρθένο μάτι, ἀπὸ σκοπιὰ ἐντελῶς διάφορη πρὸς τὰ πρίσματα θεωρήσεως πού ἔχει καθιερωσεῖ ἡ κατεστημένη ἀρχαιολογιστικὴ ἐπιστήμη. Τὰ Ἄγνωστα μεγαλουργήματα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀποτελοῦν ἐντελῶς πρωτότυπη ἔρε-

να, με εκπληκτικά πορίσματα: 'Ο άρχαιος ελληνικός γεωγραφικός χώρος είχαν οικοδομηθεί κατά πόλεις, ιερά, μαντεία κλπ. βάσει ενός αρμονικού μαθηματικού σχεδίου· οι πυραμίδες της Αιγύπτου αποτελούν γεωμετρική αντανάκλαση ελληνικού προϊστορικού πολιτισμού· οι γεωμετρικές διαστάσεις και αναλογίες των μνημείων του αρχαίου κόσμου μιλούν με τη γλώσσα των αριθμών για κάποια άγνωστη ιστορία των έπιστημών· η ελληνική γλώσσα, με τους λεξάρθμους της, αποτελεί καθ' εαυτήν ιστορία και ταμείο αξιών, ιδεών και ενός ανώτερου πολιτισμού, στηριζόμενου αποκλειστικά στα μαθηματικά. 'Ο Θ.Μ., για να συμπληρώσει τις μελέτες του, ήνάλωσε ολόκληρη τη ζωή του μετρώντας αποστάσεις, χαρτογραφώντας τον κλασσικό ελληνικό χώρο από τη Δωδώνη μέχρι την Τροία κι από την Κάτω Ιταλία και την Πέλλα μέχρι τη Δήλο και τη Λευκωσία και καταρτίζοντας τον λεξαρθμικό κώδικα της αρχαίας ελληνικής, από την όμηρική μέχρι την μετακλασσική περίοδο. Μπορεί, ίσως, κανείς να διατηρή κάποιες επιφυλάξεις ως προς την απόλυτη ακρίβεια ωρισμένων πορισμάτων της έρευνας, αλλά δεν μπορεί να μην έκπλαγεί αλλά και να μη συγκινηθεί βαθειά από την πίστη του συγγραφέως στο ιδανικό του Κλασσικού Έλληνικού Θαύματος και από τις παντοειδείς θυσίες του στο βωμό της ελληνικότητας, στην λατρεία του οποίου διακονεί σ' όλη του τη ζωή. Και θα πρέπει να προσεχθούν ιδιαίτερα και χωρίς προκαταλήψεις από τους ειδικούς οι έρευνες του Θ.Μ., που ανοίγουν έναν έντελως καινούργιο δρόμο προσπελάσεως του αρχαίου Έλληνικού Πολιτισμού, δρόμου κλειστού έως σήμερα, και ίσως κλειστού όχι τυχαία.

ΝΤΙΝΟΣ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗΣ, *Βήματα στο ριζόχαρτο (ποιητική συλλογή)*, Αθήνα 1982, σελ. 80.

Σε έλεύθερο και σε παραδοσιακό στίχο τα 51 ποιήματα της νέας αυτής συλλογής του παραγωγικώτατου ποιητή, πεζογράφου και μεταφραστή, χωρισμένα σε τέσσερες θεματολογικές ενότητες, προσθέτουν ένα ακόμη σημαντικό λιθάρι στο πνευματικό οικοδόμημα που άθόρυβα χτίζει επί τρείς δεκαετίες ο Ντ. Βλ. Κύρια προσόντα τους ή απλότητα και λιτότητα των έκφραστικών μέσων και ή πετυχημένη επιλογή των θεμάτων.

ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΧΡΥΣΟΧΟΟΥ, *Μαρτυρική Πορεία (το χρονικό της όμηρας 1922-24), β' έκδοση, εκδόσεις «Φιλίππη»*, Αθήνα 1982, σελ. 112.

Με την επανέκδοση αυτή της *Πορείας* συμπληρώνεται ή δεύτερη επανεμφάνιση της εξαιρετικής τριλογίας της Καταστροφής και της Προσφυγιάς (ή *Πυρπολημένη Γη* και ή *Ξεριζωμένη Γενιά* έχουν επανεκδοθή από το 1981) της Ι.Χρ., που συνέχισε επάξια — μετά τους Βενέζη, Μυριβήλη και τόσους άλλους, που επελήφθησαν του

συγκλονιστικώτερου και δραματικώτερου γεγονότος της καθ' όλου ελληνικής ιστορίας — την λαμπρή παράδοση της σχετικής με την τραγωδία του 1922 μεσοπολεμικής και μεταπολεμικής λογοτεχνίας μας. Αυτόπτις γνώστις γεγονότων, τόπων, προσώπων και γενικότερα ψυχολογικών συνθηκών, ή μικρασιάτις συγγραφέας παρέχει άφθαστης ζωρότητας και ρεαλισμού εικόνες και συγκλονιστικής τραγικότητας σκηνές από τη φοβερή περιπέτεια του Έλληνισμού, που εξέλισσόμενες μέσα σε μία γοργή αφήγηση συχνά κάνουν τον αναγνώστη να κρατά την άναπνοή του και να συναρπάζεται από την άπροσδόκητη έναλλαγή έντάσεως της δράσεως και του αίσθηματος. Και πάνω άπ' όλα δεσπόζει τό παντού διάχυτο αίσθημα της νοσταλγίας, του κενού που αφήνει ή αίσθηση ότι όλα τελείωσαν, όλα άλλαξαν, όλα χάθηκαν, για να μη ξαναρθουν ίσως ποτέ. 'Η *Πορεία* αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα έργα της σύγχρονης ιστορικής λογοτεχνίας μας.

ΜΑΡΙΑ ΚΑΛΛΙΑΝΤΑ — ΓΑΛΛΙΟΥ, *Αντιθέσεις (ποιήματα), «Δρυμός», Αθήνα 1982, σελ. 80.*

Η πρώτη εμφάνιση στο χώρο της ποιήσεως μιας ευαίσθητης πέννας που δεν στερείται φυσικών καλλιτεχνικών προϋποθέσεων αλλά και αξιοσημείωτης ικανότητας να διακρίνη τό ποιητικά ουσιώδες και να τό δίνη με απλότητα και άμεσότητα. Εύχόμαστε στην Μ.Κ. -Γ. να συνεχίση ακόμη πιο δημιουργικά τη άρχόμενη θητεία της στη λατρεία των Μουσών.

ΑΓΝΗ ΣΩΤΗΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ — ΣΧΟΙΝΑ, *Έπιλογή (ποιήματα), «Μαυρίδης», Αθήνα 1981, σελ. 96.*

Μπορεί νάναι πράγματι έφιαλτική ή μεταπολεμική ζωή, όπως την κατάντησε ή ανθρώπινη παράνοια, αλλά τότο δεν σημαίνει, ότι τό θεματολόγιο της ποιήσεως και της τέχνης γενικά πρέπει ν' άντλήται σχεδόν αποκλειστικά από τό μακάβριο και άποτρόπαιο στοιχείο της σύγχρονης παρα-πραγματικότητας. 'Η, σχεδόν σε κάθε ποίημα, επανάληψη εικόνων γεμάτων από μαύρα σκυλιά, λυσσασμένους λύκους, κόγχες με ξεραμένα μάτια κλπ., που συναντά ή άναγνώστης της κατά τα άλλα αξιοπρόσεκτης *Έπιλογής* της Α. Σ.—Σ., ασφαλώς είναι άπωθητική σάν ποιητικό μοτίβο. Κι όμως ή ποιήτρια δεν στερείται ποιητικών προσόντων, όπως ό γνήσιος λυρισμός κι ένας λεπτός συμβολισμός, που συχνά είναι άριστα συγκεκαλυμμένος.

ΤΑΣΟΣ Γ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ, *Τ' άποτρόπαια, Πέτρινος χρόνος, 'Υπέδαφος (ποιητικές συλλογές)*, Αθήνα, σελ. 120.

Λαμπρός ποιητής, από τους πιο χαρακτηριστι-

κούς της τελευταίας 25ετίας, ό Τ.Α. με τη συσσωματωμένη αυτή έκδοση τριών συλλογών του έδραιώνει την ουσιαστική θέση του στο σύγχρονο Παρνασσό μας, θέση αξίας, που τον τιμά περισσότερο από τη μέχρι τώρα ποιητική του φήμη — φήμη που δεν έπεδίωξε ίσως κι ό ίδιος, αλλά και δεν θέλησαν να του την προσφέρουν τά γνωστά κυκλώματα. Κύριο γνώρισμα της ποιήσεως του 'Αναγνώστου είναι ή αίσθηση της πνευματικής του ευθύνης: βιώνει βαθειά την τραγικότητα και την παρακμή της σύγχρονης ζωής και την μεταπλάθει ποιητικά, χωρίς αίσιοδοξία ή απαισιοδοξία, με τόλμη άπλως και αυτοκυριαρχία, άνοιγοντας όρίζοντες στο καταπιεσμένο αίσθημα και στην πολιορκημένη ιδέα και προσφέροντας τη λύτρωση με τά πιό άπλά αλλά και πιό ουσιαστικά ποιητικά σύμβολα. 'Η φιλοσοφική έμβάθυνση σέ πολλούς χώρους του έπιστητού άποτελεί ένα άκόμη γνώρισμα της συλλογής, γνώρισμα άσυνήθιστο, ως γνωστόν, στη σύγχρονη ποιητική μας παραγωγή:

*Μην πεις πως ήχοι από τη θάλασσα
δέ φέγγουν από μιá ραγισματιά του στηθούς
κι αιμα τό φώς δεν πλεονάζει
στις άκτές της φλέβας.
Φλέγεται αυτός ό Καταρράχτης.*

Έλεύτερη, άληθινή, άδογματίστη σκοπιά θε-

ωρήσεως του κόσμου είναι ή ποίηση του Τ.Α.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΜΑΡΚΑΚΗΣ, Κοινωνιολογικά Κείμενα (δοκίμια), έκδόσεις Γ. Φέξη, Άθήνα 1983, σελ. 112.

Ένα άκόμη βιβλίο του χαλκέντερου νέου κοινωνιολόγου και φιλόσοφου, συνεργάτη του *Δανλού*, του όποιου ή βαθειά έπιστημονική κατάρτιση και πολυμάθεια συνδυάζεται με την πρωτότυπη δημιουργική σκέψη. Τά *Κείμενα* καλύπτουν ποικίλα άντικείμενα — από την σύγχρονη κρίση των ιδεολογιών μέχρι την άνατομία της μεταβιομηχανικής κοινωνίας και από παρουσιάσεις θέσεων νεωτέρων και συγχρόνων φιλοσόφων και κοινωνιολόγων μέχρι ψυχοκοινωνικές αναλύσεις της ανθρώπινης προσωπικότητας. Έξαιρετικής έποπτικότητας και στέρεης έπιστημονικής έδραιότητας είναι, παρά τη συντομία τους, τά κομμάτια γιά την *Άρμονία και σύγκρουση* και γιά τό *Άτομο στην κοινωνία της μάζας*, όπου πέρα της ψυχρής έπιστημονικής αναλύσεως διαφαίνονται έμμεσα οι πεσσιμιστικές θέσεις του συγγραφέως γιά «τά στραβά κι άνάποδα» του σύγχρονου «πολιτισμού». Ό Μ.Μ. άποτελεί σημαντική έπιστημονική και γενικά πνευματική δύναμη στο χώρο της σύγχρονης ελληνικής διανοήσεως.

ΆΛΛΑ ΕΝΤΥΠΑ ΠΟΥ ΜΑΣ ΕΣΤΑΛΗΣΑΝ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΝΕΑ, μηνιαία έφημερίδα των έργαζομένων στά Πανεπιστήμια (έκδότις Εύαγγελία Τσολακοπούλου), αριθμός φύλλου 3, Άπρίλιος 1983 • ΝΕΑ ΠΟΡΕΙΑ, λογοτεχνικό περιοδικό της Θεσσαλονίκης (έκδότης - διευθυντής Τηλέμαχος Άλαβέρας), τεύχος 335-337, Ιανουάριος — Μάρτιος 1983 • ΒΩΜΟΣ ΤΕΧΝΗΣ, δίμηνη έπιθεώρηση ποίησης και κριτικής έκδιδόμενη στη Ρώμη (έκδότης - διευθυντής Θαλής Ρητορίδης), τεύχος 26, Μάρτιος — Άπρίλιος 1983 • ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ, μηνιαία περιοδική έκδοση Γραμμάτων και Τεχνών (ιδιοκτήτης - διευθυντής Γ.Ν. Παπαγεωργίου, άρχισυντάκτης Γ.Χ. Χαλατσάς), αριθ. φύλλου 77, Μάρτιος 1983 • ΙΛΙΣΟΣ, δίμηναίον περιοδικόν έλευθέρας σκέψεως (διευθυντής Κωστής Μελισσαρόπουλος), τεύχος 153, Μάρτιος - Άπρίλιος 1983 • ΕΥΒΟΤΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ, μηνιαίκτη έκδοση της Χαλκίδας (έκδότης - διευθυντής Κώστας Δημόπουλος), άρ. φύλλου 11, Μάρτης 1983 • Η ΑΛΗΘΕΙΑ, άνεξάρτητος τοπική έφημερίς της Κορινθίας (έκδότης - διευθυντής Χρήστος Σπ. Βίρλας), άρ. φύλ. 2.3.4 και 5 • ΒΟΡΕΙΟ ΕΛΛΑΔΙΚΑ, μηνιαίο περιοδικό Ιστορίας - Λαογραφίας - Γραμμάτων - Τεχνών και έπικαιροτήτας (διευθυντής Φώτης Τριάρχης), τεύχος 16, Φλεβάρης '83.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Ι. ΛΑΜΠΡΟΥ

Ἀπώλεια ἢ κρίση ταυτότητας;

Σέ ποιά φάση ιστορικής συνειδήσεως ἢ ψυχικοῦ συγκερασμοῦ τῶν ἐπιβιώσεων τοῦ παρελθόντος, τῶν βιώσεων τοῦ παρόντος καὶ τῶν ὀρατισμῶν τοῦ μέλλοντος βρίσκεται τώρα ὁ «Ἑλληνισμός»; Δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ ὑπάρχη ἀντίρρηση στὴν ἀποψη ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἰδεολογικὰ βασιλεύει στὸν τόπον αὐτό, ἀπὸ τότε ποὺ ἡ γεωγραφικὴ ἀντίληψη περὶ Ἑλλάδος ἔχασε κάθε δυναμικὴ διάστασή της μὲ τὴν συντριβὴ της τὸ 1922 καὶ τὴν προέκταση τῆς συντριβῆς αὐτῆς, τὴν ταπείνωση τοῦ 1974 στὴν Κύπρο — γεγονὸς ποὺ τώρα παράγει ἀλυσιδωτές, ὅσο κι ἂν εἶναι ἀφανεῖς, ἀντιδράσεις σὲ ἐπίπεδο ὁμαδικῆς συνειδήσεως, ἀντιδράσεις πιθανώτατα καταλυτικὲς πολλῶν ψευδαισθήσεων καὶ βαθύτατα προσδιοριστικὲς γιὰ τὸν Ἑλληνικὸ Μῦθο ποὺ θὰ δώση τὴ ζωὴ στὸ Μέλλον — δὲν εἶναι παρὰ *κρίση ταυτότητας*: εἶναι ἡ βαθεῖα, ἡ πλήρης ἐσωτερικὴ διάσπαση, εἶναι ὁ κατακερματισμὸς τοῦ καθιερωμένου ἐθνικοῦ βιώματος σὲ συντρίμματα, θρύμματα, ρινίσματα — τόσα, ὅσοι σχεδὸν καὶ οἱ κάτοικοι — ἄς ποῦμε, οἱ συνειδητοὶ κάτοικοι — τοῦ τόπου αὐτοῦ. Ὑποθέτω, ὅτι αὐτὴ τὴ στιγμή στὴν Ἑλλάδα τῆς ἀπουσίας οἰασθήποτε γνήσιας ἰδεολογικῆς συγκολλητικῆς οὐσίας, οἰουδήποτε ὀράματος ἢ ἰδεώδους *πράγματι* ἐκφραστικοῦ τῶν κατ' ἄτομον προσωπικῶν ἀναζητήσεων καὶ βαθύτερων πόθων, κυβερνῶντες καὶ κυβερνώμενοι, κινοῦντες καὶ κινούμενοι, ὁδηγοῦντες καὶ ὁδηγούμενοι κατὰ βάθος δὲν πιστεύουν στὰ σοβαρὰ σὲ τίποτε ἀπ' ὅσα λένε ἢ αὐταπατώνται, ἀκόμη, ὅτι πιστεύουν· ὅτι τὰ πάντα καὶ γιὰ τοὺς πάντες στὸ χῶρο τῶν ὁμαδικῶν ἀξιών κατάντησαν μιὰ ἀδέξια ἡθοποιΐα· κι ὅτι τὸ μόνο *οὐσία* *ὑπαρκτό* ποὺ ἀπομένει εἶναι τὸ ἀτομικὸ συμφέρον — ὕλικό ἢ «ἠθικό», ἀδιάφορο.

Ἄν τοῦτο ἀληθεύη — καὶ νομίζω, ὅτι γιὰ ὅσους ἔχουν μάτια, αὐτιά καὶ ὀσφρηση εἶναι ἀληθινὸ ἐκατὸ τοῖς ἐκατό —, βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μιὰ «πραγματικότητα» πολὺ *ὀριακή*, ὀριακὴ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ τέλους, τοῦ τέλους μιᾶς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀρχῆς μιᾶς ἄλλης ἢ, ἀπλῶς, τοῦ τέλους, τοῦ τέλους δηλαδὴ τοῦ ἱστορικοῦ φαινομένου ποὺ ὀνομάζουμε «Ἑλληνισμό». Γιατί σὲ μιὰ τέτοια «πραγματικότητα» ὑπάρχουν, ὅπως δὴποτε προσωρινὰ - μεταβατικὰ, τὰ σπέρματα καὶ τοῦ *ναί* καὶ τοῦ *ὄχι*, καὶ τῆς «ἐλπίδας» καὶ τῆς «ἀπελπισίας», καὶ τῆς θελήσεως γιὰ ἱστορικὴ ζωὴ καὶ τῆς ὀριστικῆς ἱστορικῆς κοπώσεως, καὶ τῆς γενεσιουργοῦ φάσεως καὶ τοῦ ἐπιθανάτιου ρόγχου. Ὁ Ἕλληνας σήμερα δὲν εἶναι συνειδησιακὰ οὔτε Χριστιανὸς οὔτε ἀστὸς οὔτε μαρξιστῆς οὔτε σοσιαλιστῆς οὔτε καταναλωτικὸς οὔτε μαζάνθρωπος οὔτε Βαλκάνιος οὔτε Εὐρωπαῖος οὔτε μεγαλοϊδεάτης οὔτε ἐθνικιστῆς οὔτε διεθνιστῆς — οὔτε, τέλος πάντων, κάτι ἀπ' ὅλα ὅσα νόμισε ἢ τὸν ἔκαναν νὰ νομίση κατὰ καιροὺς ὅτι εἶναι. Ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι οὔτε «Ρωμιός» οὔτε «Γραικός» οὔτε «Ἑλληνας» κἀν, τουλάχιστον μὲ τὴν κάπως εὐρύτερα παραδεκτὴ ἔννοια τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ὄρων. Ὁ Ἕλληνας τοῦ 1983 πᾶν' ἀπὸ ὅλα εἶναι *πρόσωπο*, αἰσθάνεται πρόσωπο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη περίοδο τῆς ἱστορίας του — μὴ γελιέστε: ὅταν σᾶς παρουσιάζεται σὰν κάτι διαφορετικὸ, σᾶς κοροιδεύει!

Πρόσωπο — ἀλλὰ τί πρόσωπο; Πρόσωπο-ἀτομικιστῆς (ὁ ὅρος εἶναι κατεστημένος, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ προηγούμενοι ποὺ χρησιμοποίησα, δὲν ἀποδίδουν αὐτὸ ποὺ ἀκριβῶς θέλω νὰ πῶ, ἀλλὰ δὲν ἔχω ἄλλους ἀκριβέστερους).

μονάδα πού ἔχει τόσο πολὺ ἀναπτύξει, σὲ παρὰ φύσιν βαθμό, τὸ ἐνστικτο ἢ ὁρμὴ ἐπιβολῆς ἐπὶ ὅλων τῶν ἄλλων, τῇ δίψῃ τῆς ἐξουσίας — κοινωνικῆς, οἰκονομικῆς, πνευματικῆς, πολιτικῆς, ἀτομικῆς, καστικῆς, τέλος πάντων ὁποιασδήποτε ἐξ-ουσίας — ὥστε νὰ φθάσῃ στὴ διαστροφή, τὴν *ἀμετρη* αἰσθησι καὶ θεώρησι τῆς ζωῆς, τὴν ἀπώλεια κάθε ἐπικοινωνίας μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀποκοπὴ κάθε δεσμοῦ πρὸς τὸν ζυνὸ Λόγο; Δὲν τὸ πιστεύω! Ὅχι μόνο, γιατί πᾶς ἔχων ὦτα καὶ ὀφθαλμοὺς μὲ κάποια διεισδυτικὴ δύναμη ἀντιλαμβάνεται εὐχερῶς, ὅτι τὸ *πρόσωπο* τοῦ σημερινοῦ Ἑλλήνα εἶναι φυσιολογικό, δὲν τερατοποιήθηκε, κι ἄς εἶναι μπλαστρωμένο μ' ἓνα σωρὸ μπογιές, κρέμες, μάσκες, ψιμύθια, πράγματα, τέλος πάντων, ἐπίθετα κι ὄχι ἐνθετα, ἐπίφυτα κι ὄχι ἔμφυτα, ἀλλὰ καὶ γιατί πᾶς ὁ ἔχων καὶ νοῦν, ἐκτὸς τῶν ὀξείων αἰσθήσεων, νοεῖ ὅτι τὸ ἐλληνικὸ αὐτὸ μασκάρωμα εἶναι προϊόν ἀνάγκης, εἶναι *ἀμυνα* κατὰ μιᾶς συνεχιζόμενης ἐξω-προσωπικῆς πιέσεως, δὲν εἶναι, μ' ἄλλα λόγια, ὁ γνήσιος ἑαυτός μας, ὁ ἐλεύθερος κι ἀληθινὰ κι αὐθόρμητα νοῶν, πράττων καὶ ζῶν. Εἶναι ἡ ἀναγκαστικὴ ἀποδοχὴ κάποιου ρόλου ἀνεπιθύμητου γιὰ τὴν διεκπεραίωση αὐτῆς τῆς ἀδέξιας ἡθοποιίας, γιὰ τὴν ὁποία μίλησα πρὶν πάντων. Καὶ δὲν πιστεύω στὴν ἐκδοχὴ τῆς διαστροφῆς καὶ γιὰ ἓναν ἀκόμη λόγο, πού ἴσως φαίνεται κάπως «μεταφυσικός», χωρὶς νάναί: ὅ,τι εἶναι προϊόν ἐξαναγκασμοῦ, μπορεῖ νάναί τραῦμα, δολοφονία, ἀλλὰ ἐγγενὴς θανατηφόρος νόσησι δὲν εἶναι, δὲν προκαλεῖ οὔτε κἂν ἐθισμό.

⊕ ἂ ἤθελα νὰ πῶ, χωρὶς, ἐλπίζω, νὰ παρεξηγηθῶ, ὅτι αὐτὴ ἡ πρόσφατη προσώποποιήσι τοῦ Ἑλλήνα, ἢ πρὶν ἐντονη ἴσως σ' ὁλόκληρη τὴν ἱστορία τοῦ, ὅπως προσπάθησα νὰ τὴ σκιαγραφήσω στὸ ἄρθρο αὐτό, ἢ καλοήθως, ὅπως φρονῶ, προσωποποιήσι κι ὄχι προσωποπάθεια, δὲν μὲ ἀνησυχεῖ καθόλου. Προβλέπω, ὅτι κάτι πολὺ καλὸ, κάτι πολὺ *ἐλληνικὸ* θὰ βγῇ στὸ προσεχὲς μέλλον ἀπ' αὐτήν. Ἡ ἔλλειψι σαφοῦς ὁμαδικῆς ταυτότητας τοῦ «Ἑλληνισμοῦ» τοῦ σήμερα —γεγονὸς ἀναμφισβήτητο— δὲν σημαίνει καὶ ἔλλειψι ταυτότητας τοῦ Ἑλλήνα κατ' ἄτομον. Αὐτὴ ὑπάρχει, δὲν ἐλλεῖπει, ἀπλῶς λόγω ἀνυπαρξίας τῆς ὁμαδικῆς προκαλεῖται κάποια κρίσι τῆς προσωπικῆς.

Τὸ πρόβλημα ὅμως, ὅπως ἐτέθη, ἀνάγεται σὲ ἄλλη βάση: *Οἱ Ἕλληνες κάνουν τὸν Ἑλληνισμό ἢ ὁ Ἑλληνισμὸς τοὺς Ἕλληνες;* Νὰ ἓνα ἐρώτημα ἀπροσδόκητο κι ὅμως τόσο καίριο, τόσο καθοριστικό! Δὲν ξέρω, ἂν καὶ πῶς θὰ ἀντιμετώπιζε τὸ πρόβλημα ἡ καθιερωμένη ἐπιστῆμη ἢ οἱ ἐπιστῆμες πού καθ' ἄρμοδιότητα θὰ μπορούσαν ν' ἀσχοληθοῦν μ' αὐτό. Καὶ βέβαια οὔτε ἐγὼ πρόκειται ν' ἀσχοληθῶ — ἐδῶ μάλιστα, μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς ἀρθριδίου — μὲ τὴν ἀναζήτησι μιᾶς «τεκμηριωμένης» ἀναλυτικῆς ἀπαντήσεως. Θὰ πῶ ὅμως, σὲ κατακλείδα, κάτι πού φαίνεται ἴσως αὐθαίρετο καὶ πού εἶναι ὅπως δῆποτε ἀναπόδεικτο:

Τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες φτιάχνουν τὸν Ἑλληνισμό, αὐτὸ μοῦ φαίνεται σὰν πολὺ *ἐλληνικὴ* ἀντίληψι, θεώρησι ἀλλὰ καὶ πρακτικὴ. Τὸ ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς φτιάχνει τοὺς Ἕλληνες, αὐτὸ μοῦ φαίνεται σὰν *καθόλου* ἐλληνικὴ ἀντίληψι, θεώρησι ἀλλὰ καὶ πρακτικὴ. Καὶ ἐπομένως: ὅλα πᾶνε καλὰ!